

T R A K Y A Ü N İ V E R S İ T E S İ

İKTİSADİ
VE İDARİ
BİLİMLER
FAKÜLTESİ
E-DERGI

*E-Journal of the
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences*

H A Z İ R A N
2 0 2 1

CİLT / VOLUME 10
SAYI / NUMBER 1

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
E-DERGİ**

**CİLT:10
SAYI:1
HAZİRAN 2021**

**TRAKYA UNIVERSITY
E-JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

**VOLUME: 10
ISSUE:1
JUNE 2021**

ISSN:2147-2483

Dergi Sahibi/Owner

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ADINA /
BEHALF OF TRAKYA UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCE
PROF. DR. AYHAN GENÇLER

Editör/Editor

DR. ÖĞR. ÜYESİ CANER EKİZCELEROĞLU / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

Editör Yardımcısı /Assistant Editor

ARŞ. GÖR. METEHAN KAPLAN / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

Alan Editörleri / Field Editors

DR. ÖĞR. ÜYESİ TOGAN KARATAŞ / MARMARA ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. BERNA HIZARCI BEŞER / DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

Dil Editörleri / Language Editors

DOÇ. DR. İLKER TOSUN / KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

ÖĞRETİM GÖREVLİSİ FATMA ÖZKAN / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

Dergi Yayın Kurulu /Editorial Board

Başkan/Chairman

PROF. DR. AYHAN GENÇLER

Üyeler/Members

PROF. DR. SİBEL TURAN / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. ADİL OĞUZHAN / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. M. ENGİN SANAL / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. CEMİLE ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. NURAL YILDIZ / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUZAFFER ÖZSOY / TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

İletişim Adresi/Address

T.C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE BİLİMLER FAKÜLTESİ BALKAN YERLEŞKESİ EDİRNE/
TÜRKİYE

TEL: 0284 235 71 51 -52

FAKS: 0284 235 73 63-18 57

Danışma ve Bilim Kurulu / Advisory and Scientific Committee

PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR
BANDIRMA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. SUDİ APAK
ESEN YURT ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. ABDÜLKADİR ŞENKAL
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. SADI UZUNOĞLU
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. CÜNEYT AKALIN
AREL ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. GAMZE YÜCESAN ÖZDEMİR
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. SİNAN ÜNSAR
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. NURCAN METİN
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. CANAN ÇETİN
MARMARA ÜNİVERSİTESİ'NDEN EMEKLİ

PROF. DR. O. MURAT KOÇTÜRK
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. AYŞE AKYOL
AREL ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. LEVENT ÜRER
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. BÜNYAMİN BACAK
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. ATA YAKUP KAPTAN
SAMSUN ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. ERCAN SARIDOĞAN
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. KAMİL ORHAN
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. ABDURAHMAN BENLİ
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. BİLGE ACAR BOLAT
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. ERSİN KAVİ
YALOVA ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAMİDE TACİR
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ONUR DİKMENLİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYNUR ACER
AREL ÜNİVERSİTESİ

DR. SERDAR GÖCEN
OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

Bu Sayıdaki Hakemlerimiz / Our Referees in This Issue

PROF. DR. ALİ GÖRENER / *TİCARET ÜNİVERSİTESİ*

PROF. DR. BURAK GÜMÜŞ / *TRAKYA ÜNİVERSİTESİ*

PROF. DR. EMRAH ÖNDER / *İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ*

DOÇ. DR. ERDEM BAĞCI / *BANDIRMA ÜNİVERSİTESİ*

DOÇ. DR. HAMDİ GÖKÇE ZABUNOĞLU / *KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ*

DOÇ. DR. HAKAN CAVLAK / *NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ*

DR. ÖĞR. ÜYESİ DUYGU YÜCEL / *TRAKYA ÜNİVERSİTESİ*

DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ / *TRAKYA ÜNİVERSİTESİ*

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN AYKAÇ / *HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ*

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKKI SAĞLAM / *RUMELİ ÜNİVERSİTESİ*

DR. ÖĞR. ÜYESİ KADER AKDAĞ SARI / *KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ*

ÖĞRETİM GÖREVLİSİ DR. ZEYNEP BANU DALAMAN / *İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 - 10

NEHİR AĞIRSEVEN, ARMAĞAN ÖRKİ

KÜRESEL ISINMANIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA YANSIMASI

IMPACTS OF GLOBAL WARMING ON TURKISH FOREIGN POLICY

11 - 24

BURCU ŞENALP, UMUT ERKSAN ŞENALP

İMALAT SANAYİNDE İTHAL GİRDİ BAĞIMLILIĞI: TRAKYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

IMPORTED DEPENDENCE IN MANUFACTURING SECTOR: A CASE OF TRAKYA REGION

25 - 38

TUĞBA DEDEOĞLU, ONUR ÇETİN

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE HASTA TALEBİNİN TAHMİNİ

FORECASTING OF PATIENT DEMAND IN HEALTH SECTOR

39 - 49

ABDÜL SAMET ÇELİKÇİ, YUNUS KOÇ

KEMAL TAHİR'İN DÜŞÜNCESİNDE BATILILAŞMA SORUNU VE BU SORUNUN YEGÂNE ÇÖZÜMÜ OLARAK 'DEVLET'

THE ISSUE OF WESTERNIZATION IN KEMAL TAHİR'S VIEW AND THE 'STATE' AS THE SOLE SOLUTION

50 - 67

FATİH TURAN YAMAN

ÇALIŞANLARIN YÖNETİME KATILIMINDA BAŞARIYI ETKİLEYEN ÖRGÜTSEL UNSURLAR

ORGANIZATIONAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS IN EMPLOYEES' PARTICIPATION IN MANAGEMENT

Küresel Isınmanın Türk Dış Politikasına Yansıması

Impacts of Global Warming on Turkish Foreign Policy

NEHİR AĞIRSEVEN¹ , ARMAĞAN ÖRKİ²

Ö Z

Bu makale, tamamlanıp yayımlanmamış bir doktora tezinden bu yayın için düzenlenmiştir. Doktora tezinde ilk bölüm olarak “Küresel Isınma Sorununa Genel Bakış” ve ikinci bölüm olarak “Küresel Isınma ile İlgili Uluslararası Politikalar” belirlenmiştir. Bu iki bölümden yararlanılarak hazırlanan bu makalede ilk olarak küresel ısınma kavramına, çeşitli teorilerin iklim değişikliği yaklaşımlarına, küresel ısınmaya yol açan insani faaliyetlere ve küresel ısınmanın sosyo-ekonomik sonuçlarına yer verilmiştir. Sonraki bölümde, bu çevresel soruna ilişkin çok taraflı görüşmelere değinilmiş, başlıca sözleşme ve anlaşmalarla birlikte Türkiye’nin izlediği politikalara yer verilmiştir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması başta olmak üzere son otuz yılın en önemli girişimlerine görece ağırlık verilmiş ve Türkiye’nin iç politikasında da küresel ısınmaya karşı aldığı önlemler kronolojik olarak derlenmiştir.

Çalışma, doktora çalışmasında izlenen yol ve kullanılan kaynaklara sadık kalınarak dergi yayımı için sadeleştirilmiş ve çalışmaya Türk dış politikasına ilişkin konular eklenmiştir. Çalışmanın genelinde bilimsel makaleler, kitap ve kitap bölümleri ile haber sitelerinin, istatistik kurumlarının ve resmi makamların çevrimiçi sayfalarından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, Çevre Politikaları, Türk Dış Politikası.

ABSTRACT

This article is composed for this edition of the journal from an unpublished doctoral dissertation. The two main chapters “An Overview on the Main Issues of Global Warming” and “International Policies Concerning Global Warming” were assigned in the doctoral dissertation. By drawing on these contents, the article first covers the concept of global warming, approaches of various theories to climate change, human activities that lead to global warming, and the socio-economic consequences of global warming. In the following part of the study, multilateral negotiations on this environmental problem were discussed, as well as the main contracts and agreements along with the policies followed by Turkey. Moreover, the United Nations Framework Convention on Climate Change, the Kyoto Protocol and the Paris Agreement, particularly focusing on the most important initiatives of the last thirty years, and measures against global warming in Turkey’s domestic politics has been put together chronologically.

The study was simplified for the publication of the journal by adhering to the path followed and the resources used in the doctoral study, and the subjects concerning Turkish foreign policy were added to the study. Throughout the study, scientific articles, books and book chapters, and online resources of the institutions providing statistical data and other official authorities were utilized.

Keywords: Global Warming, Environmental Policies, Turkish Foreign Policy.

DOI: [10.47934/tife.010.01.01](https://doi.org/10.47934/tife.010.01.01)

*Bu makale, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Doktora Programı öğrencisi Nehir Ağırseven’in doktora tez çalışmasından düzenlenerek yayına hazırlanmıştır. 1983 Edirne doğumlu Nehir Ağırseven, doktora tez aşamasındayken, 21 Kasım 2019 tarihinde vefat etmiştir. Bu çalışma, genç akademisyenin harcadığı emeği ölümsüzleştirme ve yazına kazandırma amacıyla işbu yayın için düzenlenmiş halidir. Ayrıca doktora tez çalışmasının yayınlanabilmesi için metni gönderen, Nehir Ağırseven’in ablası Prof. Dr. Deniz Ağırseven’e de ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

1. Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, Edirne, Türkiye.

ORCID: 0000 0002 2051 7790

2. Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ORCID: 0000 0002 6906 0031

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Armağan Orki,
İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

E-mail: a_orkiavsar@hotmail.com

BAŞVURU / SUBMITTED: 18.01.2021

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: 08.02.2021

SON REVİZYON /

LAST REVISION: 23.02.2021

KABUL / ACCEPTED: 03.03.2021

Atf / Citation: Ağırseven, N., Örkü, A. (2021). Küresel ısınmanın Türk dış politikasına yansıması. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 10(1), 1-10, <https://doi.org/10.47934/tife.010.01.01>

1. Giriş

Küresel ısınmanın Türk dış politikasına etkisinin bulunduğu varsayımıyla, çalışmada küresel ısınma ve çok taraflı görüşmelerle Türk dış politikasındaki ayrıntılar iki ayrı başlıkta ele alınmıştır. Küresel ısınma bölümünde öne çıkan iki uluslararası ilişkiler teorisinin konuya yaklaşımına, küresel ısınmaya neden olan insan faaliyetlerine ve sosyo-ekonomik sonuçlarına yer verilmiştir. Sonrasında ise çok taraflı görüşmeler Birleşmiş Milletler (BM) özelinde ele alınmış, devamında da Türkiye'nin aldığı başlıca karar ve uygulamalar dış politikasına paralel şekilde aktarılmıştır. Çalışmada doğruluğu sınanmak istenen hipotez, çevresel bir sorun olan küresel ısınmanın Türkiye özelinde dış politikada yer edinmiş olmasıdır. Öte yandan küresel ısınmanın dış politikadaki varlığının ağırlığı konusunda da bunun bir "yüksek politika" mı, "alçak politika" mı teşkil ettiği sorusunun yanıtlanması hedeflenmiştir.

Küresel ısınmaya neden olan insan faaliyetlerinde enerji talebinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Enerji talebi her ne kadar genel bir çerçeve sunsa da, aslında kıt kaynakların kullanım şekli çevreye zarar vermektedir. Verilen zararın küresel ısınmaya olan etkisi ise sera gazı⁴ salınımıyla ilgilidir. Kömür, petrol ve benzer doğal kaynakların tüketim şekillerinden ötürü çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla üretimde kullanılan bu kaynakların kullanım yöntemleri, çevre için bir tehdit oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkiler açısından bu konunun yansımalarından birisiyse, üretimin artırılıp dış ticaret fazlası verme amacının (ithalatın kısıp ihracatın artırılması) devletlerarasında rekabete yol açması ve dolayısıyla çevre kaygısının ötelenmesi şeklinde olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için petrol vazgeçilmez bir enerji kaynağı olup bu kaynağın da kıt olması ve talebinin artması maddi değerini artırmaktadır (Canbay, 2020: 470). Bir diğer seçenek olan yenilenebilir enerji kaynakları (rüzgâr, dalga vb.) ise maliyetleri ve sağladıkları verim nedeniyle fosil yakıtlara göre daha az tercih edilmektedir. Çevre kirliliğinin arttığı ve kıt kaynakların azaldığı koşullar altında sürdürülebilir kalkınma önemli bir çözüm seçeneği olarak ifade edilmektedir (Atabay ve Kaçmaz, 2007: 46). Her ne kadar çevresel kaygıların en aza indirilebilmesi için yenilenebilir enerji kaynakları daha doğru olsa da, fosil yakıtların kullanım oranı daha yüksektir. Zira fosil yakıtlara erişim ve onlardan enerji edinimi teknik nedenlerden ötürü daha kolaydır. Bu durumun ise iki sonucu vardır: Ya ucuz maliyet ve çevre kirliliği ya da yüksek maliyet ve temiz çevre. Devletlerarası rekabet düşünüldüğünde çevre politikalarına ne kadar önem verilebileceği ise bir bilinmezlik olarak durmaktadır.

2. Küresel Isınma

İnsanla doğa arasındaki dengenin bozulmasındaki birincil neden, 19'uncu yüzyılda başlayıp gelişen sanayileşme sürecidir (İlker ve Alkin, 1991: 1). Bunun da kökenine gidildiğinde sırasıyla Kavimler Göçü, derebeylik rejiminin ortaya çıkışı, Haçlı Seferleri, coğrafi keşifler ve ardından Sanayi Devrimi gösterilebilmektedir. Yüzyıllarca süren sosyal, ekonomik, askerî ve siyasal gelişmelerin sonucunda kentleşmenin artması, nüfusun belli yerlerde yoğunlaşmasına ve kontrolsüzce üretime geçilmesine neden olmuş ya da en azından bu duruma zemin hazırlamıştır. Ardından ise 19'uncu yüzyılda insanlığın doğaya verdiği zarar somut bir hâl almıştır.

Bu bölümde öncelikle realizm ile liberalizmin iklim değişikliğine olan yaklaşımına yer verilmiştir. Sonrasında ise küresel ısınmaya neden olan insanlığın faaliyetlerine değinilmiştir. Takip eden aşamada küresel ısınmanın sosyo-ekonomik etkilerine odaklanılmıştır.

⁴ Kloroflorokarbonlar, karbondioksit, metan, diazot monoksit gibi gazların geneline verilen ortak isimdir (Özmen, 2009: 43).

2.1. Başlıca İki Teorinin (Realizm ve Liberalizm) İklim Değişikliğine Yaklaşımı⁵

Günümüzde iklim değişikliği küresel diplomaside oldukça önemli bir rol oynadığı gibi, en karmaşık küresel politika sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu karmaşık sorunun yaratıcıları, zengin sanayileşmiş ülkeler olup küresel ısınmanın nispeten daha az mağdur olan tarafıyken, en fazla etkilenen taraf ise soruna en az katkısı olan yoksul ülkelerdir. İklim değişikliği hem sebep hem de etkileri bakımından küresel olup ortak eylem sorunu olarak yine uluslararası işbirliğine dayanan bir çözüm gerektirmektedir. En azından idealist yaklaşım bu işbirliğine işaret etmektedir. Uluslararası ilişkilerde devletler bir durum ya da olay karşısında işbirliği, tek taraflılık ya da eylemsizlik gibi üç farklı yaklaşım sergileyebilmektedir. İklim diplomasisi alanında ise devletlerin bu rollerin hepsini oynadığı söylenebilir. Teorik yaklaşımlar tüm devletler için bir tehdit oluşturan küresel ısınma sorununu farklı şekillerde ele almaktadır (Khan, 2016: 14-15).

Uluslararası ilişkiler teorileri içinde klasik ve çağdaş olanların tümünde çevre ve çevre sorunlarına ilişkin yaklaşımlar bulunmaktadır. Yeşil teori başta olmak üzere teorilerin genelinde bu konuya dönük varsayım ve savlar oluşturulmuştur. Öte yandan uluslararası ilişkiler literatüründe en yoğun bulunan ve sıklıkla başvurulan iki teori ise realizm ile liberalizmdir.

Realizmde doğa ancak, güç, güvenlik ve ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda kullanılacak bir araç niteliğindedir. Realist bakış açısına göre, çevre tahribatı, nüfus artışı, kaynak paylaşımı ve kıtlık gibi konular, devletler arasında gerginlik ve çatışmalara yol açtığı için çevre konusu güvenlik politikaları kapsamında değerlendirilmektedir (Söker ve Özlük, 2018: 230). Realistler egemen devletleri, devletler arasındaki ilişkileri yönetecek üst otoritenin bulunmadığı anarşik uluslararası sistemde temel aktör olarak görmüştür (Habib, 2011: 8). Devletler arasında savaşa neden olabilecek çevre sorunu yine sadece devletler tarafından ele alınmaktadır. Çevrenin devlet açısından önemi, sağladığı faydayla ilgilidir. Eğer çevresel sorunlar devlet çıkarlarına zarar veriyorsa (enerjide bağımlılık, turizm sektörünün zayıflaması, gıda sorunu gibi) devletin yasama ve yürütme ajandasına girebilir. Aksi takdirde tali (alçak politika) seviyede kalacaktır.

Liberalizme göre doğa, insanların ihtiyaçlarını gideren bir kaynaktır. Çevresel sorunların, insanların sağlık ve refahı, çatışmanın önlenerek uluslararası barışın sağlanması için çözümlenmesi şarttır. Realizm gibi çevre sorunlarında devlete uluslararası sistem içinde merkezi bir rol yüklese de, liberalizm konuya sadece güvenlik açısından bakmamakta, çok taraflı anlaşmalar ve kurumsal yapılar aracılığıyla çözüme ulaşabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, devletler ortak irade oluşturup ortak eylem, anlaşma ve politikalara eşit seviyede katılırlarsa çevre sorunları çözülebilir. Karbon salınımına sınır getiren anlaşmalar gibi uluslararası anlaşmalara katılımın getireceği mali yükümlülükler kolektif eylem sorununa neden olabilmektedir. Sınırlama ve maliyetin adaletli bir şekilde paylaşımı ya da ülkelerin ekonomik güçleriyle doğru orantılı bir dağılım bu sorunun çözümünü de getirebilir. Liberal kurumsalcı yaklaşım, çevre sorunlarının çözüm sürecinde devleti temel aktör olarak kabul etmekle birlikte sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütleri de kamuoyunda çevre sorunları farkındalığı oluşturmaları bakımından baskı unsuru olarak görmektedir.

2.2. Küresel Isınmaya İnsanlığın Etkisi

Küresel ısınmaya yol açan nedenler ikiye ayrılmaktadır: Birincisi, doğal nedenlerdir. İkincisi ise insanlığın faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bunları insan ve doğa ilişkisi, sera gazı salınımı, sanayileşme, nüfus artışı, kentleşme, ormansızlaştırma olarak sıralamak mümkündür.

⁵ Doktora çalışmasında ele alınan tüm teorilere yer verilmemiş ve işbu çalışmada iki tanesine kısaca değinilmiştir.

Çevre sorunlarına yol açan en önemli etkenlerden biri doğayı tamamen insanın yönetimine terk eden, insanı doğanın efendisi kabul eden ekolojik dengeden yoksun görüştür. Bu görüş, bilinçsizce davranılmasına olanak tanımaktadır. Bir diğer ifadeyle, insanlığın kısa vadeli kendi çıkarlarına dönük olarak doğayı ve yerküredeki dengeyi dikkate almadan eyleme geçmesine neden olmaktadır. Bu sorunun çözümüne ilişkin tek güvenilir yöntem ise küçük yaşta başlayan eğitimle bilinçlendirmedir. Öte yandan bu durumun mutlak bir somut sonuca ulaşabilmesi için küresel çapta ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Sanayi Devriminden sonra insan kaynaklı sera gazlarının artması sonucu dengenin bozulması ile yerkürenin yüzey sıcaklığında değişimler meydana gelmeye başlamıştır (Başoğlu, 2014: 20-21). Sera gazları doğada bulunduğu gibi, insan faaliyetleri sonucu da ortaya çıkmaktadır. Asıl sorun ise, doğada bulunan sera gazları değil, insan faaliyetleriyle sera gazı oranının normalin üstüne çıkmasıyla oluşmaktadır. Üretim ve tüketimdeki aşırılık ile mutlak surette en yüksek kârlılık arayışı, sanayileşmiş ülkelerin henüz kabullenmediği bir gerçekliktir (Atabay ve Kaçmaz, 2007: 49). Bu noktada kalkınma sürecinde olan devletlerin ekonomik ve benzer alanlardaki düzenlemeleri hayata geçirmesi ve böylelikle üretimi artırıp sosyal ve ekonomik yapıyı değiştirmesi normal bir durumdur (Çiloğlu, 2018: 46). Durumun zararlı tarafıysa, sürdürülebilir çevrenin göz ardı edilip kısa vadeli kalkınma arayışlarının varlığıdır.

Sera gazları, teknolojinin hızla gelişmekte olduğu modern hayatın sürdürülebilmesi için gereken üretim işlemlerinin bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu da hem üretim teknolojilerine hem sanayileşmeye ve dolaylı da olsa küreselleşmeye bağlı bir sonuçtur. Sanayi devrimini takip eden nüfus artışı durumu daha da kötüleştirmiştir. Daha fazla tarım alanı ve kentsel alanlara ihtiyaç duyulmuş, bu da ormansızlaştırma ve çevrenin değişmesine yol açmıştır. 1975-1996 yılları arasında 93 ülkeyi kapsayan bir çalışmada, gelişmekte olan ülkelere nüfus artışının gelişmiş ülkelere nazaran karbondioksit emisyonunu daha fazla etkilediğini ortaya koymuştur (Yılmaz ve Çınar, 2017: 42-43). Ormansızlaşmayla ilgili olarak erozyonu ve selleri artırdığı, su kaynaklarını azalttığı, iklimi değiştirebildiği de paylaşılmıştır (İlker ve Alkin, 1991: 8).

2.3. Küresel Isınmanın Sosyo-Ekonomik Etkileri

Küresel ısınmanın etkilerini birden fazla sınıfa bölerek incelemek mümkündür. Öte yandan işbu yayın için sadece sosyo-ekonomik etkilerine kısaca değinilmesi uygun bulunmuştur. Buzulların erimesi, su kaynaklarının daralması, ani su baskını ve sellerin oluşması, fırtınaların artması, vahşi hayat ve biyolojik çeşitlilik üstündeki etkileri gibi görece doğal ya da tali sayılabilecek sonuçlar bile insanlık için bir risk olarak görünmektedir. Sadece bu etkiler bile sosyo-ekonomik yaşamda sonuç doğurabilir.

Küresel ısınma ile ilgili kaygı uyandıran en önemli konulardan biri tarım üzerinde gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde yaratacağı etki ve dünyanın kendini besleyip besleyemeyeceği sorusudur (Maslin, 2011: 133-134). İklim değişikliği hayvancılık faaliyetleri için de yem bitkilerinin niteliği, su kaynakları, hayvan ve süt ürünleri, hayvan sağlığı, üreme ve biyolojik çeşitlilik açısından tehdit oluşturmaktadır (Rojas-Downing, Nejadhashemi, Harrigan ve Woznicki, 2017: 145). Genel olarak ziraat konusundaki bu etkileri, iç ve dış göçlere, işsizliğe, gıda güvenliğinin riske girmesine, azalan üretimden dolayı enflasyona neden olabilmektedir. Realist açıdan devlet çıkarı düşünüldüğünde, ekonomik birer kayba neden olduğunun da altı çizilmelidir.

Birçok devlet için önemli bir gelir kaynağı olan turizm de çevre kirliliğinden etkilenebilecek bir sektör olup turizm merkezlerinin en önemli odak noktası da doğa olarak gösterilmiştir (Örki ve Ağırseven, 2016: 98-99). Ülkelerin buldukları coğrafyalara göre iklim değişikliğinden farklı kapsamlarda etkilenebileceği bilinmektedir. Türkiye özelinde düşünüldüğünde deniz turizminin canlı olduğu bölgelerde orman yangınlarının artması sonucu cazibenin yitirilmesi ve kış turizminin yapıldığı yerlerde karlılık süresinin azalması gibi düşünülebilir (Yıldız, 2009: 83-84).

İklim değışikliği nedeniyle buhar ve soğutma işlevini yerine getirmek için suya ihtiyaç duyan termik ve nükleer elektrik santralleri, özellikle de su kaynaklarına duyarlı hidroelektrik santrallerinin etkin kullanımı aksayabilmektedir (Alper ve Anbar, 2007: 16). Değişen iklim ve aşırı hava olayları güneş ve rüzgâr enerjisi üretimi üzerinde de etkili olmaktadır.

Aşırı sıcaklardan, kuvvetli fırtınalara kadar birçok iklim olayı insan sağlığı üzerinde etkili olabilmektedir. Kuraklık sonucu su kaynaklarında meydana gelen azalma ve kıyı ekosistemlerinin zarar görmesi ile kolera, dizanteri ve tifo gibi bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması iklim değışikliğinin neden olduğu diğer dolaylı etkilerdendir (Polat, Eren ve Aydın, 2017: 155-156).

Çevre kirliliği ve küresel ısınmanın devletler özelinde dolaylı ekonomik sonuçları da bulunmaktadır. Örneğin, kentleşmeyle daha yoğun bir sorun hâlini alan katı atıklar, ekonomik sonuçlara da sahiptir. Katı atıkların doğru şekilde bertaraf edilememesinin çeşitli hastalıklara yol açtığı, su ve hava kirliliğine neden olduğu, kanalizasyon sistemlerinin tıkanması gibi ekonomik sonuçları bulunduğu aktarılmıştır (Tekel, 2007: 275). Buna karşın katı atıklardan deniz dolguları yapılması veya elektrik üretilmesi gibi ekonomik ve çevreci çözümler bulunmaktadır.

İklim değışikliği dünyanın bazı yerlerini daha az yaşanabilir hale getirerek, gıda ve su kaynaklarını etkileyerek, sel ve fırtınaların sıklığını ve şiddetini arttırarak nüfus hareketlerine neden olmaktadır. İklim değışikliğinin etkisiyle yaşanan doğal afetler, güvenlikle ilgili ve ekonomik kaygılarla da birleşince, binlerce yıldır kaynaklara rahat erişebildiği elverişli doğa koşullarında varlığını sürdürmeyi arzu eden insanı çevre değıştirmeye yönlendirmektedir. Göç akınları, küresel ısınmanın dünya üzerinde yarattığı tehditlerden biri olarak ülkeler arasında sınır sorunu gibi anlaşmazlıklara neden olabileceğinden, ülkeler gerekli tedbirleri almalıdır.

Kısacası, küresel ısınmanın sosyo-ekonomik sonuçları doğanın tahrip olması kaynaklıdır. Ayrıca doğrudan veya dolaylı olarak siyasal, sosyal, ekonomik sonuçları vardır ve bu sonuçların da arasında bir bağ mevcuttur.

3. Küresel Isınmaya İlişkin Çok Taraflı Görüşmeler ve Türk Dış Politikası ile Uygulamalar

Çevre sorunlarıyla ilgili hükümetlerarası çok taraflı görüşmelerin yapılması, özellikle çevre konusunun dış politika alanında daha yoğun olarak gündeme geldiği dönemlere rastlamaktadır. Bu işbirliği arayışlarının ilki 1972'de İsveç'te yapılan BM İnsan Çevresi Konferansı olmuş ve kısa süre sonrasında 1973 Petrol Krizi ile beraber tekrar gündeme gelmiştir. 1972 sonrasında sanayileşmiş ülkelerde çeşitli örgütler kurulmuş, yeni politikalar geliştirilmiş; ancak somut bir ilerleme sağlanamamıştır (Atabay ve Kaçmaz, 2007: 41). 1970'li ve 80'li yıllarda çeşitli çalışmalar yapılmaya devam edilmiş; ancak en önemlisi 1992'de yapılan ve 1994'te yürürlüğe giren BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi olmuştur. 1994 yılından itibaren gerçekleştirilen Taraflar Konferansı'nın üçüncüsü 1997'de Kyoto'da gerçekleştirilmiş ve burada sera gazı salınımının düşürülmesine dönük hedefleri içeren Kyoto Protokolü imzalanmıştır (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020: 363).

1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) çevre politikaları da 1970'li yıllara kadar ciddi bir önem barındırmamış; ancak 1972'deki BM şemsiyesi altındaki zirveyle ilk adım atılabılmıştır (Erdem ve Yenilmez, 2017: 95-96). NATO, OECD, UNEP, UNIDO gibi kuruluşlar saptama, önleme ve giderme gibi projeler üstünde durmakta, çevre kirliliğini azaltma konusunda odaklanmaktadır (İlker ve Alkin, 1991: 11-14).

3.1. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

İklim değişikliğini ele alacak hukuki süreç, yeni bir anlaşma için müzakere yapılmasını gerektirmekteydi. Başlangıçta iki alternatif model düşünölmüştür. Birincisi, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni örnek alan ve atmosfer sorunlarının karşılıklı bağımlılığını tanıyacak ve sorunlara kapsamlı bir yaklaşım sunacak atmosfer hukuku üzerine genel çerçeve anlaşması; ikincisi ise ozon tabakasının korunmasına dair Viyana Sözleşmesi'ni model alan iklim değişikliği sözleşmesi olmuştur. İkinci alternatif üstün gelmiş ve resmi sözleşme hazırlama süreci Aralık 1990'da BM Genel Kurulu'nun, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi için Hükümetler arası Müzakere Komitesi'ni oluşturmasıyla başlamıştır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi hükümleri bütün tarafların konularını koruyarak aslında birçok konuyu çözmek yerine ötelemiş, devam eden müzakere sürecine bir virgül koymuştur. 1992'de imzaya açılan sözleşme, iki yıl sonra yürürlüğe girmiştir.

3.2. Kyoto Protokolü ve Birinci Yükümlölük Dönemi

Kyoto Protokolü, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında belirlenen hedeflerine giden yolda ilk önemli somut adım olarak değerlendirilmektedir. Protokol, Japonya'nın Kyoto kentinde 1997 yılında düzenlenen Üçüncü Taraflar Konferansı'nda imzaya açılmış, 16 Şubat 2005'te resmen yürürlüğe girmiştir (Talu, 2015: 204). Kyoto Protokolü, küresel iklim sorununa çare bulmada ne başlangıçta ne de daha sonra tam anlamıyla başarılı olmuştur. Kyoto Protokolü'nde devletler iki ana gruba ayrılmıştır ve bu ayrım T. C. Dışişleri Bakanlığı (2020) tarafından şöyle açıklanmaktadır:

“Ek-I Ülkeleri: (...) sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak, sera gazı yutaklarını korumak ve geliştirmek, ayrıca, iklim değişikliğini önlemek için aldıkları önlemleri ve izledikleri politikaları bildirmek ve mevcut sera gazı emisyonlarını ve emisyonlarla ilgili verileri iletmekle yükümlüdürler. Bu grup iki ülke kümesinden oluşmaktadır. Birinci grupta 1992 yılı itibarıyla OECD üyesi olan ülkeler (bunların içinde Türkiye de vardır) ve AB, ikinci grupta ise Pazar Ekonomisine geçiş sürecindeki ülkeler yer almaktadır.

Ek-II Ülkeleri: (...) birinci grupta üstlendikleri yükümlölüklere ilaveten çevreye uyumlu teknolojilerin özellikle gelişme yolundaki taraf ülkelere aktarılması veya bu teknolojilere erişimin teşvik edilmesi, kolaylaştırılması ve finanse edilmesi hususlarında her türlü adımı atmamakla sorumlu kılınmışlardır.

Ek Dışı Ülkeleri: (...) sera gazı emisyonlarını azaltmaya, araştırma ve teknoloji transferine ilişkin işbirliği yapmaya ve sera gazı yutaklarını korumaya teşvik edilmekte, ancak belirli bir yükümlölük altına alınmamaktadırlar.”

3.2.1. 2020 Yılına Kadar Görüşmeler ve Paris İklim Anlaşması

1995 yılında Berlin'de başlayarak 2020'ye dek aralıksız çok taraflı görüşmeler sürdürölmüştür. 2020'de ise görüşmeler yapılamamıştır. 2021'de Glasgow'da 28ncisinin düzenlenmesi planlanmaktadır.

2012'de Doha'da yapılan görüşmede sadece gelişmiş ülkelerin değil, tüm ülkelerin sorumluk üstlenmelerine karar verilmiştir (Talu, 2015: 240-242). Doha'da yapılan görüşme dışında en çok ses getirmeyi başaran etkinlikse 2015'te düzenlenmiş olandır.

Paris Anlaşması, 12 Aralık 2015 tarihinde Paris'te düzenlenen 21. Taraflar Konferansı'nda 195 ülkenin onayıyla kabul edilen ilk uluslararası ve yasal bağlayıcılığa sahip iklim anlaşmasıdır (European Commission, 2018). ABD, söz konusu anlaşmadan ayrılmıştır. Akaryakıtta yapılan zamlar dolayısıyla Fransa'da da toplumsal olaylar (sarı yelekliler) yaşanmış ve Fransa'nın da ilgili anlaşmayı işlevsel şekilde sürdüremediği ortaya çıkmıştır. Biri küresel, diğeri bölgesel iki gücün “bağlayıcılığı olan” bir anlaşma

karşısındaki tutumları değerlendirildiğinde, Kyoto Protokolü gibi etkisinin bulunmadığı ya da çok az bulunduğu düşünülmektedir.

3.3. Türkiye'nin Küresel Isınmaya İlişkin Başlıca Karar ve Uygulamaları

1960'lı yıllara kadar Türkiye'de çevre konusunda önemli bir girişim olmamıştır; çünkü bu sürece kadar sanayileşme düzeyi de çevre için ciddi bir risk oluşturmamış ve sanayileşme hızıyla birlikte zaman içinde çevre konusu uluslararası anlaşmalar dikkate alınarak hayata geçirilmiştir (Erdem ve Yenilmez, 2017: 103). Pek gerçekçi kabul edilmeyen üretim ve tüketim faaliyetlerinin düşürülmesi, maliyeti yüksek olabilecek yeni teknolojilerden faydalanılması ve baştan önleyici (yer seçimi, teknik belirlenmesi vb.) uygulamalar çevre sorunlarına ilişkin birer çözüm olarak sunulmuştur (İlker ve Alkin, 1991: 29).

Çevre politikalarında enerji talebinin ve kaynaklarının da önemi olduğu düşünülebilir. Konuyla ilgili Bakanlık, 2019 Faaliyet Raporu'nda hem enerji hammadde ve teknolojilerinde dışa bağımlı olunmasını hem de birincil enerji kaynakları oranının düşük olmasını zayıflıklar listesinde anmıştır (T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020a: 159).

1970'li yıllarda Türkiye'de uygulanan çevre politikalarının AET kararlarıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Erdem ve Yenilmez, 2017: 104). Katı atık konusunda kendi politikalarını uygulayan Türkiye, 2004 yılında AB'ye uyum çerçevesinde katı atık politikalarını AB ile uyumlu hâle getirme konusunda ilk ciddi ve somut adımı atmıştır (Tekel, 2007: 283).

Kyoto Protokolü'nün hem Ek-I hem de Ek-II listesinde yer alan Türkiye, kendi isteğiyle Ek-II'den çıkartılıp 2004'te resmen sözleşmeye taraf olmuş, 2009'da ise Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020b). Katılım ve onay tarihlerinden ötürü, 2020 yılına kadarki sorumluluk durumu Türkiye için söz konusu olmamış; ancak 2016'da Paris İklim Anlaşması imzalanıp yürürlüğe girmiştir (T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020b).

Çevre kirliliğiyle ilgili vergi, firmalar için kirlilik miktar kısıtlaması, sübvansiyonla arıtım tesislerinin teşviki gibi yöntemler de birer seçenektir (İlker ve Alkin, 1991: 33). Ayrıca belediyeler ve şirketler tarafından çeşitli yöntemlerle enerji üretimi yapılabilmektedir. Bu yöntemler incelendiğinde, hem enerjide dışa bağımlılığı azaltma konusunda hem de çevre kirliliğini önleme adına önem barındırdıkları söylenebilir.

2009'la 2019 yılları arasındaki birincil enerji kaynaklarına göre Türkiye'deki kurulu güçte en büyük yenilik Güneş enerjisinde yaşanmıştır. 2009'da Güneş enerjisi bulunmuyorken, 2019'da ortalama %6.5 seviyesine ulaşılmıştır (TEİAŞ, 2020a). Rüzgârdaki oran ise %1.75 seviyesinden %8'in üstüne çıkmıştır (TEİAŞ, 2020a). 2019 yılındaki yenilenebilir enerji üretiminde ise bu yolla gerçekleşen üretiminin yaklaşık çeyreği sadece Güneş ve rüzgâr enerjisinden yararlanılarak üretilmiştir (TEİAŞ, 2020b). Toplam üretimdeyse ikisinin toplamı %10 seviyesinde kalmıştır (TEİAŞ, 2020c).

Ülkelerde Yıldırım'ın (2019: 333) aktardığı *"düzenleyici politikalar, mali teşvikler, kamu yatırımları, krediler ve hibeler, destekleme mekanizmaları, lisanssız üretim hakkı (...) düzenleyici politikalar, mali teşvikler, kamu yatırımları..."* gibi politikalar uygulanabilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması için de gümrük vergisi muafiyeti ve katma değer vergisi istisnası gibi özendirici politikalar uygulanabilmektedir. Vurgulanması gereken bir nokta da, bu politikaların hem enerjide dışa bağımlılığın azalması hem de çevre sorunlarının en aza indirilmesi için önemli olmasıdır.

Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı'nın hayata geçirdiği Mavi Bayrak uygulaması Türkiye'de de yürürlükte olup 2020 yılında 500'e yakın plaj, 20'yi geçkin marina ve 7 tane yata bu bayrak verilmiştir (TÜRÇEV, 2020). Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi (Yeşil Yıldız Simgesi) Belgesi de yine turizmle ilgili bir teşvik politikasıdır. Yeşil Yıldız Simgesi alan konaklama tesisleri enerji konusunda destek almış ve böylelikle

çevre duyarlılığı teşvik edilmiştir. Bu ve benzer uygulamalar doğrudan çevreye veya turizme dönük yorumlanmayabilir; ancak şirketler temelinde teşvik edici, özendirici ve çevresel kaygılara yanıt verebilecek özelliktedir.

4. Sonuç Yerine

Küresel ısınma, özellikle insanlık faaliyetlerinden ötürü sürdürülebilir çevreyi tehdit etmektedir. Çevrenin bozulması ise insan sağlığından gıda güvenliğine, turizmden doğal afetlerin daha sık ve şiddetli yaşanmasına kadar bir dizi sonuca neden olmaktadır. Sonuçları itibariyle çevre sorunlarının ve daha özelde küresel ısınmanın devletler için de ekonomik sonuçları olmaktadır. Örneğin insan sağlığına olan etkileri düşünüldüğünde, bu yöndeki harcamaların artacağı veya tarıma olan etkileri düşünüldüğünde, gıda ve tarım talebini karşılayamama durumu devletler için önem barındıran sonuçlar olarak belirmektedir.

Türkiye’de çevresel kaygılara dönük uygulamalar incelendiğinde uluslararası bir anlaşmaya bağlılıktan öte, kendi iç aktörlerinin beklentilerini karşılama ve sürdürülebilir çevre amacıyla yaşama dâhil edildiği görülebilmektedir. Bununla birlikte farklı uygulamalardan yararlandığı, bunların örnek alınıp uyarlandığı da anlaşılmaktadır. Bir diğer vurgulanması gereken konu ise, uygulamaların tümüyle çevresel kaygılardan kaynaklanmadığı, ayrıca yenilenebilir enerji konusundaki politikalarda, enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının da hedeflendiği görülmektedir. Dolayısıyla enerji politikalarıyla çevre politikalarının küresel ısınma özelinde etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Devletlerin yenilenebilir enerji kaynaklarına dönük politikaları, hem ekonomileri hem de sürdürülebilir çevre için önemlidir. Devletlerin motivasyon kaynağı ekonomilerini güçlü tutup savunma harcamalarını artırabilmek bile olsa, izlenen çevreci politikalar yerküre için değerlidir.

Türk dış politikasında küresel ısınmanın önemli bir ayrıntı olmadığı, hatta uluslararası ilişkiler terimlerinden alçak ve yüksek politika kavramlarına istinaden çevre politikalarının içinde yer aldığı alçak politikaların arasında yer aldığı söylenebilir. Bununla birlikte enerji politikalarının yeri, görece daha yüksek seviyedir. Çevre ve enerji konuları doğrudan ekonomiyle ve dolaylı olarak ulusal güvenlikle bağlantılıdır. Dolayısıyla enerji politikalarında yer edinen yenilenebilir enerji politikaları, hem çevre hem enerji hem de ekonomi için değerlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Alper, D., Anbar, A. (2007). Küresel ısınmanın Dünya ekonomisine ve Türkiye ekonomisine etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(4): 15-54.
- Atabey, S., Kaçmaz, G. (2007). *Çevre duyarlılığının piyasa ekonomisine yenik düştüğü nokta: Sürdürülebilir kalkınma*, A. Mengi (Ed.) Çevre ve politika: Başka bir Dünya özlemi, (s. 41-51) içinde. Ankara.
- Başoğlu, A. (2014). *Küresel iklim değişikliğinin ekonomik etkileri üzerine model denemesi ve ekonometrik bir analiz*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Trabzon.

- Canbay, Ş. (2020). Türkiye’de elektrik üretimi için kullanılan petrol tüketimi, yenilenebilir enerji kullanımı ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkilerin analizi, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı: 81, 467-488.
- Çiloğlu, T (2018). Yeşil ekonomi ve küreselleşme: Karşılıklı etkileşim ve dönüşümsel süreç, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1): 42-48.
- Erdem, M. S., Yenilmez, F. (2017). Türkiye’nin Avrupa Birliği çevre politikalarına uyum sürecinin değerlendirilmesi, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2): 91-119.
- European Commission, Paris Agreement, https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en, (04.10.2018)
- Habib, B. (2011). Climate change and international relations theory: Northeast Asia as a case study”, *Proceedings of the Third Global International Studies Conference*, 1-31.
- İlker, A., Alkin, E. (1991). *Çevre Sorunları*, TOBB.
- Khan, M. R. (2016). *Climate change, adaptation and international relations theory*, G. Sosa-Nunez, E. Atkins (Ed.) Environment, climate change and international relations (s. 14-28) içinde. İngiltere.
- Maslin, M. (2011). *Küresel Isınma*, Ankara.
- Örki, A. Ağırseven, N. (2016). Sustainable environment in tourism policies: The case of Turkey, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 97-106.
- Özmen, M. T. (2009). Sera gazı - Küresel ısınma ve Kyoto Protokolü, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı: 453, 42-46.
- Polat, E., Eren, M. V., Aydın, H. İ. (2017). *Sürdürülebilir kalkınmada iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkisinin ampirik analizi*, H. Atik (Ed.) Küresel ısınma, iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik etkileri, (s. 149-168) içinde. Ankara.
- Rojas-Downing, M. M., Nejadhashemi, A. P., Harrigan, T., Woznicki, S. A. (2017). Climate change and livestock: Impacts, adaptation, and mitigation, *Climate Risk Management*, Sayı: 16, 145-163.
- Sadioğlu, U., Ağıralan, E. (2020). İklim değişikliği çerçevesinde 25. taraflar konferansı (COP 25), *KAÜİİBFD*, 11(Ek Sayı 1): 361-385.
- Söker, Ç., Özlük, E. (2018). Uluslararası ilişkilerde çevreyi merkeze taşımak: Temel yaklaşımlar ve tartışmalar, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1): 227-262.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, <http://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> (18.12.2020).
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019 Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, https://enerjiapi.etkb.gov.tr//Media/Dizin/SGB/Faaliyet_Raporlari/2019/ETKB%202019%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf, (17.12.2020a)

- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İklim Değişikliği ve Uluslararası Müzakereler, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-iklim-degisikligi-ve-uluslararasi-muzakereler>, (17.12.2020b).
- Talu, N. (2015). *Türkiye’de iklim değişikliği siyaseti*, Ankara.
- TEİAŞ, 2009 ve 2019 Yılları İçin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Türkiye Kurulu Gücü, <https://webapi.teias.gov.tr/file/77439117-b6fa-465f-ab32-874c87ae456c?download> (17.12.2020a)
- TEİAŞ, 2019 Yılı Türkiye Elektrik Enerjisi Üretimine Kaynaklara Göre Dağılımı, <https://webapi.teias.gov.tr/file/353c7742-77c6-426b-97fc-6220788257e6?download> (17.12.2020c)
- TEİAŞ, 2019 Yılı Türkiye Yenilenebilir Enerji Kaynakları Dağılımı, <https://webapi.teias.gov.tr/file/7a0c321b-ec60-411a-a54a-c8b44d06bcd0?download> (17.12.2020b)
- TÜRÇEV, Mavi Bayrak, <http://www.mavibayrak.org.tr/tr/Default.aspx>, (18.12.2020)
- Yıldırım, H. H. (2019). Yenilenebilir enerji yatırımlarındaki teşviklerin yatırım performansları üzerine etkisi, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3): 330-345.
- Yıldız, Z. (2009). Küresel ısınma ve alternatif turizme yönelim üzerine etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1(1): 77-91.
- Yılmaz, M., Çınar, S. (2017). *Gelişmekte olan ülkelerde küresel ısınma ve sanayileşme olgusu: Brics ülkeleri ve Türkiye örneği*, H. Atik (Ed.) Küresel ısınma, iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik etkileri, (s. 38-59) içinde. Ankara.

İmalat Sanayiinde İthal Girdi Bağımlılığı: Trakya Bölgesi Örneği

Imported Dependence in Manufacturing Sector: A Case of Trakya Region

BURCU ŞENALP¹ , UMUT ERKSAN ŞENALP²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türk imalat sanayii sektörü için en önemli sorunlardan birisi olarak görülen ithal ara malı bağımlılığını Trakya bölgesi özelinde analiz etmektir. Çalışmamızda, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sağlanan firma seviyesindeki veriler kullanılarak 2003-2017 yılları arasında üretim sektöründe faaliyet gösteren firmaların ithal ara malı kullanım yoğunlukları hesaplanmıştır. Çalışmamızın literatüre katkısı, toplulaştırılmış veri kullanan diğer çalışmalardan farklı olarak, ithal bağımlılığını firma seviyesinde incelemiş olmasıdır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, bölgede faaliyet gösteren firmaların ithal bağımlılık oranının 2003 yılı ortalaması %27,6 ile Türkiye ortalamasının üstüneyken, yıllar içerisinde gerileyerek 2015 yılında %16 ile ülke ortalaması ile çok yakın bir seviyeye düştüğü tespit edilmiştir. Bu düşüşün temel nedeni olarak da bölgedeki ithalat talebinin önemli bir kısmını oluşturan “Tekstil ürünlerinin imalatı”, “Elektrikli teçhizat imalatı” ve “Giyim eşyalarının imalatı” gibi alt sektörlerde gözlenen ithal bağımlılığı oranındaki azalış gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İthal bağımlılığı, Mikro veriler, İmalat Sanayii.

Jel Sınıflaması: D22, L6, F1.

ABSTRACT

The level of import dependency is an important issue for Turkish manufacturing. The aim of our paper is to examine the degree of import dependency at the firm and sectoral levels for Trakya region. In order to calculate import dependency of manufacturing firms, we use firm-level data provided by Turkish Statistical Institute covering the period of 2003-2017. The contribution of our paper arises from the fact that we use firm-level data unlike the other papers in the related literature and it allows us to examine import dependency at the firm-level. We show that although import dependency in Trakya Region was 27,6% in 2003, it decreased steadily over the 15 years and it levelled with the country average, 16%, in 2015. This decrease can be explained by the decrease in import dependency in some important sub-sectors in the region, such as “Manufacture of textiles”, “Manufacture of electrical equipment” and “Manufacture of wearing apparel”.

Keywords: Import Dependency, Firm-level Data, Manufacturing Industry

Jel Classification: D22, L6, F1.

DOI: [10.47934/tife.010.01.02](https://doi.org/10.47934/tife.010.01.02)

*Bu çalışmada kullanılan "Yıllık İş Kayıt Çerçevesi" verilerine erişim, TÜİK Edirne Bölge Müdürlüğü'nde bulunan Veri Araştırma Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Bunu mümkün kılan Sayın Kenan Çelebi, Halil Emecen, Faruk Yılmaz Şişoğlu ve Settar Taha Işık'a teşekkür ederiz.

1. Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kırklareli, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1289-9888

2. Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Edirne, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0261-3700

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Umut Erksan Şenalp,
Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Edirne.

E-mail: uerksansenalp@trakya.edu.tr

BAŞVURU / SUBMITTED: 18.01.2021

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: 23.02.2021

SON REVİZYON /

LAST REVISION: 03.03.2021

KABUL / ACCEPTED: 14.03.2021

Atf / Citation: Şenalp, B., Şenalp, U. E. (2021). İmalat sanayiinde ithal girdi bağımlılığı: Trakya Bölgesi örneği. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergisi*, 10(1), 11-24, <https://doi.org/10.47934/tife.010.01.02>

1. Giriş

Dünya genelinde mal ve sermaye dolaşımını kısıtlayıcı eğilimlerdeki gerileme ve taşıma maliyetlerindeki düşüş, özellikle 1980 sonrası küresel ekonomide büyük bir değişime neden olmuş ve bu gelişmeler neticesinde uluslararası ticaret hacmi, tarihte görülmediği seviyelere ulaşmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, üretim süreçleri çok uluslulaşmış ve firmaların üretimde kullandıkları ara ve sermaye mallarının daha kalitelisine ya da daha ucuzuna uluslararası piyasalarda erişebilmesi mümkün olmuştur. Küreselleşme sonucu dünya ekonomisinde bahsedilen dönüşümler yaşanırken, Türkiye ekonomisi de bu dönüşümden etkilenmiş ve tarımdan sanayiye geçiş süreci başlamıştır. 1980 yılında dışa açılan Türkiye, 20 yıl içinde dünyanın en büyük 15 sanayi ülkesinden biri olmayı başarmış ve dış ticaret hacminin milli gelire oranı, 1990'ların başında yaklaşık %24 iken, 2010'a yaklaşırken ikiye katlamış ve %52'ye çıkmıştır. Ancak, sanayi üretimindeki bu ilerleme, üretim için gerekli olan ara malının ithalatında da yüksek oranlı artışlara neden olmuştur (Özenç ve Düşündere, 2017). Dış ticaretin arttığı bu dönemde, Türkiye'nin uluslararası rekabet açısından avantajlarının sınırlı olması, ülke ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olan dış ticaret açığının oluşmasına yol açmıştır.

Bu süreçte dış açığı yaratan en önemli sebeplerden birisi, "ithalat bağımlılığı" olarak da adlandırılan, üretim değerindeki ithalat bileşeninin yüksek olması durumudur (Saygılı, Cihan, Yalçın ve Hamsici, 2010). Türkiye imalat sanayiinde ara malı ithalatı 2003 yılından itibaren hızlı bir yükselişe geçmiş ve 2010 yılında, 2003'e kıyasla, 1,5 kat ve 2016 yılına gelindiğinde ise 2 kat artış göstermiştir (Özcan-Tok ve Sevinç, 2019). Bu artış trendinin sonucu olarak, 2017 yılı itibari ile ara malı ithalatının tüm ithalat içindeki payı %74'e ulaşmıştır. Diğer taraftan, Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) Eylem Planı, 2017-20 yıllarını kapsayan hedefleri kapsamında "İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması Öncelikli Dönüşüm Programı"nı kurgulamış ve yerli girdi üretiminin ve kullanımının teşvik edilmesi hedefini ortaya koymuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Bir ülkede ithal bağımlılığının artması, sektörlerdeki firmaların ithal girdi kullanımını arttırmaları veya ithal girdi bağımlılığı olan sektörlerin büyümesi yoluyla gerçekleşmektedir. İlgili literatür, Türkiye ekonomisinin dışa açılmasını takip eden süreçte bu iki durumun da gerçekleştiğini tespit etmiştir. Bunun yanı sıra, firmaları ithal ara malı kullanmaya iten nedenler, yurt içinde üretilen ara ve yatırım mallarının görece olarak pahalı olması, kalitesinin ve üretim miktarının yetersizliği ya da bu malların ülkede hiç üretilmemesi olarak sıralanmıştır.

İthal ara malı bağımlılığı konusunda Türkiye üzerine yapılmış çalışmalar, imalat sektöründe ithal bağımlılığının sürekli bir artış içinde olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, 2003-2017 yılları arasında Trakya bölgesinde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) üretim sektöründe faaliyet gösteren firmaların ithal ara malı kullanım yoğunluklarını hesaplamak ve bu oranların 2003-2017 yılları arasındaki değişimini analiz etmek olacaktır. Bunun yanı sıra, bölgedeki ihracat kapasitesi yüksek olan sektörler üzerinden bir değerlendirme sunulacaktır. İlgili literatürde Türkiye imalat sektöründeki ithal bağımlılığı üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamı Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) girdi-çıkıtı tablolarından faydalanarak analiz gerçekleştirmişlerdir. Bu veriler sektörel ölçekte toplulaştırılmış olup, bir sektördeki tüm firmaların türdeş olduğu varsayımı ile analiz yapma imkânı sağlamakta ve firma düzeyinde ithal bağımlılığının nedenleri ya da sonuçları üzerine tahmin yapma olanağı vermemektedir. Çalışmamızın özgünlüğü, firma seviyesinde olan Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ile Dış Ticaret verilerini kullanarak, ithal ara malı bağımlılığını firma bazında incelemek olacaktır. Çalışmamız bu yönü ile ikinci bölümde incelediğimiz literatürdeki çalışmalardan farklılık göstermektedir. İthal girdi bağımlılığı ilk defa firma seviyesinde veri kullanılarak hesaplanacak ve bölgesel bir analiz ortaya konacaktır.

Bu çalışma, TÜİK tarafından sağlanan ve firma ve ürün düzeyinde bilgi sağlayan Dış Ticaret verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Oluşturduğumuz panel veri seti, Trakya bölgesinde sanayi sektöründe faaliyet gösteren ithalatçı firmaları tespit etmemize olanak sağlamaktadır. Bu firmaların ithalat yapılarının

yıllar içindeki değişimi, gerçekleştirdikleri toplam ithalat içinde ara malı, sermaye malı ve tüketim malının ne kadar yer tuttuğu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra kullandığımız veri seti, ithalata konu olan ürünlerin kaynağı olan ülkeler üzerinden de değerlendirmeler yapmamızı mümkün kılmaktadır.

Analizimiz sonucu elde edilen temel bulgular şu şekilde özetlenebilir: (a) Bölgenin en önemli ithal malı sağlayıcı ülkeleri Almanya ve Çin'dir, (b) Türkiye genelinden farklı olarak, bölgede faaliyet gösteren firmaların ithal bağımlılık oranları yıllar içerisinde gerilemiştir, (c) bölgedeki ithalat talebinin önemli bir kısmını oluşturan "Tekstil ürünlerinin imalatı", "Elektrikli teçhizat imalatı" ve "Giyim eşyalarının imalatı" alt sektörlerindeki üretim süreçlerinde kullanılan yerli girdi miktarının yıllar içerisinde arttığı tespit edilmiştir.

Çalışmamızın ikinci kısmında ilgili literatüre önemli katkı yapmış çalışmalar incelenecektir. Üçüncü kısımda kullanılan veri seti hakkında detaylı bilgi sağlanacak ve ithal bağımlılığı üzerine yaptığımız analizlerin bulguları paylaşılacaktır. Dördüncü kısım bulgularımızın özeti ve çalışmamızın sonucu olacaktır.

2. Literatür

2.1 İthal Ara Malı Kullanımının Nedenleri ve Sonuçları

Campa ve Goldberg (1997) 1970-1995 dönemini kapsayan ve ABD, Birleşik Krallık, Kanada ve Japonya üzerine yaptığı sektörel analizde, Japonya hariç diğer ülkelerin tamamında, hemen hemen tüm endüstrilerde ithal ara malı bağımlılığının arttığını göstermiştir. Yıllar ilerledikçe, ara malı ithalatı dünya ticaretinde daha fazla pay sahibi olmaya başlamış ve yakın zamanda toplam ithalat içindeki payı yaklaşık olarak %50'yi bulmuştur (Dutta ve Gosh, 2021). İlgili literatür, bu artışı açıklamaya yönelik olarak, "dış kaynak kullanımı", "küresel tedarik ağı" ve "çok uluslu şirket sayısındaki artış" olmak üzere üç ayrı hipotez üzerine odaklanmıştır. Örneğin, Feenstra ve Hanson (1996), artan ara mal ithalatını dış kaynak kullanımındaki artışa bağlamıştır. Buna göre, gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren firmalar, emek yoğun olan üretim süreçlerini, iş gücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırmak için o ülkelere Doğrudan Yabancı Yatırım gerçekleştirirler. Sonuç olarak bu durum, üretim sürecinde ara mal ithalatı gerekliliği yaratmış olacaktır. Diğer yandan, çok uluslu şirket sayısındaki artışın ara mal ithalatındaki artışa neden olduğunu ortaya koyan çalışmalar, çok uluslu firmalar ve bu firmaların farklı ülkelerde bulunan kendi birimleri arasında gerçekleşen yoğun ticaretin, ara malı ithalatı üzerine etkisine odaklanılmışlardır. Örneğin, Andersson ve Fredriksson (2000), 1974-1990 yıllarını kapsayan ve İsveç'te faaliyet gösteren sanayii firmalarından oluşan panel veri ile gerçekleştirdiği analizde, çok uluslu firmaların uluslararası üretim süreçlerinin, ara mal ithalatını pozitif yönde etkilediğini göstermişlerdir. Son olarak, ara mal ithalatındaki artışa yönelik bir diğer açıklama, küresel tedarik ağındaki gelişmelerdir. Buna göre firmalar, küreselleşmenin avantajlarından faydalanarak, fiyat, kalite ve tedarik kolaylığı gibi kriterler üzerinden, kendileri için en uygun şartları sağlayan ülkeden ara malı ithal etmektedirler (Kleinert, 2004).

İthal girdi kullanımının doğrudan etkilerini inceleyen literatüre bakacak olursak, iki temel bakış açısı dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, üretim sürecinde ithal ara malı kullanımının, üretimi dış şoklara karşı kırılgan bir hale getireceğinden ve bununla birlikte dış ticaret açığına neden olacağından bahsetmektedir. Örneğin, Ueda (1983), 1966-1980 döneminde ara mal ithalatının Japonya'nın dış ticaret dengesi üzerinde önemli etkisi olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, Lopez ve Rodrik (1990) geliştirdikleri teorik model aracılığı ile, gelişmekte olan ülkeler gibi ara mal ithalatı yoğun olan ülkelerin dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla ithal ara malını kısıtlayıcı vergi uygulamasına gitmesinin arz şoku yaratıcı bir etkiye sahip olabileceğini ve bunun dış ticaret dengesini daha da kötü duruma getirebileceğini göstermişlerdir. Dutta ve Gosh (2021), ithal ara malı fiyatındaki artışın nitelikli iş gücü ile nitelsiz iş gücü arasındaki ücret eşitsizliğine etkisini incelemişlerdir. Üç sektörlü bir genel denge modeli analizi sonucunda, ithal ara malına uygulanan tarifelerdeki artışın bu girdilerin fiyatını arttıracaklarını, bunun yaratacağı etkinin de nitelsiz iş gücü ücretinde artışa, nitelikli iş gücü ücretinde ise düşüşe yol açacağını, dolayısıyla ücret eşitsizliğinde azalma gerçekleşeceğini göstermişlerdir. Buna ek olarak, Dutta ve Gosh (2021), ithal ara

malına uygulanan tarifelerin düşürülmesinin, yani serbest ticaret durumunun, ücret eşitsizliğini arttırıcı bir etkiye sahip olduğu tespit etmiştir.

Öte yandan, ithal girdi kullanımının o kadar da olumsuz bir durum olmadığını ortaya koyan çalışmalar da vardır. Buna göre, ithalatçı firma, yurtdışı piyasalardan temin ettiği ara malı ya da yatırım malı yoluyla daha ileri teknoloji ile üretilmiş dolayısı ile daha kaliteli ürünlere erişebilir. Böylece, ithalata konu olan ürünün kaynağı olan ülkede kullanılan bu teknoloji, ithal ara ve yatırım malları üzerinden ithalatçı firmaya aktarılabilir. Bu şekilde gerçekleşen teknoloji transferi, ithalatçı firma ve endüstrilerde daha verimli üretim gerçekleştirilmesini sağlayabilir. Buna ek olarak, yerli üreticinin uluslararası piyasadaki daha ucuz ve daha kaliteli ara malı ithal etmesi sonucu firmaların maliyetlerinin düşeceği ve verimliliğin artacağı öngörülmektedir (Özcan-Tok ve Sevinç, 2019).

Amiti ve Konings (2007), 1991-2001 yılları arasında Endonezya'da faaliyet gösteren imalat sanayiindeki firmaların verimliliği ile gümrük tarifelerinin azaltılması arasındaki ilişkiyi incelemiş ve ara mala uygulanan gümrük tarifesinde %10'luk bir azalmanın o ara malı ithal eden firmanın verimliliğinde %12'lik bir artışa sebep olduğunu tespit etmiştir. Almeida ve Fernandes (2008), gelişmekte olan 43 ülke üzerine 2002-2005 yıllarını kapsayan çalışmada, Dünya Bankası'nın seçilmiş firmalardan anket yoluyla derlemiş olduğu Yatırım Ortamı Anketini kullandığı çalışmada, ithalatın yerli firmalar için teknoloji transferinin önemli bir yolu olduğunu göstermişlerdir. Kasahara ve Rodrigue (2008), firma düzeyinde veriyle yaptıkları analizde, Şili imalat sanayiinde üretim yapan firmaları yerli ara malı ve ithal ara malı kullanan firmalar olmak üzere gruplandırmış ve bunun verimlilik ile ilişkisini incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgular, üretici firmanın yerli ara malı kullanımından ithal ara malı kullanımına geçişini takiben %2,6 verimlilik artışı yaşadıklarını göstermektedir.

Veeramani (2008) Birleşmiş Milletler tarafından sağlanan Comtrade veri setini kullanarak oluşturduğu ve yüzden fazla ülkeyi kapsayan panel veriyi kullanarak gerçekleştirdiği analiz sonucunda, ithal ara malının bilgi yayılımı sağlaması sonucu ekonomik büyüme yaratıcı etkisini tespit etmiştir. Goldberg, Khandelwal, Pavcnik ve Topalova (2010), Hindistan'ın 1991 yılı sonrasındaki dışa açılma politikası çerçevesinde, ithal ara malı kullanımının yeni ürün geliştirme ve üretme sürecine etkisini incelemişlerdir. Firma seviyesinde yapılan analiz sonuçları, yeni ithal ara mala ulaşan firmaların üretiminde bir artış olduğunu göstermektedir. Yazarlar, bu bulguyu ekonominin geneli üzerinden değerlendirerek ithal ara malı kullanımının milli geliri arttırıcı etkisini vurgulamışlardır. Halpern, Koren ve Szeidl (2015), 1993-2002 yılları arasında Macaristan üretim sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerinden verimlilik ve ithalat ilişkisini incelemiş ve bu yıllar arasında yaşanan verimlilik artışının %25'inin ithal ara malı sayesinde olduğunu hesaplamışlardır. Bununla birlikte, gümrük vergilerine uygulanan indirimlerin verimliliği arttırıcı etkisinin, ithalatçı firma sayısının fazla olduğu yıllarda daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Feng, Li ve Swenson (2016), 2002-2006 yıllarını kapsayan ve Çin firmalarının dış ticaret verilerinin kullanıldığı çalışmada, ithal ara malı kullanımının firmaların ihracat miktarını arttırdığını, bu etkinin ihracata sonradan başlayan firmalar için daha büyük olduğunu göstermişlerdir. Buna ek olarak, gelişmiş ülkelere ara mal ithal eden firmaların, tekrardan gelişmiş ülkelere ihracat yapma ihtimallerinin arttığını tespit etmişlerdir. Roy (2020), Dünya Bankası'nın derlediği Verimlilik ve Yatırım İklimi Anketi verilerini kullanarak hazırladığı ve gelişmiş ve gelişmekte olan yaklaşık 40.000 firmayı kapsayan veri seti ile gerçekleştirdikleri analiz sonucunda, ithal ara malı kullanan firmaların ihracat hacimlerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir.

2.2 Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, Yükseler ve Türkan (2008) TÜİK'in yayımladığı 1998 ve 2002 yıllarının girdi-çıkıtı tablolarından faydalanarak, 1998 yılında imalat sanayii genelinde ithal girdi/üretim oranını yüzde 14,8 olarak tespit etmişlerdir. Özcan-Tok ve Sevinç (2019), 2002 ve 2012

yıllarına ait girdi-çıkıtı tabloları kullanılarak hesapladığı ithalat gereği katsayısı imalat sektörü için 2002 yılında yüzde 16,1 iken 2012 yılında yüzde 19,3'e çıkmıştır.

Aydın, Saygılı, Saygılı ve Yılmaz (2010), 1980-2000 yılları arasında gelişmiş ülkelerin ara mali ihracatçısı, gelişmekte olan ülkelerin ise net ithalatçı olduğunu ve bu ülkeler arasında en yüksek ara mali ithal oranına Türkiye'nin, en düşük orana ise Çin'in sahip olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca, Türkiye'de en yüksek ithal ara mal kullanımının ulaştırma araçları ve makine teçhizat sektörlerinde gerçekleştiğini göstermişlerdir. Bu bulgulardan farklılaşır bir şekilde Akat (2019), OECD tarafından hazırlanan Katma Değer Dış Ticareti (Trade in Value Added) verilerine atıfta bulunarak, Türkiye'de 2005'te %15,4 olarak hesaplanan ihracatın ithalata bağımlılığının arttığını ve 2016'da %16,4'e ulaştığını tespit etmiştir. Akat, buna ek olarak, kimi gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında en düşük ithal aramalı kullanım oranlarının Türk imalat sanayiinde olduğunu belirtmiştir.

Saygılı ve ark. (2010), tekstil, giyim ve kimya/ilaç gibi ihracat oranı ve ithal girdi kullanımı yüksek sektörlerden toplam 145 sanayi firması ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde, firmaların yaklaşık %60'ının ara mal ithalat nedenini ilgili ara malının yurt içi üretimin olmaması veya yurt içi üretim miktarının yetersizliği olarak belirtmişlerdir. İthalatçı firmalar bir diğer sebep olarak da Çin ve Hindistan gibi pazarların ucuzluğunu göstermişlerdir. Bununla birlikte, 2002-2007 döneminde sanayi mallarının üretiminde kullanılan ithal girdilerin payında önemli artış olduğunu raporlamışlardır. Özenç ve Düşündere (2017), 1980'lerden 2000'li yıllara gelirken Türkiye'de ithal bağımlılığı ile birlikte dış ticaret açığının da arttığını vurgulamış, üretim sürecinde yaratılan katma değer de arttığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, ithal bağımlılığının görece daha fazla olduğu yüksek ve orta düzey teknoloji kullanan sektörlerde katma değer artışının sınırlı kaldığı raporlanmıştır. Bu nedenlerle Özenç ve Düşündere (2017), ithal ara mal kullanımındaki artışın beraberinde katma değer artışını getirmediğini ortaya koymuştur.

Eşiyok (2008), Türkan (2006), Ersungur ve Kızıltan (2007), Demir ve Kula (2008) gibi çalışmalar da TÜİK'in girdi-çıkıtı tablolarını kullanarak gerçekleştirdikleri analizler sonucunda, imalat sanayi genelinde ithal bağımlılığının yıllar içinde artış eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgular ışığında, şu aşamaya kadar derlediğimiz çalışmaların çoğu, Türkiye'de ithal bağımlılık oranlarının benzer şekilde devam etmesi durumunda cari açığın artacağından ve ülke ekonomisinin dışa bağımlı kalma tehlikesi ile karşı karşıya olacağından bahsetmektedir.

Alkın (2020), 2000-2014 dönemine ait girdi-çıkıtı tablolarını kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmada, incelenen dönemde üretim sektöründe ithal bağımlılığında %6'lık bir gerileme tespit etmişlerdir. Diğer yandan, Dineri ve Işık (2021), 2007-2018 yıllarını kapsayan ve aylık dış ticaret verileri kullanılarak yapılan çalışmalarında, Türkiye'de imalat sanayiinde ara mali bağımlılığını en çok etkileyen etmen döviz kurları olarak tespit edilmiştir.

İlgili literatürün incelemesi göstermektedir ki Türkiye imalat sektöründeki ithal bağımlılığı üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamı TÜİK'in girdi-çıkıtı tablolarından faydalanarak analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Girdi-çıkıtı tablolarından elde edilen veriler, sektörel ölçekte toplulaştırılmış olup bir sektördeki tüm firmaların türdeş olduğu varsayımı ile analiz yapma imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle, adı geçen çalışmaların bulguları endüstri özelinde olup, firma düzeyinde ithal bağımlılığının nedenleri ve sonuçları üzerine tahmin yapma olanağı vermemektedir. Bu çalışmada, Türkiye imalat sanayi üzerine yapılan diğer incelemelerden farklı olarak, sadece bir sektör hakkında değil sektörleri oluşturan firmalar üzerine detaylı analizler ortaya konacaktır.

3. Veri Seti ve Analiz

Bu çalışma, TÜİK tarafından sağlanan Dış Ticaret ve Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (YSHİ) verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Dış Ticaret veri seti, 2005-2018 yıllarını kapsayan ve Ticaret Bakanlığı'nın Gümrük Beyannameleri üzerinden derlenen çok kapsamlı bir veri kaynağıdır. Bu veri setinin

sağladığı bilgiler: İthalat ve ihracat faaliyeti gerçekleştiren firmaların bulunduğu il, ithalat ve ihracat tutarı (yabancı para ve TL üzerinden) ve miktarı (kg/adet gibi), ithal ürünün temin edildiği ülke, ihracat ürünün satıldığı ülke, ürünün 12 haneli Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonu ve son olarak firmanın faaliyet gösterdiği endüstri bilgisi şeklinde sıralanabilir. Bunlara ek olarak, Dış Ticaret veri seti ithal ya da ihracat edilen her bir ürün için, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına Dayalı Geniş Ekonomik Gruplara Göre Sınıflama (BEC) sistemine göre düzenlenen bir kod sağlamaktadır. Bu kod, uluslararası ürün sınıflandırmalarında kullanılmakta olup her bir ithal ya da ihracat ürününü sermaye malı, ara malı ya da tüketim malı olarak sınıflandırmayı mümkün kılmaktadır.¹ Dış Ticaret verilerinde, her bir firmaya vergi kimlik numaraları kullanılarak bir kimlik numarası (ID) atanmış olduğu için, firmaların yıllar içindeki dış ticaret faaliyetleri takip edilebilmektedir.

Bu çalışmada kullandığımız diğer veri kaynağı ise Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri'dir (YSHİ). Bu veriler, 2003-2015 yıllarını kapsamakta ve üretim ile hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren ve 20'den fazla çalışanı olan firmalara ait endüstri, ciro, çalışan sayısı, sahiplik yapısı, firma yaşı ve maliyetler gibi bilgileri sağlamaktadır. Dış Ticaret veri setinde firmalara verilen kimlik numaraları, YSHİ ile uyumlu olduğundan bu iki veri seti birleştirilerek tek bir veri seti elde edilebilmektedir. Biz de bu iki veri setinin kesişim yılları olan 2003-2015 dönemini dikkate alarak gerçekleştirdiğimiz birleştirme işlemi sonucunda 1734 firma ve 10524 gözlemden oluşan bir panel veri seti elde etmiş olduk.

Tablo 1: Yıllara Göre Dış Ticaret Yapan Firma Sayıları

	Sadece ihracat yapan firma sayısı ve yüzdesi	Sadece ithalat yapan firma sayısı ve yüzdesi	Hem ithalat hem ihracat yapan firma sayısı ve yüzdesi	Dış ticaret yapmayan firma sayısı ve yüzdesi
2003	75 (%14)	64 (%12)	105 (%19)	295 (%55)
2004	112 (%13)	199 (%23)	132 (%15)	418 (%49)
2005	144 (%16)	77 (%9)	155 (%17)	524 (%58)
2006	172 (%17)	75 (%8)	155 (%16)	591 (%60)
2007	190 (%19)	92 (%9)	162 (%16)	557 (%56)
2008	180 (%18)	83 (%8)	175 (%18)	550 (%56)
2009	196 (%21)	74 (%8)	175 (%19)	500 (%53)
2010	182 (%16)	80 (%7)	179 (%16)	669 (%60)
2011	168 (%13)	89 (%7)	195 (%16)	801 (%64)
2012	186 (%13)	84 (%6)	198 (%14)	951 (%67)
2013	189 (%13)	70 (%5)	209 (%14)	1026 (%69)
2014	139 (%11)	70 (%5)	192 (%15)	908 (%69)
2015	132 (%11)	58 (%5)	176 (%15)	823 (%69)

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

3.1 Bölge İthalatının Analizi

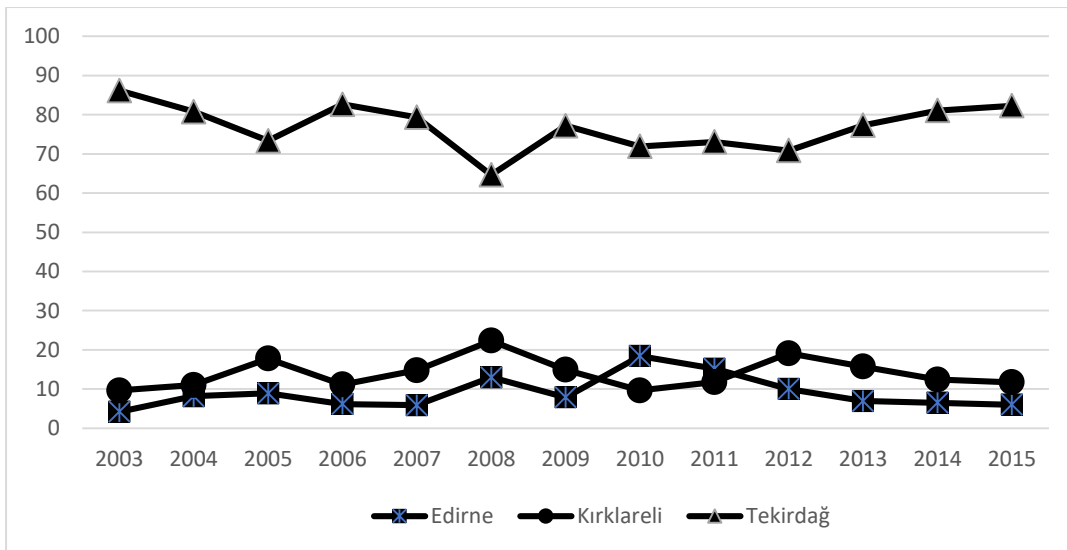
Tablo 1, Trakya bölgesinde üretim yapan firmaları dış ticaret faaliyet durumlarına göre raporlamaktadır. Yıllara göre, sadece ihracat yapan, sadece ithalat yapan, hem ithalat hem ithalat yapan ve dış ticaret faaliyetinde bulunmayan olmak üzere gruplara ayrılmışlardır. Buna göre, 2003 yılında gözlemlenen firmaların yaklaşık %55'i herhangi bir dış ticaret faaliyetinde bulunmazken, yaklaşık %14'ü sadece ihracat,

¹ Bu sınıflandırmaya göre 111, 121, 21, 22, 31, 322, 42 ve 53 kodlu ürünler ara mal olarak sınıflandırılmıştır.

%12'si yalnızca ithalat ve %19'unun hem ithalat hem de ihracat yaptığı tespit edilmiştir. 2015 yılına gelindiğinde bu oranlar sırasıyla %69, %11, %5, %16 olmuştur. Yıllar içinde sadece ihracat yapan firma oransal olarak çok değişmezken, sadece ithalat yapan firmalarda oransal olarak düşüş yaşanmıştır. 2015 yılı itibari ile hem ithalat hem de ihracat yapan firmalar, bölgedeki firmaların yaklaşık %15'i civarında iken dış ticaret faaliyetlerinde bulunmayan firmalar yaklaşık olarak %69'lık bir paya sahiptir.

Şekil 1 Trakya bölgesinde gerçekleşen ithalatın çok yüksek kısmının Tekirdağ'da faaliyet gösteren firmalar tarafından yapıldığını göstermektedir. Örneğin, 2003 yılında toplam ithalatın %86,2'si Tekirdağ'da bulunan firmalar tarafından gerçekleştirilirken, bu oran Kırklareli'ndeki firmalar için %9,6 bulunmuş ve Edirne'nin payı sadece %4,2 olmuştur. 2008-12 yıllarında gerçekleşen artış hariç, Edirne'de üretim yapan firmaların ithal malı talebinin bölge içindeki payının oldukça düşük kaldığı görülmektedir.

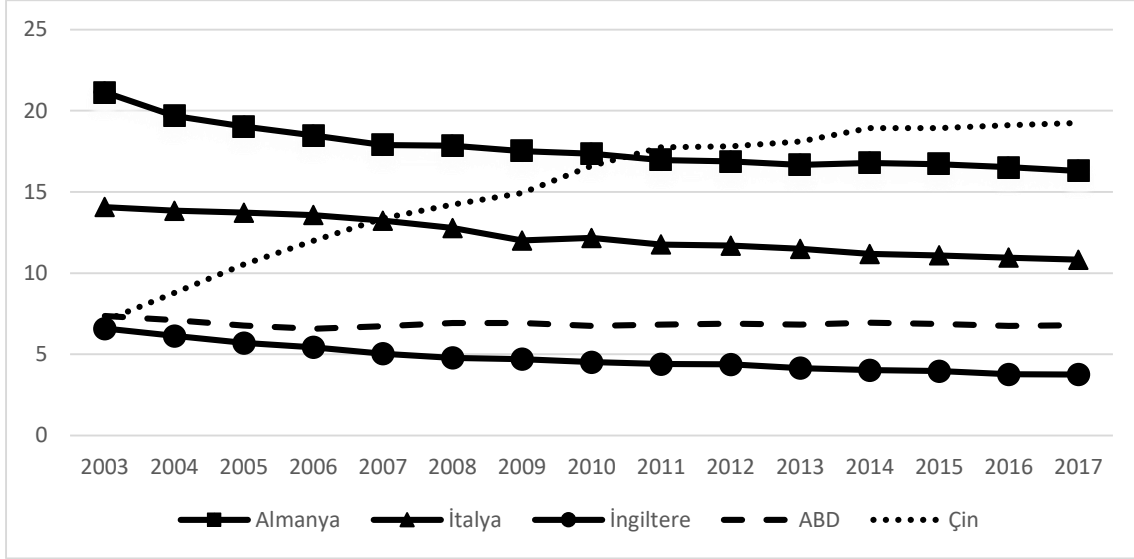
Şekil 1: İllere Göre İthalat Payları (%)

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

Bunun yanında, incelemelerimiz, Trakya bölgesinin ithalat talebinin yarısından fazlasının Avrupa ülkeleri, özellikle Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa tarafından karşılandığını göstermektedir. Şekil 2, bölge ithalatını karşılayan beş ana kaynak ülkenin toplam ithalatı karşılama payının yıllar içerisindeki değişimini göstermektedir. Buna göre bölge ithalatının karşılanmasında 2010 yılına kadar lider durumda olan Almanya, bu yıldan sonra yerini Çin'e bırakmıştır. Şekilde raporlanan son 15 yıl içerisinde Almanya, İtalya, ABD ve İngiltere'den gerçekleştirilen ithalat sürekli olarak azalmış, bununla birlikte Çin ürünlerinin ithalatı kademeli olarak artmış ve 2003 yılında 5. Sırada bulunan Çin'i 2010 yılında bölgenin en önemli ithal malı sağlayıcısı konumuna yükselmiştir.

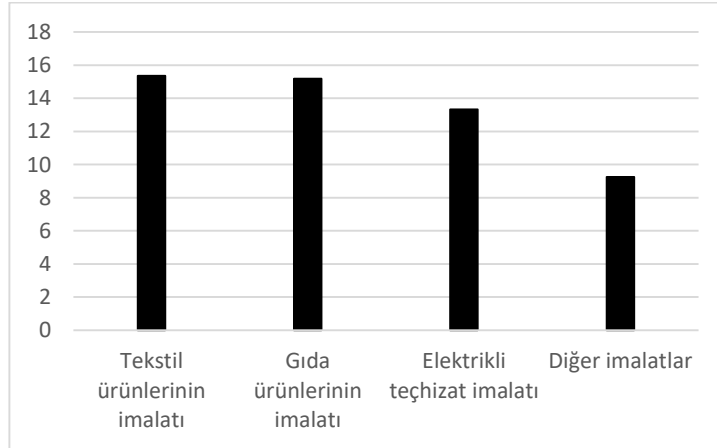
Şekil 2: İthalatın Kaynağı Olan Ülkeler (2003-2015)

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

Şu aşamaya kadar sunduğumuz bilgiler bölgenin ithalat yapısı hakkında genel bir fikir vermekle birlikte, ithalata konu olan endüstriler hakkında bir bilgi sağlamamaktadır. Şekil 3, 2003-15 yılları arasında bölgenin ithalat talebini oluşturan firmaların hangi endüstrilerde faaliyet gösterdiklerini resmetmektedir. Buna göre, gözlemlenen 13 yılın ortalamasına bakıldığında, toplam ithalat içinde %15,3 paya sahip olan firmalar “Tekstil ürünlerinin imalatı” endüstrisinde, %15,1 paya sahip firmalar “Gıda ürünlerinin imalatı” alt sektöründe, %13,4 paya sahip firmalar “Elektrikli teçhizat imalatı” sektöründe ve son olarak %9,2 paya sahip firmalar “Diğer imalatlar” endüstrisinde faaliyet göstermektedirler.

Şekil 3: İthalatta En Yüksek Paya Sahip Endüstriler

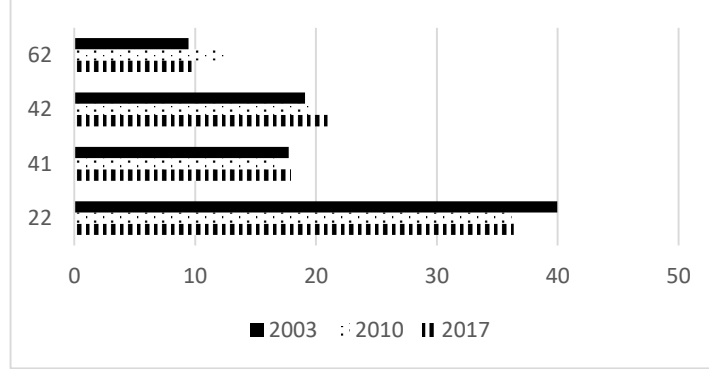
Kaynak: TÜİK Dış Ticaret mikro verileri

TÜİK tarafından sağlanan Dış Ticaret Verileri, dış ticaret faaliyetinde bulunan firmaların ihracata ve ithalata konu olan ürün bazında bilgilerini sağlayan çok kapsamlı bir mikro veri kaynağıdır. Firmaların ithal ettiği ürünler BEC kriterlerine göre üç ana kategoride gruplanmıştır: sermaye malı, ara mal ve tüketim malı.² Buna göre, Şekil 4’te resmedilen ve Trakya bölgesinin toplam ithalatında en fazla paya sahip olan 22 kodlu “İşlenmiş endüstriyel malzeme” ve 42 kodlu “Sermaye malı parça ve aksesuarları” ara mal

² Detaylı bilgi için Dip Not 2’ye bakınız.

grubunda yer alırken, 41 kodlu “Sermaye malı (taşıma araç-gereci hariç)” sermaye malı kategorisinde ve son olarak 62 kodlu “Yarı dayanıklı tüketim malı” ise tüketim malı kategorisinde yer almaktadır.

Şekil 4: BEC Kriterlerine Göre İthal Ürün Oranları

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

Açıklama: 22 İşlenmiş endüstriyel malzeme (ara mal), 42 Sermaye malı parça ve aksesuarları (ara mal), 41 Sermaye malı (taşıma araç-gereci hariç) (sermaye malı), 62 Yarı dayanıklı tüketim malı (tüketim malı)

Adı geçen bu ürün kategorilerinin bölge ithalatındaki payının yıllar içindeki değişimini gösterebilmek için sırasıyla 2003, 2010 ve 2017’deki payları raporlanmıştır. Buna göre, ara mal kategorisinde bulunan 22 kodlu “işlenmiş endüstriyel malzeme” ve 42 kodlu “Sermaye malı parça ve aksesuarları” alt endüstrilerinin 2017 itibari ile toplamda yaklaşık %60’lık bir paya sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.2 İthal bağımlılığı

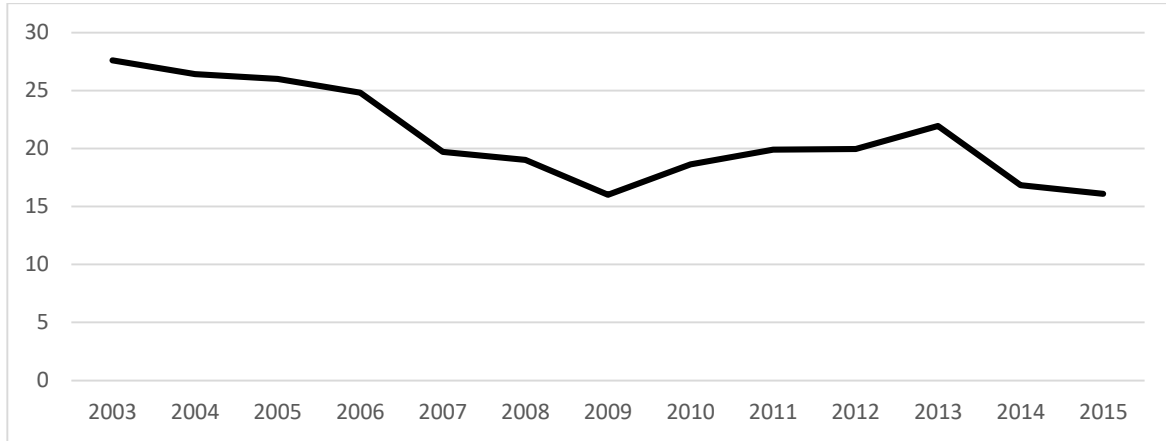
Çalışmamızın bu bölümünde, Trakya bölgesinde faaliyet gösteren firmaların ithal bağımlılıkları hesaplanacak ve bu rakamlar sektörel bazda analiz edilecektir. Bu çalışmada, Amiti, Itskhoki ve Konings (2014)’deki gibi, firmanın ithal bağımlılığı (İB) aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

$$İB_{it} = \frac{\text{Toplam ithal aramal değeri}_{it}}{\text{Toplam satışlar}_{it}} \quad (1)$$

Eşitlik (1)’de yer alan İB ithal bağımlılığını temsil ederken, *i* ve *t* alt indisleri, sırasıyla firma ve zamanı temsil etmektedir. İthal bağımlılığı, her bir firmanın ilgili yıl içinde ithal ettiği ara malın toplam değerinin, o firmanın toplam satışlarına bölünmesi yoluyla hesaplanmıştır.

Şekil 5’e göre, 2000’li yılların başlarında, Trakya bölgesinde faaliyet gösteren firmaların ithal bağımlılık oranları Türkiye ortalamasının çok üstünde olup %27 seviyesindedir. Bölgedeki firmaların ithal bağımlılığı, gözlemlenen 13 yılda düşüş trendinde olup 2003 yılı için hesaplanan %27,6 ithal bağımlılığı, 2015 yılında %16’ya gerilemiştir. 2015 yılı için hesapladığımız rakamlar, Akat (2019)’un Türk İmalat Sanayiinde 2016 yılı için ortaya koyduğu %16,4’lük ithal bağımlılık oranına çok yakın çıkmıştır, ancak Grafik 5’in gösterdiği azalış trendi Özcan-Tok ve Sevinç’in (2019) ortaya koyduğu ve Türk İmalat Sanayiinde ithal bağımlılığının 2002 yılında %16,1 iken 2012 yılında %19,3’a çıkışını gösterdikleri bulgular ile örtüşmemektedir. Yani, 2000’lerin başından 2016’ya kadar Türk İmalat Sanayiinde ithal bağımlılığı yükselirken, bu oran Trakya bölgesinde üretim yapan firmalar için düşüştür.

Şekil 5: Trakya Bölgesi Üretim Sektöründe İthal Bağımlılığı

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret ve YSH mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

Bu bulgunun temel nedeni Tablo 2 incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Trakya Kalkınma Ajansı'na (2009) göre bölgede en önemli alt sektörler olan ve aynı zamanda Şekil 3'te belirttiğimiz gibi bölgedeki ithalat talebinin önemli bir kısmını oluşturan 13 kodlu "Tekstil ürünlerinin imalatı", 27 kodlu "Elektrikli teçhizat imalatı" ve 14 kodlu "Giyim eşyalarının imalatı" alt sektörlerindeki ithal bağımlılığı ciddi oranda düşüş göstermiş, yani bu alt sektörlerdeki üretim süreçlerinde kullanılan yerli girdi miktarı artmıştır. Bununla birlikte, Tablo 2'ye göre diğer kimi alt endüstrilerde de ithal bağımlılığında gerileme yaşanmıştır. Örneğin 15 kodlu "Deri ve ilgili ürünlerin imalatı", 20 kodlu "Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı" ve 22 kodlu "Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı" alt sektörlerinde de ithal bağımlılığında bir azalma olmuş ancak bu sektörlerin bölge üretiminde önemli bir paya sahip olmaması nedeni ile Şekil 5'deki trende çok etkileri olduğu düşünülmemektedir. Öte yandan, sırasıyla 24 kodlu "Ana metal sanayii", 17 kodlu "Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı" ve 11 kodlu "İçeceklerin imalatı" alt sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların ithal bağımlılığında ciddi artışlar tespit edilmiştir.

Tablo 2: Seçili Sektörlerdeki İthal Bağımlılığı (%)

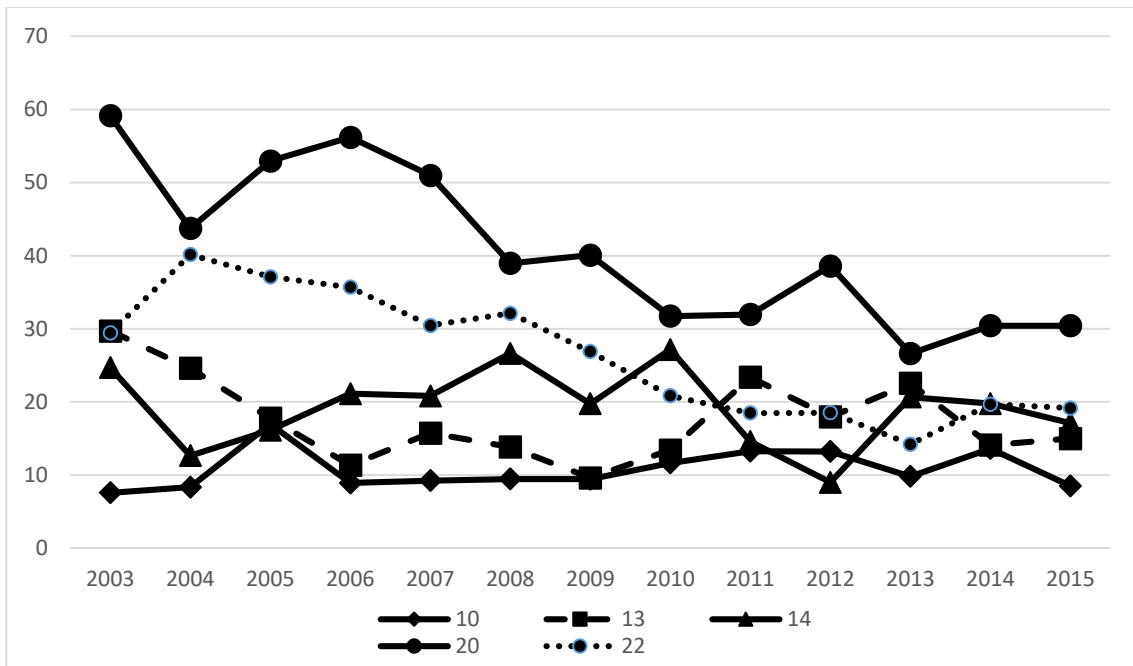
	10	11	13	14	15	17	20	22	24	27	32
2003	7,6	11,0	29,7	24,7	42,1	9,7	59,2	29,4	9,6	34,9	51,0
2004	8,3	11,8	24,6	12,7	52,3	8,6	43,7	40,1	5,5	38,6	45,3
2005	17,0	11,0	17,8	16,1	19,2	2,8	52,9	37,1	26,7	42,6	45,5
2006	8,9	17,1	11,3	21,1	23,3	8,2	56,2	35,7	28,8	36,9	44,0
2007	9,2	15,0	15,7	20,8	20,5	8,7	51,0	30,5	24,1	38,4	43,0
2008	9,4	12,5	13,8	26,6	12,1	25,2	39,0	32,1	27,5	22,7	41,2
2009	9,4	26,1	9,6	19,7	16,8	19,7	40,1	26,9	23,4	37,9	41,0
2010	11,6	14,7	13,4	27,2	20,1	22,0	31,7	20,8	18,1	41,2	53,9
2011	13,2	27,4	23,4	14,6	37,0	24,3	31,9	18,5	12,9	37,2	54,4
2012	13,2	38,0	17,9	9,0	38,0	24,0	38,6	18,5	5,4	33,0	49,5
2013	9,8	45,8	22,5	20,7	27,3	20,5	26,6	14,2	25,7	30,3	46,7
2014	13,6	32,4	14,1	19,8	18,0	30,1	30,4	19,7	31,2	30,6	56,2
2015	8,5	29,4	15,0	17,1	13,8	24,8	30,4	19,1	32,1	28,2	47,6

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret ve YSH mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

Açıklama: 10 Gıda ürünlerinin imalatı, 11 İçeceklerin imalatı, 13 Tekstil imalatı, 14 Giyim eşya imalatı, 15 Deri ve ilgili ürünlerin imalatı, 17 Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, 20 Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, 22 Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, 24 Ana metal sanayii, 27 Elektrikli teçhizat imalatı

Daha önce belirttiğimiz gibi, artan ithal bağımlılığı dış açığın kronik bir hal almasına yol açan bir problemdir. Bu noktada, toplam ihracat içinde önemli yer tutan sektörlerde yerli ara malı kullanım oranı, dış açığın seyrini belirleyen önemli bir göstergedir. Eğer ihracatçı endüstrilerde yerli üretim ara malı kullanımı artarsa, bu durum dış açık üzerinde gerileyici etki yaratacakken, aksi durum, yani bu sektörlerde ithal ara malı kullanımında bir artış dış açığı arttıracaktır. TÜİK Dış Ticaret verilerine göre, 2015 yılı itibarı ile Trakya bölgesindeki en ihracatçı sektörler sırası ile 10 kodlu “Gıda ürünlerinin imalatı”, 13 kodlu “Tekstil ürünlerinin imalatı”, 14 kodlu “Giyim eşyalarının imalatı”, 20 kodlu “Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı” ve 22 kodlu “Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı” olarak hesaplanmıştır. Şekil 6’ya göre, 2003-15 yılları arasında adı geçen bu beş ihracatçı alt sektörde de ithal bağımlılığında bir gerileme söz konusudur. Buna göre bölge ekonomisinin, 2003-15 yılları arasında gözlemlenen dış açık artışında, ithal bağımlılığı üzerinden, bir payı olmadığı gözlemlenmektedir.

Şekil 6: En Yüksek İhracat Oranına Sahip 5 Alt Endüstrideki İthal Bağımlılığı

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret ve YSH mikro verileri, yazarların kendi hesaplamaları

Açıklama: 10 Gıda ürünlerinin imalatı, 13 Tekstil imalatı, 14 Giyim eşyalarının imalatı, 20 Kimyasalların ve Kimyasal ürünlerin imalatı, 22 Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı

4. Sonuç

Bu makalede, 2003-2017 yılları arasında Trakya bölgesinde üretim sektöründe faaliyet gösteren firmaların ithalat yapısı ve ithal ara malı kullanım yoğunlukları analiz edilmiştir. Çalışmamız bu yönüyle bir ilk niteliği taşımakta olup, bulgularımız bölge ekonomisinin daha önce raporlanmamış özelliklerini ortaya koymaktadır. Buna göre, bölgede gerçekleştirilen ithalatın çok büyük bir kısmının Tekirdağ’da üretim yapan firmalar tarafından yapıldığı ortaya konmuştur. Buna ek olarak, en önemli ithal malı sağlayıcı ülkelerin 2000’lerin başında Almanya ve İtalya iken, bu ülkelerin zamanla paylarını Çin’e kaptırdıkları tespit edilmiştir.

Çalışmamızda, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi olan ithal bağımlılığı incelenmiş ve Trakya bölgesinin toplam ithalatında en fazla paya ara malı ithalatının damga vurduğu gösterilmiştir. Buna göre, bölgede faaliyet gösteren firmaların ithal bağımlılık oranları 2003 yılı için %27,6 iken, 2015 yılında %16’ya gerilemiştir. Bu gerilemenin en önemli sebeplerinden birisi olarak, yıllar içinde bölgede ithalat gerçekleştiren firma sayısındaki düşüş karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüşün iki temel nedeni

öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ulusal paranın değer kaybetmesi sonucunda ithalatın daha maliyetli hale gelmesi olabilir. Bir diğer potansiyel açıklama da üretim sürecinde kullanılan ithal ara malının ikamesinin yurt içinden temin edilmesidir.

Yıllar içerisinde bölgede üretim sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı ve ithalat hacmi artmış olmasına rağmen ithal bağımlılığında düşüş gözlenmesinin bir diğer nedeni, bölgedeki ithalat talebinin önemli bir kısmını oluşturan “Tekstil ürünlerinin imalatı”, “Elektrikli teçhizat imalatı” ve “Giyim eşyalarının imalatı” gibi alt sektörlerde gözlenen ithal bağımlılığı oranındaki azalış olarak tespit edilmiştir. Bu alt sektörlerdeki bahsi geçen gelişmelerin nedenlerini ortaya koymak bundan sonraki çalışmalarımızın konusu olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Almeida, R. & Fernandes, A.M. (2008), Openness and technological innovations in developing countries: Evidence from firm-level surveys, *The Journal of Development Studies*, Vol. 44 No. 5, 701-727. <https://doi.org/10.1080/00220380802009217>
- Akat, A.S. (2019), İhracat ithalata ne kadar bağımlı?, *İktisat ve Toplum*, Sayı: 101, 7-13. Erişim adresi: <https://iktisatvetoplum.com/>
- Alkın, H. (2020), Türkiye'nin ihracatının katma değer dağılımı ve ithal girdi bağımlılığı: 2000-2014 dönemi için küresel değer zinciri analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 20(1), 66-89. <https://doi.org/10.25294/auibfd.734201>
- Amiti, M. & Konings, J. (2011), Trade liberalization, intermediate inputs, and productivity: Evidence from Indonesia,” *American Economic Review*, 97, 1611-1638.
- Andersson, T., ve Fredriksson, T. (2000), Distinction between intermediate and finished products in intra-firm trade, *International Journal of Industrial Organization*, 18, 773–792. [https://doi.org/10.1016/S0167-7187\(98\)00041-1](https://doi.org/10.1016/S0167-7187(98)00041-1)
- Aydın, F., Saygılı, H., Saygılı, M. ve Yılmaz, G. (2010). Dış ticarete küresel eğilimler ve Türkiye ekonomisi, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği*, No:10-01. Erişim adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps>
- Campa, J., ve Goldberg L.S. (1997), Evolving external orientation of manufacturing industries: Evidence from four countries, *NBER Working Paper (No: 5919)*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass. DOI 10.3386/w5919
- Demir, N. ve Kula, M. (2008), “Türkiye ekonomisinin sektörler arası bağlantılarında ihracat-ithalat ilişkileri”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 3(1-2), ss. 85-116.
- Dineri, E., ve Nalan, I. (2021) İthalat bağımlılığı ve Türkiye ekonomisinde imalat sanayi: Hatemi-J asimetrik nedensellik testi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 68-82.
- Dutta, P.B., & Ghosh, N. (2021), Wage inequality and unemployment in the presence of imported intermediate goods: A theoretical analysis, *Foreign Trade Review*. Advance online publication <https://doi.org/10.1177/0015732520986893>.

- Eckhardt, J. (2013). EU Unilateral Trade Policy-Making: What role for import-dependent firms?, *Journal of Common Market Studies*, 51(6), 989-1005. <https://doi.org/10.1111/jcms.12059>
- Ekonomi Bakanlığı (2017), *Girdi tedarik stratejisi eylem planı*, Erişim adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5b9230df13b87613646658ce/gites_raporu.pdf
- Feenstra, R.C., ve Hanson G.H. (1996), Globalization, outsourcing and wage inequality. *American Economic Review*, 86(2), 240–245. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/>
- Goldberg, P.K., Khandelwal, A.K., Pavcnik, N., ve Topalova, P. (2010), Imported intermediate inputs and domestic product growth: Evidence from India, *The Quarterly Journal of Economics*, 125(4), 1727 - 1767. <https://doi.org/10.1162/qjec.2010.125.4.1727>
- Özcan-Tok, E. ve Sevinç, O. (2019), *Üretimin ithal girdi yoğunluğu: girdi-çıkıtı analizi*, TCMB Ekonomi Notları (Sayı 2019-06). Erişim adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/>
- Ersungur, Ş., Ekinci, E. ve Takım, A. (2011), Türkiye ekonomisinde ithalata bağımlılıktaki değişme: girdi-çıkıtı yaklaşımıyla bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/>
- Eşiyok, A., (2008), Türkiye ekonomisinde üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığı, dış ticaretin yapısı: girdi-çıkıtı modeline dayalı bir analiz, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, Cilt 3(1-2), 117-160.
- Halpern, L., Koren, M. & Szeidl, A. (2015), Imported inputs and productivity, *American Economic Review*, 105, 3660-3703. <http://dx.doi.org/10.1257/aer.20150443>
- Hiroyuki, K. & Rodrigue, J. (2008), Does the use of imported intermediates increase productivity? Plant-level evidence, *Journal of Development Economics*, 87(1): 106–18. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2007.12.008>
- Kleinert, J. (2004), *The role of multinational enterprises in globalization* (Vol. 326). Berlin, Germany: Springer Science & Business Media.
- López, R.E., & Rodrik, D. (1990), Trade restrictions with imported intermediate inputs, *Journal of Development Economics*, 34(1-2), 329–338. doi:10.1016/0304-3878(90)90088-s.
- Özenç, B. ve Düşündere, A. (2017), *2000 sonrasında ithal ara malı bağımlılığı ve katma değer üretimi*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu (No: 201713). Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4187>
- Roy, S. (2020). Intermediate input imports, domestic input use and firm-level outcomes: Evidence from survey data. *Foreign Trade Review*, 55(3), 320-336. <https://doi.org/10.1177/0015732520920467>
- Saygılı, S., Cihan, C., Yalçın, C., ve Hamsici, T. (2010). Türkiye imalat sanayiinin ithalat yapısı, *TCMB Çalışma Tebliği*, 10/02. Erişim adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/>
- Türkan, E. (2006), *Türkiye’de üretimin ithalat ve ihracat bağımlılığı*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kitaplar-Çalışmalar, Ankara
- Ueda, K. (1983), Trade balance adjustment with imported intermediate goods: the Japanese case. *The Review of Economics and Statistics*, 65(4), 618-625.
- Veeramani, C. (2009), Impact of imported intermediate and capital goods on economic growth: A cross country analysis. *SSRN working paper series* (WP-2008-029) DOI: 10.2139/ssrn.1325181.
- Yükseler, Z. ve Türkan, E. (2008), Türkiye’nin üretim ve dış ticaret yapısında dönüşüm: Küresel yönelimler ve yansımalar, *TCMB-TÜSİAD-EAF ortak yayını* (No: TÜSİAD-T/2008-02/453). Erişim adresi:

<https://tusiad.org/tr/tum/item/4021-turkiyenin-uretim-ve-dis-ticaret-yapisinda-donusum--kuresel-makroekonomik-yonelimler-ve-yansimalar-raporu-ozet-bulgulari>

Sağlık Sektöründe Hasta Talebinin Tahmini

Forecasting Of Patient Demand In Health Sector

TUĞBA DEDEOĞLU¹ , ONUR ÇETİN²

Ö Z

Sağlık sektörü hizmet sektörü içinde önemi artan sektörlerden birisidir. Sağlık sektörünün işletmecilik için önemi son yıllarda artmaktadır. Bu sektörde talebin öngörülmesi diğer sektörlerle göre daha zor olduğundan tahminleme diğer sektörlerden daha karmaşıktır. Hasta talebinin tahmini personel çizelgeleme, stok maliyetleri ve diğer maliyetler gibi pek çok alanı ilgilendirmektedir. Talep tahmini ile ilgili geniş bir literatür olmasına rağmen, hasta tahmini ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada özel bir hastanede hasta talep tahmini yapılması amaçlanmaktadır. Sadece ayaktan hasta tahmini değil, ameliyat sayıları ve yatan hasta sayıları da tahmin edilmeye çalışılmıştır. Ameliyat sayısı ayaktan hasta sayısı kullanılarak, yatan hasta sayısı talebi ise ameliyat talebi kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada talep tahmini gerçekleştirmek için hareketli ortalama, üstel düzgünleştirme, Holt yöntemi, trend analizi ve regresyon analizi yöntemleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar hata ölçütlerine göre kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman Serileri, Sağlık Sektörü, Talep Tahmini.

Jel Sınıflaması: M11.

ABSTRACT

Health sector is one of the developing areas in service sector. The importance of health sector has been increasing in business world. As prediction of demand is harder than other sectors, forecasting is more complex in health sector. Forecasting of patient demand affects many areas such as staff scheduling inventory cost and other costs. There is a substantial literature regarding forecasting; whereas research regarding patient forecasting is much more limited. This research aims to forecast patient demand in a private hospital. Not only outpatient demand is forecasted but also number of surgeries and number of inpatient treatment day demand is forecasted. Number of surgeries is forecasted using outpatient demand and number of inpatient demand is forecasted using number of surgeries. In this research moving average, exponential smoothing, Holt Method, trend analysis and regression analysis are applied for forecasting for each department. The results obtained are compared according to error measures.

Keywords: Time Series, Healthcare Sector, Forecasting.

Jel Classification: M11.

DOI: [10.47934/tife.010.01.03](https://doi.org/10.47934/tife.010.01.03)

*Bu çalışma Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Onur Çetin'in danışmanlığında Tuğba Dedeoğlu tarafından yazılmış olan "Sağlık Sektöründe Talep Tahmini" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-0751-1973

2. Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Edirne, Türkiye.

ORCID:0000-0003-1835-3333

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Onur Çetin,

Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümü, Edirne, Türkiye.

E-mail: onurcetin@trakya.edu.tr

BAŞVURU / SUBMITTED: 12.05.2021

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: -

SON REVİZYON /

LAST REVISION: -

KABUL / ACCEPTED: 22.06.2021

Atf / Citation: Dedeoğlu, T., Çetin, O. (2021). Sağlık Sektöründe Hasta Talebinin Tahmini. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 10(1), 25-38, <https://doi.org/10.47934/tife.010.01.03>

1. GİRİŞ

Sağlık hizmeti veren kurumlarda hasta planlaması uzun yıllar araştırma konusu olmuştur. Araştırma çabalarının çoğu ayaktan tedavi, yatarak tedavi, radyoloji ve ameliyathane bölümlerinin üzerine odaklanmaktadır. Bunun sebebi sistemin karmaşıklığı ve zorluklarıdır (Vissers, 2012: 214).

Sağlık sektöründe tahminler sadece hasta tahmini olarak düşünülmemelidir. Sağlık sektöründe talep tahmini stok tahminini de içerir ve stok politikası gibi pek çok politikanın belirlenmesini sağlar. Günümüzde sağlık kurumlarını elinde verilerin olması geçmişe göre daha iyi tahmin yapılmasını sağlayabilmektedir (Benton, 2018: 405). Bununla birlikte sağlık sektöründe talep tahmini ile ilgili çalışma sayısı ulusal literatürde sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı bir sağlık kurumunda talep tahmini gerçekleştirmektir.

2. Sağlık Hizmetleri

Sağlık kavramı, tanımlanması güç olan kavramlar arasında yer almaktadır. Bunun sebebinin, tanımın yapıldığı dönemin özellikleri ile sağlığa yönelik bakış açısı olduğu ifade edilmektedir (Somunoğlu, 2013: 3). Bunun yanında sağlık hizmetleri; tıp, işletmecilik, mühendislik, siyaset ve toplum bilim gibi pek çok farklı alanın kesişim noktası olduğundan, her alan kavrama farklı bakış açıları getirebilmektedir.

Sağlık hizmetleri ile ilgili farklı tanımlamalar olmakla birlikte DSÖ'nün tanımlaması genel geçer tanımlama olarak kabul edilebilir. Buna göre sağlık hizmetleri, sağlık kuruluşlarında sağlık personellerinden yararlanılarak toplumun ihtiyaçlarına göre değişen amaçları gerçekleştirmek ve böylece bireylerin ve toplumun her türlü koruyucu ve tedavi edici sağlık bakımını sağlamak amacıyla ülke genelinde örgütlenmiş bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Kavuncubaşı, 2000: 34).

Bir sağlık sistemini kurabilmek için gerekli unsurlar; insan kaynağı, finansman, bilgi, malzeme, ulaşım, iletişim ve tüm bunlara rehberlik edecek yönetim gerekmektedir. Sağlık sistemlerinin dört temel ilkesi vardır. Bunlar (Beyatlı, 2017: 16):

- Etkinlik,
- Verimlilik,
- Hakkaniyet
- İnsancılıktır.

Sağlık hizmetinin en temel amacı; toplumun sağlık statüsünün yükseltilmesi ve sağlıklı olma halinin devam ettirilmesi için çaba gösterilmesi, kişilerin hastalıklardan korunması, hastalanan bireylerin uygun yöntemler ile tedavisinin gerçekleştirilmesi ve kimseye bağımlı olmadan kendi kendine yetecek bir şekilde yaşamalarının sağlanması şeklinde ifade edilmektedir. (Somunoğlu, 2013: 10) Sağlık hizmetlerinde temel amaç hastaya mümkün olan en kısa sürede ve alternatif tedavi yöntemlerini de sunarak, tıbbi etik ilkeleri çerçevesinde bilgilendirici bir biçimde en iyi hizmeti sunmaktır (Özgirin ve Taş, 1996: 34).

Ülkelerde sağlık politikalarını belirleyebilmek için kullanılan başlıca kavramlar; verimlilik, kalite, etkililik ve harcanan değerdir. Bu kavramlar sağlık sektöründe de uygulanır hale gelmiştir. Sağlık hizmetleri teknoloji yoğun ve insan faktörüne dayandığından dolayı arzı oldukça pahalıdır (Karar, 2013: 11).

1980'li yıllar itibari ile sağlık sektörüne verilen önemin arttığı görülmektedir. Kamu sektöründe yapılan iyileştirme çalışmaları ile sağlık hizmetlerinde ve hastanelerde de birçok yenilik yapılmıştır (Sargutan, 2006: 400).

Kişilerin ve toplumun sağlık tercihlerinde belirleyici olan önemli hususların başında hastanenin fiziksel imkânları, doktorların ve diğer sağlık personellerinin hastalarla olan ilişkisi gelmektedir. Ayrıca sağlık talebinde bulunan kişiler, hastanenin kalitesini ve doktorun eğitim düzeyini de değerlendirerek talepte bulunabilmektedirler (Karaca, 2011: 50).

2.1. Hastaneler

Sağlık hizmetleri dendiğinde ilk akla gelen kavram hastane olmaktadır. Hastane kavramı farklı şekillerde tanımlanabilecek olsa da en genel geçer tanımlamanın Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) yaptığı tanımlama olduğu söylenebilir. Bu tanımlamaya göre hastaneler *“Müşahede, teşhis, tedavi ve rehabilitasyon olmak üzere gruplandırabilecek sağlık hizmetleri veren, hastaların uzun veya kısa tedavi gördükleri yataklı kuruluşlardır”* (Yarar ve İnce, 2017: 1). Sağlık hizmeti sunan işletmelerde en temel girdi hasta olmakla birlikte her hastanın ihtiyacı ve uygulanacak tedavi yolu farklılık göstermektedir. Hastalara sunulacak hizmet ve uygulanacak tedavi sonucunda sağlık hizmeti sunan hastanenin çıktısı, hastanın tatmin olmasıdır. Bu noktada sağlık kurumları yöneticilerinin yatırım planlamalarını en doğru şekilde yapması gerekmektedir. Bu da sunulacak hizmete olan talebin, talebin özelliklerinin belirlenmesi ve iyi analiz edilmesi talep tahmininin ve talep tahmin yöntemlerinin doğru seçilmesi ile mümkündür.

3. Talep Tahmini

a. Tahmin Kavramı ve Özellikleri

Tahmin, gelecekte olması muhtemel bir durum, olay vb. bir şey hakkında sonuç çıkarma işlemi olarak tanımlanabilir. Tahmin işlemi, mutlaka olacak bir şeyi bulmaya çalışmaz. Öyle ki çok dikkatlice hazırlanan tahminler bile hatalı olabilir. Bir tahminin kesin olarak doğru olması çok nadir bir durumdur (Dilworth, 1992: 87).

Tahmin gerek üretim yönetiminin gerekse işletmeciliğin temel alanlarından biridir. Öncelikle tahmin ne kadar doğru ise karar almak için o kadar çok bilgi var demektir. Bunun yanında üretim yönetiminin temel işlevi talep ve arzı eşleştirmek, dengelemektir. Talebi karşılamak için ne kadar arz etmek gerektiği ancak iyi bir talep tahmini yapılırsa belirlenebilir. Talep tahmini süreci hiçbir işletme için sadece talebi tahmin etme amaçlı değildir. Bir işletmede talep tahminleri muhasebe, finans, insan kaynakları yönetimi, pazarlama, operasyonlar, yönetim bilişim sistemleri, ürün hizmet tasarımı gibi pek çok alanı ilgilendirmektedir. Talep tahmini elde edilecek sonuçlar bu departmanlarda alınacak kararları etkilemektedir (Stevenson, 2015: 76)

Tahmin kavramını kısaca *“geleceğe dair çıkarım yapma”* olarak ifade edebiliriz. Geleceğe dair belirsizlik biz insanların her dönemde ilgisini çekmiştir; geçmişte içgüdüye dayalı yapılan çıkarımlar teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerini nicel ve güvenilir yöntemlere bıraktığı görülmektedir. Talep tahmininde geçmiş verilerden yola çıkarak yapılan tahminleme sayısal verilere dayanmakta olduğundan nicel tahminleme yöntemleri kullanılarak değerlendirilir ve tahminleme yapılır. Yönetim tecrübesine dayanarak yapılan tahminlere nitel tahminleme denir ve gözlemlerden oluşur. Her iki tahminlemede de gözlem sonuçları analiz edilerek geribildirim sağlanır.

b. Tahmin Sürecinin Aşamaları

Talep tahmini beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıdaki şekildedir (Özcan, 2013: 30-31):

- **Tahmin Amaçlarının Belirlenmesi:** Bu aşamada tahmin yapmanın niçin önemli olduğu, gerekli kaynakların neler olabileceği ortaya konulur ve tahminin doğruluk düzeyi karşılaştırılır.

- **Tahmin Süresinin Belirlenmesi:** Bu aşamada kaç yıl veya kaç dönem sonrası için tahminde bulunulacağı belirlenir. Tahmin edilecek yıl veya dönem sayısı arttıkça tahminlerin doğruluğunun azaldığı göz ardı edilmemelidir.
- **Tahmin Yönteminin Seçimi:** Tahmin yönteminin seçim kararı, incelenen konunun karmaşıklığı yanında bilgi işlem kapasitesi ve finansal kaynakların miktarına göre değişmektedir.
- **Tahmin Aşaması:** Bu aşamada en uygun varsayımlar, en uygun veriler ve en iyi tahmin yöntemi kullanılarak gelecekle ilgili tahminler yapılır. Sağlık kurumları yöneticileri, deneyimlerine göre veya bazen deneme yanılma yoluyla varsayımlar geliştirmelidir. Tahmin aşamasında; konuyla ilgili geçmişe dönük verilerin toplanması, verilerdeki değişkenliğin açıklanması ve anlaşılması gerekmektedir.
- **Tahmin Doğruluğunun Değerlendirilmesi:** Tahmin amaçlı birçok yöntem kullanılabilir. Her yöntemin uygulama koşulları ve gerektirdiği veri türleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle sağlık kurumları yöneticileri, koşulları ve toplanan verileri dikkatli biçimde inceleyerek en uygun tahmin yöntemini kararlaştırmalıdır.

Talep tahminlerinde göz önüne alınacak özelliklerden bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kobu, 2013: 113):

- Miktar veya çeşit bakımından büyük olan gruplar için yapılan tahminler duyarlıdır,
- Tahminlerin kapsadığı zaman aralığı kıaldıkça duyarlık artar,
- Tahminde sapmaları belirleyecek hata hesaplamaları yer almalıdır,
- Herhangi bir talep tahmin araştırmasının sonuçlarını uygulamaya geçmeden önce kullanılan yöntemin geçerlilik testi yapılmalıdır.

3.1. Tahmin Yönteminin Seçimi

Yöneticilerin bilmesi gereken, tahmin hatalarının nasıl ölçüleceği ve tahmin sisteminde yanlış giden bir şeylerin olduğunda bunun nasıl fark edileceğidir (Heizer ve Render, 2017: 447).

Tahminleme sonucunda elde edilen değerlerin, gerçek değerlerle karşılaştırılıp hata oranının tespit edilmesi gerekir. Bu hata oranlarının hedeflenen hata oranından sapma derecelerine göre sonuçların geçerliliği belirlenir (Yağcıoğlu, 2010: 6).

Tahmin yöntemleri genel olarak üç türe ayrılabilir (Chatfield, 2000):

- **Yargısal yöntemler:** bu yöntemler sezgilere, sektör ile ilgili ticari bilgilere ve diğer bilgilere dayanmaktadır.
- **Tek değişkenli yöntemler:** genellikle tek bir değişkenin, zamana bağlı bir serinin geçmişe dönük verilerine dayanan tahminlerdir. Doğrusal trendler tek değişkenli yöntemlere örnek olarak verilebilir.
- **Çok değişkenli yöntemler:** bağımlı bir değişkeni en az bir tane açıklayıcı değişken ile tahmin etmeye yarayan yöntemlerdir.

Tahmin yöntemleri ile ilgili bir diğer sınıflamaya göre ise bu yöntemler; kalitatif yöntemler, zaman serisi yöntemleri, nedensel yöntemler ve simülasyon olmak üzere dörde ayrılabilir. Zaman serileri analizi ise geçmiş verilerin gelecekteki durumu ortaya çıkarmak için kullanılması prensibine dayanmaktadır. Hareketli ortalamalar, trend, mevsimsel yöntemler gibi pek çok yöntemi içermektedir. Nedensel yöntemlerde talebi etkileyen bazı faktörlerin olduğu varsayılır ve bu faktörler ile talebin ilişkisi araştırılır. Nedensel yöntemlere en tipik örnek doğrusal regresyon analizidir. Simülasyon yönteminde ise tahminci pek çok farklı senaryo için tahminleme yapabilir (Jacobs ve Chase, 2018: 468).

3.2. Talep Tahmin Yöntemleri

Hareketli Ortalamalar Yöntemi

Hareketli ortalamalar yöntemi uzak geçmişten çok, yakın geçmişe ağırlık verir (Karahan, 2011: 49). Hareketli ortalamalar yöntemi geçmiş dönem talep verisindeki rastgele iniş ve çıkışları azaltarak bir dönem için tahmin değerinin elde edilebilmesini sağlar. Hareketli ortalamalar yöntemi durağan olduğundan ve de talep davranışı olarak ifade edilen trend ve mevsimsellik özelliklerini taşımadığından faydalı sonuçlar veren bir yöntemdir (Taylor, 2011: 504). D_t ; t. dönemdeki talebi, F_t ; t. dönemdeki tahmini, t ; dönem sayısını, n ise ortalaması alınan son n dönemi ifade etmektedir. Hareketli Ortalama yöntemi (1) no.lu formülde gösterilmiştir.

$$F_t = \frac{(D_{t-1} + D_{t-2} + \dots + D_{t-n})}{n} \quad (1)$$

Basit Üstel Düzgünleştirme Yöntemi

Basit üstel düzeltme yönteminde gelecek döneme ait tahmin, bir önceki dönemin tahmin değeri ve bir önceki döneme ait gerçek değer ile tahmin edilen değer arasındaki farkın (tahmin hatası) belirli bir yüzdesinin toplamı alınarak hesaplanır (Özcan, 2013: 40). Üstel düzgünleştirme yönteminde α düzgünleştirme katsayısıdır ve önceki tahmine ve önceki talebe göre yeni tahmini düzgünleştirir. Hareketli Bu yöntemle tahmin (2) no.lu formülde gösterilmiştir.

$$F_{t+1} = \alpha D_t + (1 - \alpha)F_t \quad (2)$$

Holt'un Doğrusal Yöntemi

Holt'un Doğrusal Modeli, talebin sistematik bileşende bir seviye ve eğilime sahip olduğu, ancak mevsimsellik olmadığı varsayıldığında uygundur. Dolayısıyla talep ve zaman arasındaki temel ilişki doğrusaldır (Chopra, 2017: 202). Burada tahmin L ve T olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. α ve β ise L 'nin ve T 'nin tahmin edilmesi için gerekli katsayılardır ve araştırmacı tarafından belirlenmektedir. Bu yöntemle tahmin (3) no.lu formülde gösterilmiştir.

$$F_{t+n} = L_t + nT_t \quad (3)$$

$$L_t = \alpha D_t + (1 - \alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}) \quad (4)$$

$$T_t = \beta (L_t - L_{t-1}) + (1 - \beta)T_{t-1} \quad (5)$$

3.3. Hataların Ölçümü

Talep tahmini beş aşamadan oluşmaktadır. Buradaki son aşamada tahmin yönteminin doğruluğunun belirlenmesi gerekmektedir (Özcan, 2013: 30-31). Bunu için tahmin hataları incelenmiştir. Kullanılan tahmin hata yöntemleri Ortalama mutlak hata (MAD), hata kareleri (MSE), ortalama mutlak yüzde hata (MAPE) olarak sıralanabilir.

Hata kareleri (MSE), ortalama mutlak sapma ve standart sapmanın tahmin hatalarının dağılımlarını belirlemektedir. Hata karelerinin ortalaması alındığı için büyük değerli hataları daha da büyütür (Heizer ve Render, 2017: 478). MSE hesaplaması (6) no.lu formülde gösterilmiştir.

$$MSE = \frac{\sum_{t=1}^n (Dt - Ft)^2}{n} \quad (6)$$

Ortalama mutlak hata (MAD), tüm tahmin hatalarına eşit ağırlık vermektedir. Yani MAD değeri azaldıkça, tahminin doğruluğu yükselmektedir. Ortalama mutlak hata ölçütü, dönem başına düşen hata miktarını ölçer (Özcan, 2013: 60). MAD hesaplaması (7) no.lu formülde gösterilmiştir.

$$MAD = \frac{\sum_{t=1}^n |Dt - Ft|}{n} \quad (7)$$

Ortalama mutlak yüzde hata (MAPE) ölçütü, aşırı yüksek veya düşük tahmini ve gerçek değerlerin yarattığı hataların daha kolay belirlenmesini ve değerlendirilmesini sağlar (Özcan, 2013: 60). MAPE hesaplaması (8) no.lu formülde gösterilmiştir.

$$MAPE = \frac{\sum_{t=1}^n |Dt - Ft|}{\sum_{t=1}^n Dt} * 100 \quad (8)$$

4. Sağlık Sektöründe Talep Tahmini

Sağlık hizmetleri, kişilerin talep etmesi sonucu sağlık kurumlarında çalışan hizmet sunucularının üstlenmiş olduğu görevlerin yerine getirilmesi ile oluşur. Burada sağlık hizmetini diğer hizmet çeşitlerinden ayıran en önemli özellik, sağlık hizmetini talep eden kişilerin bu hizmeti bir hastalık sonucu doğan mecburi ihtiyaç sonucunda talep etmiş olmasıdır. Örneğin, bir turizm faaliyetinden faydalanmak isteyen kişi bu hizmetlerin maliyetini, yerini ve zamanını bir zorunluluk sonucunda değil de kendi özel isteği için ve istediği bir zamanda talep eder. Bu yüzden sağlık hizmetinin ikamesi yoktur, tüketimi rastlantısal ve ertelenemezdir.

4.1. Sağlık Sektöründe Talep Tahmininin Önemi

Sağlık hizmeti veren kurumlarda hasta planlaması uzun yıllar araştırma konusu olmuştur. Araştırma çabalarının çoğu ayaktan tedavi, yatarak tedavi, radyoloji ve ameliyathane bölümlerinin üzerine odaklanmaktadır. Bunun sebebi sistemin karmaşıklığı ve zorluklarıdır. (Vissers, 2012: 214).

Sağlık kurumları yöneticileri gelecekte neler olacağını bilmeksizin hemen hemen her gün kararlar almaktadırlar. Tahminler gelecekte neler olacağını önceden bilinmesini sağladığından, sağlıklı bir planlama yapma olanağı doğmaktadır. Doğru tahminler kısa, orta ve uzun dönemli planlamanın temelinde yer alır; her türlü hizmet sunum sisteminin temel girdisini oluşturur. Tahminlerin iki kullanım alanı vardır: Birinci kullanım alanı, sistem planlamasıdır. Üretilen (sunulacak) hizmetlerin tür ve miktarının belirlenmesi, hizmet üretimi için gerekli alt yapı ve ekipmanların kararlaştırılması, en uygun kuruluş yerinin seçilmesi gibi kararları içeren sistem planlaması, aslında uzun dönemli bir planlamadır.

Tahminlerin ikinci kullanım alanı, sistem kullanım planlamasıdır. Sistem kullanım planlaması kapsamında malzeme planlaması, insan gücü planlaması, satın alma, bütçeleme ve iş programlama gibi faaliyetler gerçekleştirilir (Özcan, 2013: 29).

4.2. Sağlık Hizmetleri Talebi ve Talebi Etkileyen Faktörler

1980'li yıllar itibari ile sağlık sektörüne verilen önemin arttığı görülmektedir. Kamu sektöründe yapılan iyileştirme çalışmaları ile sağlık hizmetlerinde ve hastanelerde de birçok yenilik yapılmıştır (Sargutan, 2006: 400).

Kişilerin ve toplumun sağlık tercihlerinde belirleyici olan önemli hususların başında hastanenin fiziksel imkânları, doktorların ve diğer sağlık personellerinin hastalarla olan ilişkisi gelmektedir. Ayrıca sağlık talebinde bulunan kişiler, hastanenin kalitesini ve doktorun eğitim düzeyini de değerlendirerek talepte bulunabilmektedirler (Karaca, 2011: 50).

Sağlık hizmeti sunan işletmelerde en temel girdi hasta olmakla birlikte her hastanın ihtiyacı ve uygulanacak tedavi yolu farklılık göstermektedir. Hastalara sunulacak hizmet ve uygulanacak tedavi sonucunda sağlık hizmeti sunan hastanenin çıktısı, hastanın tatmin olmasıdır. Bu noktada sağlık kurumları yöneticilerinin yatırım planlamalarını en doğru şekilde yapması gerekmektedir. Bu da sunulacak hizmete olan talebin, talebin özelliklerinin belirlenmesi ve iyi analiz edilmesi talep tahmininin ve talep tahmin yöntemlerinin doğru seçilmesi ile mümkündür.

Talebi etkileyen faktörler çeşitli başlıklar altında ifade edilmektedir. En çok kullanılan faktörler aşağıda sıralanmıştır (Sayım, 2015):

- Malın Fiyatı,
- Tüketicinin Geliri,
- Diğer İlgili Malların Fiyatı,
- Rakip Malların Fiyatı,
- Tamamlayıcı Malların Fiyatı,
- Tüketicinin Zevk ve Tercihleri.

Bu özelliklere ek olarak tüketicilerin eğitim düzeyi ve geleceğe dair beklentileri de talebi etkileyen faktörler arasında sayılabilir (Mutlu ve Işık, 2005). Sağlık sigortası, talebi artırma eğilimindedir ve hastaları fiyata karşı daha az duyarlı hale getirir. Sağlık sigortası olan birisi ondan vazgeçtiğinde talebi de azalır (Getzen, 1996). Uzaklığın ve yolculuk maliyetinin sağlık hizmetlerine olan talebi azaltacağı beklenebilir (Gerdtham, 1999: 501-521). Tüketiciler sağlık hizmetlerinin her adımına katılmak zorunda olduklarından doktorun ofisinin düzenli ve sistemli olması, yazın klimanın çalışması gibi detayları da değerlendirirler. Bir hastanede yemeklerin kalitesi ve çeşitliliği, televizyon yayınlarının kalitesi, personelin güler yüzlülüğü ve cana yakınlığı kalite açısından önemlidir. Tüketicilerin sağlık hizmetlerine yaptıkları ödemeler kaliteyle birlikte artmaktadır (Phelps, 2003).

Sağlık hizmetleri talebinin tahmininde kullanılacak olan başlıca yöntemler aşağıdaki gibidir (Tokat, 1994: 41):

- Talebin geçmiş deneyimler yoluyla tahmin edilmesi,
- İhtiyacın tahmini yoluyla tahmin edilmesi,
- Öznel yöntem,
- Zaman serileri analizi
- Regresyon analizi şeklinde sıralanabilir.

5. Hasta ve Malzeme Talep Tahmini

Sağlık sektöründe talep tahmini malzeme tahmini ve hasta tahmini olarak ikiye ayrılabilir. Burada örneğin ameliyata bağlı malzeme talebi bağımlı talep olarak ele alınabilir. Bu durumda malzeme ihtiyaç planlaması gibi yöntemler kullanılabilir. Hastanede hasta talebi genelde bağımsız talep olarak ele alınır dolayısı ile malzeme ihtiyaç planlaması gibi yöntemlerin kullanılmasına gerek kalmaz (Benton, 2018: 405). Hasta talebi de hem bağımsız talep hem de bağımlı talep olarak görülebilir. Hastaneye gelen ayaktan hastaların talebi bağımsız olarak ele alınabileceği gibi gelen ayaktan hastaya bağlı ameliyat talebi bağımlı talep olarak ele alınabilir. Benzer şekilde ameliyat sayısına bağlı yatış günü sayısı da bağımlı talep olarak ele alınabilir.

Sağlık sektöründe hasta talep tahmini ile ilgili yerli literatürde gerçekleştirilen çalışmalar Tablo 1.'de yer almaktadır. Tablo 1. hazırlanırken Kocadağ ve Şahin'in (2020) çalışmasından da yararlanılmıştır.

Tablo 1: Hasta Talep Tahmini ile İlgili Çalışmalar

Çalışma	Kapsam	Yöntem
Abdel-Aal ve Mangoud (1998).	Birinci derece sağlık hizmeti hasta talebi	Zaman serisi
Xue vd. (2001)	Üroloji hastaları	Zaman serisi
Jones vd. (2008)	Acil servis hastaları	Zaman serisi ve yapay sinir ağları
Akman (2010)	Periodontoloji Bölümü	Random Forests
Kam, Sung ve Pak (2010)	Acil servis	Zaman serisi
Karaca (2011)	Erzurum'da Bir Hastane	Ki-kare Testi
Vissers, Adan, Dellaert, Jeunet, Bekkers, (2012)	Hastanenin Cerrahi Bölümü	Simülasyon Modeli
Erkilet ve Özer (2012)	Hastane	Ki-Kare Testi
Sevgen (2015)	Ortopedi Bölümü	Zaman Serisi
Özüdoğru (2015)	Hastane	Zaman Serisi
Luo ve Feng (2015)	Acil servis	Zaman Serisi
Sarıyer (2018)	Acil servis	Zaman Serisi
Bailhaqi vd. (2018)	Acil servis	Regresyon ve Random Forest

Ulusal literatürde, hasta tahmini yanında malzeme tahmini ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Özüdoğru ve Görener (2015) temel medikal malzemelerin İstanbul'da bulunan bir hastaneden alınan

verilerle en sık kullanılan dört farklı malzemenin (enjektör, anjioket, flaster, eldiven) 2010-2014 yıllarındaki gerçek talep verileri ve bir talep tahmin uygulaması yapılmıştır. Verilere aman serisi yöntemleri uygulanıp, en uygun tahmin yönteminin tespiti amaçlanmıştır. Yiğit (2016) serum seti tüketiminin hareketli ortalama, üstel düzeltme, Holt-Winter ve doğrusal regresyon tahmin yöntemleri ile analizi yapılmıştır. Sonuçların doğruluğunun ölçümü için ise MAPE ve MAD kullanılmıştır. Uçakkuş ve Koçyiğit (2019) cerrahi gazlı bez tüketiminde hareketli ortalama, üstel düzeltme, Holt-Winters tahmin yöntemleri kullanılarak gelecek dönemler için ne kadar tüketileceği tahmini yapılmıştır. Nasuhoğlu (2019) bir eczaneden alınan 2015-2018 yılları arasında gerçek satış verileri kullanılmış olup 100 tane ilacın talep tahmini yapılmıştır. Uygulamada yapay sinir ağları ve zaman serileri analizinden hareketli ortalama, üssel düzeltme, ikili üssel düzeltme ve Holt-Winters yöntemleri kullanılmıştır. MSE yöntemi kullanılarak değerler arasındaki hata değerleri hesaplanmıştır. Poyraz (2020) makine öğrenmesi algoritmaları ile eczaneler için ilaç talep tahmini yapmıştır.

5.1. Sağlık Sektöründe Talep Tahmini Uygulaması

Çalışmanın amacı, ayaktan hasta sayısı, ameliyat sayısı ve yatan hastanın yatış günü sayısı tahminlerinin yapılmasıdır. Ayaktan hasta sayısı polikliniğe gelen hasta sayısı, ameliyat sayısı ameliyathanede yapılan ameliyatların sayısı, yatış günü sayısı ise toplam yatılan gün sayısıdır. Veriler haftalık olarak alınmıştır. Ayrıca ayaktan hasta ile ameliyat sayısı arasında ve yatan hasta ile ameliyat arasında ilişki olup olmadığının incelenmesi araştırmanın diğer amacıdır. Böylelikle ameliyat sayısını ve yatan hasta yatış günlerini tahmin etmek için regresyon modeli oluşturulmuştur. Ayaktan hasta tahminleri zaman serisi yöntemlerinden hareketli ortalamalar yöntemi ve üstel düzgünleştirme yöntemleri birlikte kullanılarak elde edilmiştir. Burada en iyi yöntemin seçiminde hata parametresi olarak MAD, MAPE ve MSE kullanılmıştır.

Ayaktan hasta ile ameliyat sayısının tahminlemesi için ise regresyon analizi kullanılmıştır. Buna göre ameliyat sayısının bağımlı değişken ayaktan hasta sayısının bağımsız değişken olduğu bir regresyon modeli oluşturulmuştur.

$H_1 =$ Ayaktan hasta sayısı ameliyat sayısını etkilemektedir.

Ameliyat sayısı ile yatış günü sayısının tahminlemesi için ise regresyon analizi kullanılmıştır. Buna göre ameliyat sayısının bağımlı değişken ayaktan hasta sayısının bağımsız değişken olduğu bir regresyon modeli oluşturulmuştur.

$H_2 =$ Ameliyat sayısı yatış günü sayısını etkilemektedir.

6. Yöntem

- Sağlık işletmesine ait son iki yılın verisi cerrahi bölümlere göre ayrılıp yıl 1 ve yıl 2 şeklinde toplam 104 hafta olarak çizelgeler halinde oluşturulmuştur.
- MS Excel ve SPSS programlarını kullanarak aşağıdaki tahmin yöntemleri uygulanmıştır;
 - Hareketli Ortalama Yöntemi: Uygulamada üçlü hareketli ortalama ve dördü hareketli ortalama yöntemi uygulanmıştır.

- Tek Üstel Düzeltme Yöntemi: Tekli üstel düzeltme yönteminde düzeltme sabiti α 'nın belirlenmesi için Chopra ve Meindl'in (2017: 195) önerdiği şekilde bir model oluşturularak Excel'de çözüm elde edilmiştir. Bu modele göre belirli bir hata parametresi minimize edilmeye çalışılarak en iyi düzeltme sabiti α seçilmeye çalışılmıştır.
- Trend Analizi: Veride bir trend olup olmadığı analiz edilmiştir.
- Holt'un Doğrusal Yöntemi: Seviye (L) ve Trend (T) dikkate alınarak α ve β kullanılarak tahminleme yapılmıştır. Chopra ve Meindl'in (2017: 195) önerdiği şekilde belirli bir hata parametresi minimize edilmeye çalışılarak α ve β sabitleri belirlenmiştir.
- Doğrusal Regresyon: H_1 ve H_2 hipotezlerinin oluşturulması için doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.
- Random Forest Yöntemi.
- Hata parametrelerinin ölçümü: MAPE, MAD ve MSE şeklinde hata parametreleri ölçülmüştür.

6.1. Verilerin Toplanması

Hastanenin beş farklı cerrahi bölümünün 104 haftalık ayaktan hasta sayısı, bu hastalar arasında ameliyat olanların sayısı ve yatış verilen hastaların yattığı gün sayıları alınmıştır. Veriler haftalık bazda elde edilmiştir. Veriler MS Excel ve SPSS paket programında analiz edilmiştir.

6.2. Bulgular

Beş adet cerrahi departmandaki ayaktan hasta sayısı tahmin edilmeye çalışılmıştır. Tahmin yapılırken hata parametreleri de hesaplanmıştır. Tablo 2.'de görüleceği üzere genel olarak Holt's Yöntemi en iyi sonuçları vermiştir. En iyi yöntem seçildikten sonra tahmin yapılmıştır ve her departman için yapılan tahminler Tablo 2.'nin son sütununda yer almaktadır.

Tablo 2: Departmanlara Göre Ayaktan Hasta Talep Tahminleri

Departman		3'lü HO	4'lü HO	3'lü HO ve ÜD	4'lü HO ve ÜD	Trend / Holt's	Sonraki dönem tahmini
1	MAD	41,93	42,1	40,48	39,99	37,28	571
	MSE	2993,3	2888,9	2743,9	2681,3	2308,1	
	MAPE	8%	8%	7%	7%	7%	
2	MAD	29,81	28,7	31,47	33,81	26,9	139
	MSE	1498,6	1407,2	1713,4	2006,2	14251	
	MAPE	19,0%	19,0%	20,0%	21,0%	18,5%	
3	MAD	23,12	21,95	28,61	24,34	19,34	238
	MSE	879,8	792,67	1397,2	1010,3	715,14	
	MAPE	12,0%	12,0%	15,3%	13,6%	10,7%	
4	MAD	43,69	40,72	46,62	43,42	39,85	626
	MSE	3113,4	2847,6	3659	3142,2	2753,8	
	MAPE	6,9%	6,5%	7,4%	7,2%	6,2%	

5	MAD	22,05	20,43	20,4	20,37	20,36	179
	MSE	873	782,2	747,2	736	709,6	
	MAPE	15,1%	14,1%	14,0%	13,8%	14,0%	

6.3. Ameliyat Sayısının Tahmini

Ameliyat talebini tahmin etmek için ayaktan hasta sayısı kullanılmıştır. Burada kurulan regresyon modelinde bağımlı değişken ameliyat sayısı bağımsız değişken de ayaktan hasta sayısıdır. Bununla ilgili kurulan regresyon modellerinde elde edilen sonuçlar Tablo 3.'de görülmektedir. Buna göre 3 no'lu ve 5 no'lu departmanlar için ayaktan hasta sayısından yola çıkarak ameliyat sayısı tahmin edilebilmektedir. Her iki departman için gerçekleştirilen regresyon analizinin varsayımları kontrol edilmiş ve tüm varsayımların sağlandığı gözlemlenmiştir.

$H_1 =$ Ayaktan hasta sayısı ameliyat sayısını etkilemektedir.

Tablo 3: H_1 için regresyon analizi sonuçları

Departman	R^2	p	
1	0,012	0,264	$Y=13,661+0,015x$
2	0,001	0,700	$Y=20,088+0,008x$
3	0,109	0,001	$Y=6,129+0,080x$
4	0,037	0,051	$Y=22,648+0,025x$
5	0,208	0,000	$Y=-3,015+0,103x$

6.4. Yatış Günü Sayısının Tahmini

Yatış günü talebini tahmin etmek için ameliyat sayısı kullanılmıştır. Burada kurulan regresyon modelinde bağımlı değişken hastaların yatış günü, bağımsız değişken de ameliyat sayısıdır. Bununla ilgili kurulan regresyon modellerinde elde edilen sonuçlar Tablo 4.'de görülmektedir. Buna göre tüm departmanlar için ameliyat sayısından yola çıkarak yatış gün sayısı tahmin edilebilmektedir. Bununla birlikte yalnızca 3 ve 5 nolu departmanlar için gerçekleştirilen regresyon analizinde analizin tüm varsayımlarının sağlandığı görülmüştür.

$H_2 =$ Ameliyat sayısı yatış günü sayısını etkilemektedir

Tablo 4: H_2 için Regresyon Analizi Sonuçları

Departman	R^2	p	
1	0,396	0,000	$Y=0,756+0,821x$
2	0,251	0,000	$Y=8,196+0,555x$
3	0,246	0,000	$Y=24,007+2,134x$
4	0,115	0,000	$Y=26,765+1,102x$
5	0,364	0,000	$Y=3,297+0,415x$

7. SONUÇ

Araştırmada beş farklı cerrahi bölüm için ayakta hasta sayısı, ameliyat sayısı ve yatılan gün sayısı ile ilgili tahmin gerçekleştirilmiştir. Ayaktan hasta tahmini için beş farklı yöntem ile ve üç hata parametresi ile gerçekleştirilen tahminlerde her departman için en iyi tahmin yöntemi belirlenmiştir. Zamana bağlı bir tahminleme yapılmıştır. Böylelikle ayakta hasta tahmini MAPE MAD ve MSE kriterlerine değerlendirilmiştir.

Ameliyat sayısı tahmini ise ayakta hasta sayısına göre tahmin edilmek istenmiştir. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda iki departman için ayakta hasta sayısının ameliyat sayısında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısı ile ameliyat sayısının tahmininde ayakta hasta sayısı kullanılabilir. Bununla birlikte ameliyat sayısındaki açıklayıcılığın departman bazında ciddi olarak değiştiği görülmektedir. Açıklayıcılığı arttırmak için ileriki çalışmalar yeni değişkenler eklenebilir. Böylece ileriki dönemler için gelecek ayakta hasta sayısı doğru tahmin edilebilir ise ameliyat sayısı da tahmin edilebilecektir. Yatan hastaların yatış gün sayısı tahmini ise yine regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre tüm departmanlar için yatan hasta gün sayısı ameliyatı sayısı tarafından etkilenmektedir. Bununla birlikte açıklayıcılık departmanlara göre farklılaşmaktadır. İleriki çalışmalarda ameliyat türü de girdi olarak kullanılıp daha doğru tahminler gerçekleştirilebilir.

Sağlık kurumlarından veri alma kısıtı gibi kısıtlar ve zaman kısıtı nedeni ile çalışma az sayıda girdi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ayakta hastadan ameliyat sayısını tahmin etme ile ilgili model ve ameliyat sayısından yatan hasta yatış gününü tahmin etme ile ilgili model ileriki çalışmalarda daha fazla bağımsız değişken kullanılarak geliştirilebilir. Bunun yanında verilerin alındığı zaman aralığının da artırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdel-Aal, R. E., & Mangoud, A. M. (1998). Modeling and forecasting monthly patient volume at a primary health care clinic using univariate time-series analysis. *Computer Methods And Programs In Biomedicine*, 56(3), 235-247.
- Akman, M. (2010). Veri Madenciliğine Genel Bir Bakış ve Random Forests Yönteminin İncelenmesi: Sağlık Alanında Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Biyoistatistik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Baihaqi, W. M., Dianingrum, M., Ramadhan, K. A. N., & Hariguna, T. (2018, November). Linear Regression Method to Model and Forecast the Number of Patient Visits in the Hospital. 3rd International Conference on Information Technology, *Information System and Electrical Engineering (ICITISEE)*, 247-252. IEEE.
- Benton, W.C. Jr. (2018). *Satın Alma Ve Tedarik Zincir Yönetimi*. Çeviren: Ahmet T. Savaş- Murat Düzgün. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Beyatlı, H. Z. (2017). *Hastane ve Sağlık İşletmeleri Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Chatfield, Chris. (2000). *Time Series Forecasting*. Washington D.C: Chapman &Hall.
- Chopra, S., Meindl, P. (2017). *Tedarik Zinciri Yönetimi*. Çeviren: Emrah Bulut. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dilworth, J. (1992). *Operations Management: Design, Planning and Control for Manufacturing and Services*. New York: McGraw-Hill.
- Gerdtham, U., Johannesson, M., & Lundberg, L. (1999). The Demand For Health Capital. *European Journal of Political Economy*. (15), 501-521.
- Getzen, T., (1996). *Health Economics: Fundamentals and Flow of Funds*. New York: John Wiley & Sons.
- Heizer, J., Render, B. (2017). *Üretim Yönetimi*, Çeviren: Umut Rifat Tuzkaya. Ankara: Palme Yayıncılık.
- İlker, P. O. Y. R. A. Z. (2020). *Makine Öğrenmesi Algoritmaları İle Eczaneler İçin İlaç Talep Tahmini*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Jacobs, R. F ve Chase, R. B. (2018). *Operations and Supply Management*. New York: Mc Graw Hill.
- Jones, S. S., Thomas, A., Evans, R. S., Welch, S. J., Haug, P. J., & Snow, G. L. (2008). Forecasting daily patient volumes in the emergency department. *Academic Emergency Medicine*. 15(2), 159-170.
- Kam, H. J., Sung, J. O., & Park, R. W. (2010). Prediction of daily patient numbers for a regional emergency medical center using time series analysis. *Healthcare informatics research*. 16(3), 158.
- Karaca, Z. (2011). *Erzurum'da Sağlık Hizmetleri Talep Tahmini*. (Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).
- Karahan, M. (2011). *İstatistiksel Tahmin Yöntemleri: Yapay Sinir Ağları Metodu ile Ürün Talep Tahmini Uygulaması*. (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Karar, Ş. (2013). *Türkiye'de Sağlık Sistemi ve 2003 Sonrası Sağlıkta Dönüşüm Programı*. (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi).
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kobu, B. (2013). *Üretim Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Luo, L., & Feng, Y. (2015, June). Using time series analysis to forecast emergency patient arrivals in CT department. *In 2015 12th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM)*, 1-5. IEEE.
- Mutlu, A., Işık, A. (2005). *Sağlık Ekonomisine Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Nasuhoglu, H. (2019). *Eczacılık sektöründe yapay sinir ağları ve zaman serileri analizi ile talep tahmini*. (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Özcan, Y. (2013). *Sağlık Kurumları Yönetiminde Sayısal Yöntemler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özer, Ö., Erkilet, M. (2012). Talep Analizi ve Talep Öngörüsü: Bir Özel Hastanede Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 127-142.
- Özgirin, K., Taş, Y. (1-2 Kasım, 1996). Hastane Yönetiminde Kalite Uygulamaları ve Toplam Kalite Yönetimi Projesi Kapsamında Personel Memnuniyeti Ölçme Çalışması. *Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi ve Performans Ölçümü Sempozyumu*. Ankara, 33-39.

- Özüdoğru, A. G., & Görener, A. (2015). Sağlık sektöründe talep tahmini üzerine bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 37-53.
- Phelps, C. (2003). *Health Economics*. Boston: Addison Wesley.
- Sargutan, E. (2006). Sağlık Sektörü ve Sağlık Sistemlerinin Yapısı. *-Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(3), 400.
- Sarıyer, G. (2018). Acil Servislerde Talebin Zaman Serileri Modelleri ile Tahmin Edilmesi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 10(1), 66-77.
- Sayım, F. (2015). Sağlık Hizmetleri Talebini Etkileyen Faktörler. *Akademik Ar-Ge Dergisi-Sosyal Bilimler*, 79-88.
- Sevgen, S. (2015). Sağlık Hizmetleri Talep Tahmini: Adana İli Hastane Uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Somunoğlu, S. (2013). *Sağlık-Sağlık Hizmetleri ve Türk Sağlık Sistemi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2631. Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 1599.
- Stevenson, W. J. (2015). *Operations Management*. Mc Graw Hill: New York, Twelfth Edition.
- Şahin, S., ve Kocadağ, D., (2020) Sağlık Sektöründe Talep Tahmini Üzerine Literatür Araştırması. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 99-113.
- Taylor, B., Russell, R. (2011). *Operations Management: Creating Value Along the Supply Chain*. New Jersey: John Wiley & Sons, Seventh Edition.
- Tokat, M. (1994). *Sağlık Ekonomisi*. Eskişehir, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Uçakkuş, P., & Koçyiğit, S. Ç. (2019). Sağlık Kurumlarında Talep Tahmini: Cerrahi Gazlı Bez Üzerine Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3421-3429.
- Vissers, J., Adan, I., Dellaert, N., Jeunet, J., & Bekkers, J. (2012). Patient mix optimisation for inpatient planning. E. Tanfani, A. Testi içinde, *Advanced Decision Making Methods Applied to Health Care*, Italy: Springer. 214-215.
- Xue, J. L., Ma, J. Z., Louis, T. A., & Collins, A. J. (2001). Forecast of the number of patients with end-stage renal disease in the United States to the year 2010. *Journal of the American Society of Nephrology*, 12(12), 2753-2758.
- Yağcıoğlu, N. (2010). "Yapay Zekâ İle Talep Tahmini". *Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- Yarar, O., İnce, Ö., (Eds.). (2017). *Sağlık Kuruluşlarında Hasta Hizmetleri*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Yiğit, V. (2016). Hastanelerde tıbbi malzeme talep tahmini: Serum seti tüketimi üzerinde örnek bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 207-222.

Kemal Tahir'in Düşüncesinde Batılılaşma Sorunu ve Bu Sorunun Yegâne Çözümü Olarak 'Devlet'

The Issue of Westernization in Kemal Tahir's View and The 'State' as the Sole Solution

ABDÜL SAMET ÇELİKÇİ¹ , YUNUS KOÇ²

Ö Z

Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Kemal Tahir, aynı zamanda siyasi görüşleriyle de dikkat çeken düşünce insanıdır. Sosyalist bir kimliğe sahip olmakla birlikte, Marksizm'i Doğu-Batı çatışması ve farklılaşması üzerinden ele almıştır. Tahir, Karl Marx Doğu toplumları üzerine geliştirmiş olduğu Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramsallaştırmasından faydalanmış ve bu şekilde genelde Doğu toplumlarını daha özde de Anadolu-Türk toplumunu analiz etmeye ve anlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Tahir'in Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden Batılılaşma hareketlerine dönük sert eleştirileri son derece dikkat çekicidir. Tahir, Doğu toplumları için 'devlet'in hayati önemine dikkat çekmek istemiştir. Bu çalışmanın konusu, Kemal Tahir'in Türkiye'deki Batılılaşma anlayışına yaklaşımı ve Batılılaşma anlayışının yaratmış olduğu sorunlara karşı çözüm olarak sunduğu devlet düşüncesidir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı Kemal Tahir'in Türkiye'deki Batılılaşma anlayışına ve hareketlerine eleştirel yaklaşımını ortaya koyarak Batılılaşma sorununa getirdiği çözüm olan devlet fikrini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Batılılaşma, Devlet.

Jel Sınıflaması: N40, Y90, Z19.

ABSTRACT

Kemal Tahir, one of the prominent names of Turkish literature, is also an intellectual who draws attention with his political views. Although he has a socialist identity, he has dealt with Marxism through the East-West conflict and differentiation. Tahir benefited from Karl Marx's conceptualization of Asian Type of Production (ATUT) on Eastern societies and in this way he tried to analyze and understand the Eastern societies in general and the Anatolian-Turkish society in particular. In this context, Tahir's harsh criticism of the Westernization movements that started in the last period of the Ottoman Empire and continued throughout the Republic period is extremely remarkable. Tahir wanted to draw attention to the vital importance of the 'state' for Eastern societies. The subject of this study is Kemal Tahir's approach to the to the conception of Westernization in Turkey and the state thought that he presented as a solution to the problems created by the issue of Westernization. In this direction, the main purpose of the study is to examine Kemal Tahir's critical approach to the conception and movements of Westernization in Turkey and again within this framework, the solution he brought to the issue of Westernization namely the idea of the state.

Keywords: Kemal Tahir, Westernization, State.

Jel Classification: N40, Y90, Z19.

DOI: [10.47934/tife.010.01.04](https://doi.org/10.47934/tife.010.01.04)

1. Dr. Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Muş Türkiye.

ORCID: 0000-0001-7203-9957

2. Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Muş Türkiye.

ORCID: 0000-0001-9453-2910

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Abdül Samet Çelikçi,
Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü, Muş Türkiye.

E-mail: sametcelikci@hotmail.com

BAŞVURU / SUBMITTED: 15.05.2021

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: 31.05.2021

SON REVİZYON /

LAST REVISION: 21.06.2021

KABUL / ACCEPTED: 25.06.2021

Atf / Citation: Çelikçi, A. S., Koç, Y. (2021). Kemal Tahir'in düşüncesinde batılılaşma sorunu ve bu sorunun yegâne çözümü olarak 'devlet'. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 10(1), 39-49, <https://doi.org/10.47934/tife.010.01.04>

1. Giriş

Kemal Tahir, yalnızca edebiyatçı kimliğiyle değil aynı zamanda politik fikirleri ile de ön plana çıkan bir yazar ve düşünce insanıdır. Tahir, Türkiye solunun içerisinde Marksizm'in hem teorik analizine hem de pratikte nasıl uygulanması gerektiğine dair ciddi tartışmaların ve kırılmaların olduğu bir dönemde, özellikle 1960'lar boyunca, bu tartışmalara katılmış ve bunlar üzerine kafa yormuştur. Sosyalist bir kimliğe sahip olmakla birlikte, kuşkusuz dönemin tartışmalarından bağımsız olmayarak, Marksizm'i Doğu-Batı çatışması ve farklılaşması üzerinden ele almıştır. Bu, Tahir'in kaçınılmaz olarak Karl Marx'ın Doğu toplumları üzerine geliştirmiş olduğu Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)¹ kavramsallaştırmasına ilgi duymasına neden olmuştur. Tahir, genelde Doğu toplumlarını daha özelden de Anadolu-Türk toplumunu analiz etmeye ve anlamaya çalışmıştır. Tahir'in Doğu toplumları ile Batı toplumlarının farklılığı zemini üzerine inşa etmeye çalıştığı düşünce dünyasında, Osmanlı son döneminde başlayan ve Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden Batılılaşma hareketlerine dönük sert eleştirileri son derece dikkat çekicidir. Bununla birlikte Tahir, yine genelde Doğu toplumlarında 'devlet'in hayati önemine dikkat çekmek istemiş, daha özelden Osmanlı devlet yapısını detaylı bir şekilde analiz etmiş ve buradan hareketle de, bu devlet yapısını idealize ederek Türkiye'deki mevcut sorunlara bir çözüm önerisi olarak sunmuştur.

Çalışma, Kemal Tahir'in Türkiye'deki Batılılaşma anlayışına yaklaşımını ve Batılılaşma anlayışının yaratmış olduğu sorunlara karşı çözüm olarak sunduğu devlet düşüncesini konu edinmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı Kemal Tahir'in Türkiye'deki Batılılaşma anlayışına ve hareketlerine eleştirel yaklaşımını ve yine bu çerçevede, Batılılaşma sorununa getirdiği çözümü yani devlet fikrini incelemektir. Haliyle, Kemal Tahir'in Batılılaşmayı hangi zemin üzerinde ele aldığı, Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden Batılılaşma siyasetine nasıl yaklaştığı, Doğu-Batı ayrımının ve ATÜT'ün bu yaklaşımın neresinde durduğu, yine Doğu-Batı ayrımı çerçevesinde, devletin Kemal Tahir için nasıl bir role sahip olduğu sorularının bu çalışma için merkezi öneme sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, Kemal Tahir'in Doğu toplumları ile Batı toplumları arasında yapmış olduğu keskin ayrım incelenecektir. Bölüm dâhilinde, bu ayrımın aslında Tahir'in Batılılaşma anlayışına yönelik eleştirel yaklaşımının ve Batılılaşmanın yarattığı sorunlara karşı yegâne çözüm olarak sunduğu devlet fikrinin zeminini oluşturduğu ortaya koyulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Tahir'in Batılılaşmaya yönelik eleştirel yaklaşımı ele alınacaktır. Bu bölümde, Tahir'in söz konusu eleştirel yaklaşımı, Doğu toplumları ile Batı toplumları arasındaki farklılıklar üzerinden işlenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Tahir'in Batılılaşmanın yarattığı sorunlara getirmeye çalıştığı çözüm önerisi olarak devlet fikri ele alınacaktır. Bu çerçevede, Tahir'in, genelde Doğu toplumlarının var olmasını sağlayan bir yapı olan devlet fikrine, Anadolu-Türk toplumu özelinde ise, Batılılaşma anlayışının ortaya çıkardığı sorunların çözümü olarak idealize ettiği bir yapı olan Osmanlı devlet yapısına ilişkin yaklaşımı ortaya koyulacaktır.

2. Kemal Tahir'in Düşüncesinin Belirleyicisi Olarak Doğu-Batı Ayrımı

Kemal Tahir'in Batılılaşma meselesine ilişkin fikirlerini incelemek için, öncelikle O'nun bu konuya yaklaşımını belirleyen temel etkenden, yani Doğu ile Batı arasında yaptığı keskin ayrımdan söz etmek gerekmektedir. Doğu ve Batı arasında çizmiş olduğu net sınır ve bu sınırın açıkça 'Doğu'sunda yer alması, Tahir'in Batılılaşmaya dair fikirlerinin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Sosyalist bir yazar olarak bilinmesine karşın, Marksist teorinin evrensellik boyutu yerine, benimsemiş olduğu Doğu-Batı ayrımından ve daha önce de ifade edildiği gibi, bu ayrımın net bir şekilde Doğu tarafında yer almasından kaynaklı

¹ Marx'ın ATÜT kavramsallaştırması ve analizi çalışmanın doğrudan konusu olmadığı için, çalışma boyunca ATÜT'e dair herhangi bir teorik analiz yapılamayacak ve tartışmaya girilmeyecektir. ATÜT, bu çalışmada Kemal Tahir'in ona ilişkin görüşleriyle sınırlı tutulmuştur.

olarak, Tahir, Marksist çözümlenmeyi de Doğu-Batı farklılığı üzerinden yapmaktadır. Tahir için Doğu ile Batı ile birbirinden kesinlikle farklıdır çünkü genel olarak ifade edilirse; Doğu toplumları, Batı toplumların geçirmiş olduğu ilkel-komünal, köleci, feodal üretim biçimi evrelerini geçirmemiş ve kapitalist üretim biçimine geçmemiştir. Bu çerçevede, Tahir'in, Doğu toplumlarını analiz ederken Marx'ın ATÜT kavramsallaştırmasını kullandığı görülmektedir.

Tahir için Batı ve Doğu toplumlarını birbirinden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Tahir'e göre, Batı, köleliğe dayalı üretim biçimine geçerek, toplumsal dayanışmaya dayanan yaşamı itmiş ve kendi oluşunu inkâr yoluna girmiştir. Bu üretim biçimi, Batı'yı üretim ve yaşayış açısından Doğunun ilerisine taşımış olmakla beraber, kendi sistemini öldürecek çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. Köleliğe dayalı üretim yapısı zaman içerisinde, toprağa bağlı köylülerin çalıştırıldığı feodal üretim biçimine dönüşmüştür. Bu sistem kendini yıkacak sınıfın doğuşunu hızlandırdığından, yine kendisinin sonunu getirecek güçlerin gelişimini hazırlamıştır. Feodal düzen içerisinde gelişen kapitalist burjuva güçleri, özel teşebbüs, sermaye yatırımı ve rekabete dayanmaktadır. Bu düzen içerisinde gelişmeye başlayan burjuvazi, feodal düzenin din, hukuk, sanat gibi üst yapı kurumlarıyla uzun bir kavgaya tutuşmuş; reform, Rönesans ve sanayi devrimiyle sistemini Batı'ya yaymıştır. Sonrasında, burjuvazi, bu yeni güçle, var oluşunun ayrılmaz bir parçası olan sömürgeciliği bütün dünyada hızlı bir şekilde yürütmeye başlamıştır. Batı için, kendi içerisinde de olsa, bu sömürü düzenine karşı çıkan her şey düşman, barbar ve insan mutluluğuna karşıdır. Dahası, geridir. Ancak, Batı toplumlarının değişmez kaderi, kendisini yıkacak güçleri beraberinde geliştirmesidir. Bu sistem, kendini yıkacak güç olan sanayi proletaryasını doğurup geliştirmiş ve sınıf ideolojisi olan bilimsel sosyalizmi geliştirip yaymıştır. Bu açıdan, Batı tarihi bir sınıf çatışması tarihidir. Din ve ahlak dâhil, Batı'da her şey, bu ekonomik temel üzerinde gerçekleşen sınıf kavgasının damgasını taşımaktadır. Bu sınıf kavgası görülmeden, Batı'da olup biteni anlamak mümkün değildir. Yine, yalnızca bu açıdan bakıldığında, dinin halkları uyutan bir afyon, devletin de bir sınıfın öteki sınıfları ezmek için kullandığı bir araç olduğu çok açık ve değişmez bir gerçektir (Tahir, 1992a, s. 303-304).

Tahir, daha önce de ifade edildiği gibi, Doğu toplumlarını analiz ederken ATÜT kavramsallaştırmasını kullanmaktadır. Buna göre, Doğu toplumları, Batı'daki gibi köleci, feodal ve kapitalist üretim biçimlerini ayrı ayrı tecrübe etmemiştir. Her ne kadar dışarıdan bakıldığında ağır despotluk gibi görünse de, Doğu toplumları insanın insanı köleleştirmesinden önceki insana yakışan yaşam tarzına daha yakındır ve Batı toplumlarının yaptığı gibi, kesinlikle insanlık onuruyla bağlarını koparmamıştır. Bu toplumlarda köle, toprağa bağlı köylü ve hatta işçi de çoğu zaman iç içedir. Elbette, iş bölümünün doğal sonucu olarak zenginlik farkları bulunmaktadır. Ancak, bu ekonomik şartlar, Batı'da olduğu gibi net bir şekilde ayrılmamış ve topluma hâkim olan birisi sırasıyla diğerleri tarafından alaşağı edilmemiştir. Yine, Doğu toplumlarında, coğrafi şartların etkisiyle, toprak mülkiyeti kişisel mülkiyete dönmemiş, bundan dolayı belirli ellerde toplanmamıştır. Bu toplumlarda, bir bakıma, devlet toplumdan önce gelmektedir. Yani, devlet otoritesinin kurulmaya başlaması, insanların bu otorite etrafında toplanmalarını sağlamaktadır. Burada, devletin dışında, Batı'dakine benzer şekilde, şuurlu bir sınıf oluşmadığından, sınıf devleti söz konusu değildir. Batı'daki bütün sistemlere göre, özel mülkiyet kutsaldır, sermayenin belirli ellerde toplanması normaldir ve sistem tarafından desteklenir. Buna karşın, Doğu toplumlarında devletin başlıca görevi zenginliğin belli ellerde toplanmasını engelleyerek, kurmuş olduğu düzenin bozulmasının önüne geçmektir. Mesela, yıllarca uygulamada kalan müsadere yöntemi bu konuda örnektir. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" yaklaşımını benimsetmeye çalışan Batılılara despotluk ve barbarlık gibi görünen budur. Öte yandan, Doğulu toplumların iki temel çelişkisi bulunmaktadır. Birincisi, kişilerin toprak mülkiyeti yoktur ancak menkul mal mülkiyeti vardır. Hatta sarsılmamış bir merkezi iktidarda, üzerinde kiracı olarak çalıştıkları topraklar, köylülerin mülkiyetindeymiş gibi görünür. İkincisi, gerek ticarete gerekse bürokratik hizmetler karşılığında büyük zenginlikler kişilerde toplanabilir. Ancak buradaki temel husus, bu zenginliklerin ekonomik ve toplumsal hayattaki sonucunun, Batı'da olduğu gibi,

özel teşebbüs fikrini yaymak, her meteliği yeniden üretime yatırmak ve sürekli rekabete girişmek gibi özelliklere sahip sınıflı toplum olmadığıdır. Bu sebeple, Doğu toplumları iktisadi olarak Batı ile rekabet edemeyerek zayıflarlar. Tahir'e göre bu toplumların iç kavgaları temeli etkilemediğinden uzun süre yaşarlar yani Doğu toplumları, yalnızca dıştan gelen güçler tarafından yıkılıp dağıtılırlar. Bu dağılma, esasında eski düzene benzeyen biraz bozulmuş bir ATÜT düzeni kurmakla sonuçlanır (Tahir, 1992a, s. 304-306).

Tahir'e göre, Doğu ve Batı arasında birçok alanda farklılıklar bulunmaktadır. En temelde, Doğu ve Batı toplumları, varlıklarını binlerce yıl boyunca birbirleriyle çatışarak sürdürmüştür. Öte yandan, bu iki toplum arasında binlerce yıla dayanan üretim, yönetim ve mülkiyet biçimlerinin farklılaşması söz konusudur. Yine, bu iki toplumun binlerce yıldır birbirinden tamamen farklı üretim, yönetim ve mülkiyet biçimleri üzerinden örgütlenmesi, aynı zamanda Doğu ve Batı toplumları arasındaki anlayış ve zihniyet farklılığı anlamına gelmektedir (Kaçmazoğlu, 2001, s. 294). Bir sonraki bölümde izah edileceği gibi, Tahir, Batılılaşma çabalarının genelde Doğu toplumlarında daha özeldir ise Anadolu-Türk toplumunda neden başarılı olmadığını ve olamayacağını tarihsel Doğu-Batı farklılaşması ve çatışması ile açıklamaktadır.

3. Kemal Tahir'in Düşüncesinde Temel Bir Sorun Olarak Batılılaşma

Kemal Tahir'in, Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan ve Cumhuriyet ile birlikte hızlanarak devam eden Batılılaşma hareketlerine oldukça keskin ve ontolojik denilebilecek bir farklılaşmadan hareketle yaklaştığını, bu doğrultuda da Batılılaşma anlayışını ve hareketlerini çok sert bir dille eleştirdiğini ifade etmek mümkündür. Tahir'in bu yaklaşımını Berna Boran (2006, s. 174) şöyle ifade etmektedir:

“Osmanlı bürokrat sınıfının tarihi sürecin bir aşamasında Batılılaşma siyaseti güderek imparatorluğun sorunlarına çare araması tamamiyle yanlış bir siyasetti... Batı'nın sorunları da bulunduğu çözümler de uymaz bize... 1920'lerden sonra daha da hızlandırılan Batılılaşma ve devrim hareketleri yine kopyacılıktır ve halka rağmen yapıldığı için tabana dayanmayan bu üstyapı değişiklikleri hem Türk aydını ile halkı arasındaki kopukluğu artırmış hem de geçmişle aramızdaki bağı koparmıştır.”

Tahir (2004, s. 108, 342), Batı'ya ve Batılılaşmaya dair tezlerinden bazı kesitleri *Yol Ayrımı* romanında Doktor Münir karakterinin Gazeteci Murat'a anlattıkları üzerinden aktarır:

“Biz aydınlara çok su katılmıştır, hem de cıscıvık yabancı suyu... Su katılmamış yerli olmayınca hiçbir şey olunmaz. İnsan bile olunmaz. Çünkü gerçekten namuslu olunamaz. Bilirsin, batılaşmaya yöneldiğimizden bu yana, biz aydınlar halktan ayrılmışız. Çünkü, bu batılaşma bize halktan değil, Saray'dan gelmiştir. Halktan kopmuş, halka dönebilmek umudunu kesinlikle yitirmiş Saray'dan... Bu dönemde bizim halkımız, batıya karşı, batılaşmaya çabalayan Osmanlılara rağmen, Osmanlıyı savunmuşlardır. Daha sonra, batılaşmaya çabalayan Türkçülere rağmen Türkçülüğü, hatta bilir bilmez batılaşmaya çabalayan, sözgelimi, bizim şair Mehmet Akif gibi müslüman doğuculara rağmen doğuculuğu, bugünün büsbütün çıırçıplak batılaşmacı halkçılara rağmen de halkçılığı, yani kendi varlıklarını savundukları gibi...”

“Siz cumhuriyet çocukları, 'gözümüzü zafere açtık avuntusundasınız. Şimdi umulmaz yerlerde beklenmedik yenilgilerle karşılaşınca apışmayın!... Biz, batıyla er-geç, ister istemez hesaplaşmak zorundayız! Bunu gerçekten yapmadıkça Batıya hizmet teklif etmekle belayı başımızdan defleyemeyiz! Bunu böyle bilesin. Gazeteci Murat! İşini ona göre tutasın!”

Tahir'e (1992d, s. 13) göre Batılılaşma “batılı olmayan bir toplumun, kendi benliğinden vazgeçerek, ondan büsbütün sıyrılarak bir başka 'şey' olmağa çabalaması, yani imkânsız zorlama” anlamına gelmektedir. Yine, Batılılaşma, “zaten Batılı olmayan bir toplumun yeni buluşlara, tekniğe, kültüre her nedense ayak uyduramayıp gecikmesi değil, Batıdan tamamıyla başka bir toplumun kendi

özelliklerinden, geleneklerinden vazgeçip, bir başka 'Keyfiyete' dönme çabalamasıdır" (Tahir, 1992d, s. 146). Bu doğrultuda, Batılılaşmanın yegâne hedefi ise "yüzde yüz batılı olup batılı sömürücülerin ileri karakolu ödeviyle, sömürülen doğruya yönelmek, ona saldırmak, onu sömürülme kaderine zorlamak olabilir. Böyle bir amaç, batılı toplumlar için ne kadar yararlı ise, doğulu bir toplum için o derece zararlı, o derece onursuz düşürücüdür" (Tahir, 1992d, s. 156).

Tahir (1992d, s. 176), Osmanlıların Batılılaşmayı imparatorluğun dağılmasını geciktirmek için zorunlu olarak seçtiklerini ifade etmektedir. Tahir'e (1992a, s. 502) göre, Osmanlılar, Batılılaşmanın kendi istedikleri gibi uygulanması için, Batı'nın sadece tekniğinin alınmasının yeterli olmayacağını, bunun için yeni bir insan tipi olan 'burjuva insanı'nın yetiştirilmesi gerektiğini anlamışlardı. Ancak, sınıf devleti karakteri alamayan Doğulu devletlerde, Batı gibi burjuva yetiştirmeye çabalamak devlet gücünü bölmeye kalkışmak olduğu için, bu, Osmanlı'nın devlet anlayışının temelindeki ana ilkesiyle çelişmektedir. Bir başka ifadeyle "devlete kastetmek" anlamına gelmektedir. Eğer, devlet eliyle yetiştirilen zenginler, devleti ele geçirip de ona Batı'daki gibi sınıf karakteri veremiyorsa, bu kesin bir 'kastediş'tir. Dolayısıyla denilebilir ki, gerek Osmanlı'nın gerekse Cumhuriyet yönetiminin, yüz yılı aşkın bir süredir kanunlarla sürdürdüğü "teşvik ve arkalama" gayretleri yanlıştır. Doğu ve Batı toplumları arasındaki temel farklılaşmalardan dolayı, Batılılaşmanın temel politikalarından biri olan "millî burjuva yetiştirmek" çabaları boşunadır. Bu çabaların Türkiye'de hiçbir sonuç vermediği görülmüştür (Tahir, 1992c, s. 14-15). Tahir (2014, s. 243-244), devlet eliyle millî burjuva yetiştirme fikrinin yanlışlığını *Kurt Kanunu* romanında Kara Kemal karakteri üzerinden okuyucuya şu şekilde aktarmaktadır:

"Doğulu toplumlarda bütün kalkınma çabalarının gerçek celladı, Batı sömürüsüdür... Gene bu çeşit iktisat politikasının olağan sonucu sizi, kesinlikle devlet gücünü kullanarak yerli zengin yetiştirmeye götürür, tıpkı bizim gibi... İçerde devlet desteğiyle zengin yetiştirmeye sapıldı mı, bunun, bizim gibi memleketlerde, üst idareci kadrolara sivaşmaması mümkün değildir. Üst idareci kadrolar, milli zenginliklerle ortaklıklar da kursalar, rüşvet karşılığı aracılık da yapsalar, keselerine attıklarının her zaman on katını, çoğu zaman, hatta yüz katını, şuna buna sus payı verip çarçur ettirirler. Bu durum içerde ister istemez, bazı alanlarda zengin edeceklerinin işlerini kolaylaştırmak için tekeller kurmaya zorlar hükümetleri... Devlet işletmelerinin zararına katılmadan kaymağını alarak, fazladan pazarı tekel şartları içinde tutarak iş yapanlar, Batı anlamında kapitalist olamazlar... Bunlar, içinde buldukları şartlar dolayısıyla sınıf şuuruna varamadıkları için kendi devletlerini kurmaya yönelemezler... Bu düzende, Doğulu devlet, halklara karşı ödevlerini yerine getiremez olur."

Tahir için Türkiye'nin Batılılaşma çabaları bütünüyle, biçimsel, yüzeysel ve zorlamadır. Batılılaşma girişimleri, Türk toplumunun çıkarlarına ters bir şekilde gerçekleştirilmiştir ve Türk toplum tarihinin bir sonucu değil, devletin tercihidir (Sarıkoca, 2004, s. 35). Tahir'e (1992a, s. 509) göre "Osmanlılığın son 200 yılında, ordusunu katliam etmekle başlayan Batılılaşma hareketi, toplum istemeden, hatta toplumdan çok tehlikeli direnmelerin, başkaldırmaların geleceği biline biline devletçe, yukardan aşağıya doğru halkı zorlayarak, zorlayanların canları bahasına yürütülmüştür" ve bu çerçevede de, Birinci ve İkinci Meşrutiyet, Cumhuriyet, çok partili yaşama ve demokrasiye geçiş ve 27 Mayıs 1960'ın sosyal devlet anlayışı da yukarıdan aşağıya doğru yapılmış zorlamalardır. Dolayısıyla, Osmanlılarda başlayan ve Cumhuriyet ile devam eden Batılılaşma hareketleri, "milli uyanış ve davranışın yokluğu sebebiyle", "temelsiz" başlamış ve "temelsiz" devam etmiştir (Tahir, 1992d, s. 35).

4. Batılılaşma Anlayışının Yarattığı Sorunlara Karşı Kemal Tahir'in Çözümü: 'Devlet'

Batılılaşma eleştirisi, Kemal Tahir'in Doğu-Batı çatışması ve farklılaşması zeminine inşa etmeye çalıştığı düşünce dünyasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, Tahir, Batılılaşma siyaseti yerine, genelde Doğu toplumlarının daha özeldi ise Anadolu-Türk toplumunun kendi dinamikleri

ile değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu dinamiklerin merkezinde ise “devlet” bulunmaktadır. Buna göre, Doğu toplumları Batı’daki gibi sınıflı bir yapıya sahip olmadığı için Doğu’da devlet, sınıf egemenliğine değil adalete dayanmaktadır. Tahir de, bu noktadan hareketle, devleti sınıfların üzerinde adalet dağıtan yüce bir varlık olarak ele almaktadır (Kırbaş, 1987, s. 26). Tahir’e (1992a, s. 323) göre Doğu’da devlet toplumun temelidir. Doğu’da, toplumun var olması da yok olması da öncelikli olarak devletin var olması ya da yok olmasına bağlıdır. Tahir (1997, s. 147), bu durumu *Yorgun Savaşçı*’da okuyucuya Doktor Münir aracılığıyla anlatmaktadır:

“Bu özellikteki topraklarda, batıda olduğu gibi, özel mülkiyet yerleşip gelişemez, zenginlikler sayılı ellerde toplanamaz. Sizde 'batı anlamında FEODALİTE'nin bulunmaması bundandır. Çünkü ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir FEODAL, böyle topraklarda serflerini doyurup kendisini zengin edecek tarımı, yalnız kendi gücüyle sürdüremez! Türkçesi, toprakları tarımda tutmak için gerekli bayındırlık işlerini sizde ancak devlet yapabilir. İşte bu sebepten, sizin topraklar haklı olarak devletin mülkiyetindedir. Gene bu sebepten batıda devlet, sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, sizin devlet, ana ödeviyle toplumu İHYA EDİCİ'dir. Yani, batıda devletin olmadığı zamanlar, toplumlar var olmuşlardır, ama doğuda devletsiz toplum görülmemiştir.”

Tahir, devletin Doğu’da merkezi konumda bulunduğu tezinden hareket ederek, Anadolu-Türk tarihini ve toplum yapısını uzun uzun incelemiştir. Her ne kadar, Osmanlı öncesi dönemi, mesela Anadolu Selçuklu Devleti gibi, analiz etmekle uğraşmış olsa da, Tahir’in devlet vurgusunun Osmanlı Devleti özelinde olduğunu söylemek mümkündür. Tahir’e (1992a, s. 414-415) göre Osmanlı, Doğu tarihinde yer alan büyük merkezi devletlerin temel özelliklerine sahiptir ve tipik bir Doğulu devlet örneğidir. Ayrıca, Doğulu devleti Batı’nın sınıf devleti ile karıştırmamak gerekmektedir, Doğu’da devlet toplumdaki önce var olabilmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı tipik bir ATÜT devleti değildir, Osmanlı, Batı feodalizmine karşı kurulmuş olan “bozuk” bir ATÜT devletidir ya da bir başka ifadeyle “Kerim Devlet”tir (Tahir, 1992d, s. 98). Osmanlı Devleti, toplumdaki önce kurulmuş ve toplumu var etmiştir. Osmanlı’da en geniş üretim aracı olan toprak başta olmak üzere, ormanlar, madenler, tersaneler, silah yapımı hatta iç ve dış ticaret, bunların dayanmış olduğu yol ve barınma sistemleri devletin malıdır, hiç değilse sürekli olarak devletin kontrolünde ve müdahalesindedir. Devlet, bu durumu sürdürmek ve varlığını korumak için özel mülkiyetin belli ellerde toplanmasını sürekli olarak önlemektedir. Merkezi iktidarın hukuk düzeni bu düzenin istikrarının sağlanmasına yöneliktir. Bu sayede, zengin ve fakir arasındaki farklılık, hiçbir zaman doğrudan insanın insanı sömürmesine doğru gelişmemiş, yani sınıflaşmaya imkân tanımamıştır (Tahir, 1992d, s. 98).

Tahir’in Doğu toplumlarında devlete biçtiği rol o kadar merkezidir ki; eşkıyalara, söz şairlerine ve hatta tasavvufa dair kullandığı dil dahi oldukça genellemeci ve küçümseyici bir biçim almıştır. Mesela, Tahir, cemiyette eşkıyalara duyulan hayranlığı onun ahlaki yozlaşmışlığı ve korkusuyla açıklar. Tahir (2007a) bunu *Sağırdere* romanına “ahlak düzeni sağlam olamayan ve soyguncuları ile başa çıkamayan bir toplum soyguncularına karşı hayranlık duyar” şeklinde, Andre Maurois’ten yapmış olduğu bir alıntıyla başlayarak ifade eder. Aynı şekilde, Tahir’in (2007b, s. 381) *Rahmet Yolları Kesti* romanındaki “Köylü eşkıyadan korkmadı mı, eşkıyalık öldü demek...” sözleri konuya dair yaklaşımını daha da netleştirir. Tahir’in eşkıyalığa yönelik eleştirileri bununla sınırlı kalmamaktadır. Tahir, eşkıyalara çalınan, söylenen türkülerini ve buna hizmet eden saz şairlerini de sert bir dille eleştirir. Ağalara ve eşkıyalara methiyeler düzen bu saz şairlerinin tek gayesinin hami bulmak olduğunu vurgular. Yine *Rahmet Yolları Kesti* romanında Tahir’in (2007b, s. 62) Aşık Niyazi hakkında “Köye yerleşmesine çerçi Süleyman Ağa sebep olmuştu. Muhabbetlerde serhoşlukla edilen lafları kendisine bildirsin diye. Afyonu avuçla yutar, şarabı bulursa tenekeyle içer, sazı da yaman vurur bir besmelesiz” diyerek yaptığı yakıştırma tam olarak bu durum içindir. Benzer şekilde, *Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek* adlı kitabında yer alan “mültezim odalarında saz çalan, aslında halkla, halk sanatlarıyla ve halk sanatkârlığıyla hiçbir ilintileri olmayan gezgin ozanların

kendilerini besleyen varlıklı unsurların işine gelir bir lejanddır” (Tahir, 1992b, s. 147) ifadeleri de bundan dolaydır.

Öte yandan, Tahir, eşkiyalara ve onun söz şairlerine karşı olumsuz kanaatlerini tasavvuf için de ifade eder.² Hatta Tahir’in (1992b, s. 75-76), söz şairleri hakkındaki sert düşüncesini belirleyen nedenlerden biri de söz konusu şairlerin dizelerini oluştururken tasavvuf kalıplarından beslenmeleri olmuştur. Mesela, Tahir, Karacaoğlan’ı bu bağlamda değerlendirir. Tahir’in eşkiyalar, söz şairleri ve bu şairlerin tasavvuftan beslenmeleri hakkındaki pejoratif düşüncesi, daha önce de ifade edildiği gibi, bunları devletin karşında konumlandırmasıyla açıklanabilir. Tahir’e göre, tasavvufta “anti-devlet” düşüncesi hâkimdir (akt. Refiğ, 2009, s. 208-209). Yani, Tahir’in düşüncesinde devlet o derece önemlidir ki, devleti öteleyen, devlet şuurunu kaybeden ve devlete karşı olan en ufak bir yaklaşıma dahi tahammülü yoktur. Hatta Tahir, daha da ileri giderek devletin adaletsizliğine, ceberut idaresine karşı toplumun hak arayışını eşkiyalıkta veya bunun gibi eylemlerde aramak yerine, çözümü yine görev bilincine sahip, güçlü, adil³ ve kerim olan devletin kendisidir (akt. Topluk, 2017, s. 74).

Tahir, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu konu edindiği *Devlet Ana* romanında Doğu’da devletin ne anlama geldiğini tartışmaktadır. Bu, aynı zamanda Tahir’in genelde Doğu toplumlarının özelde de Anadolu-Türk toplumunun mevcut sorunlarına bir çözüm önerisi olarak sunduğu, idealize edilmiş bir devlet anlayışıdır. Romanda, devletin, toplumun en iyi biçimde örgütlenmesini ve yüksek refah düzeyinin sağlanması, güçlü bir tarım düzeninin ve güçlü ekonomik yapının oluşturulması ve bütün bu yapılanmanın müdafaa edilmesi görevlerini üstlendiği görülmektedir (Avcı, 2001, s. 283). Mesela, Tahir (2013, s. 24), önce Batı feodalitesinin Doğu’da yaşanmadığına ve devletin tüm topluma hâkim olduğuna, Frenk Şövalye Notüs Gladys ve Doğulu Hancı Mavro arasındaki diyalog üzerinden Mavro’nun ifadeleriyle dikkat çekmektedir:

“Eskilerde batacak matak yokmuş, imparatorumuz güçlüyken... Akli erenlere bakarsan, Frenklerle Moğolların başı altından çıkmış bugünün rezilliği... Ülkeyi batıdan Frenkler basmış, doğudan Moğollar... Vergi-haraç alamaz olmuş kayzerimizle Konya Sultanı... Vergisiz haraçsız nasıl dizginlersin bunca azgın suyu? Sular kudurgan olursa ekinler olmaz, ekin olmazsa köylü olmaz, köylü olmazsa ekmek olmaz, ekmek olmazsa dünya batar. Eskiden kervanlar geçermiş ki bizim ovamızdan, başı Eskişehir’de yükünü çözerken, kuyruğu Bilecik’te denk bağlamakta olurmuş.”

Tahir (2013, s. 51) daha sonra, ihya edici devlet yapısına duyulan ihtiyacı ve bu yapının toplumun ve ekonomik düzenin güvencesi olduğunu vurgulamaktadır:

“Ülke, soyguncusuz olmaz ve de olmamıştır. Ama Sultanı güçlüyse soyguncuyu bulur, tutar, keser başını, yağmaladığı malı tüccara geri verir. Başını alır, yığar hazinesine, bakar keyfine... Soyguncu ele geçmezse, burdan öder tüccarın zararını, güveni korur.”

Tahir, *Devlet Ana* romanında, Osmanlı Devleti’nin henüz kuruluş sürecini anlatmasına rağmen, kendi düşüncelerinin temel belirleyicisi olan Doğu-Batı karşıtlığını özellikle vurgulamak ve kullanmak

² Kemal Tahir’in tasavvufa biçtiği role ilişkin Gökhan Topluk’un (2017, s. 76) yaklaşımı bu hususta dikkat çekicidir: “Tasavvuf tarihi araştırmaları göstermiştir ki, tarikatların devlet ile kurduğu irtibat devletin tarihsel pozisyonuyla alakadar olduğu kadar tasavvufi mekteplerin meşrebi ile de ilişkilidir. Söz gelimi, Nakşîlik ya da Rufailik gibi conformist, anti devlet olmak bir yana, devletin kutsiyet ve azametini müntesipleri nazarında takviye edici, emir sahiplerine itaati esas alan doktrini ile de ulu’l emrin bizzat desteklediği ekoller olduğu gibi; Bayramilik ya da Alevilik gibi non-conformist ve devlet söylemi karşısında tehdit unsuru addedilebilecek nazariyata sahip ekoller de mevcuttur. Ayrıca devletin sahipleri değiştiğinde de tasavvuf ekollerinin durumu değişebilmektedir.”

³ Kemal Tahir’e (1992b, s. 215-216) göre devlet anlayışı adaletle başlar, adaletle biter. Tıpkı Osmanlı’daki adalet dairesi gibidir: “adalet kanun (şeriat) ile olur, Kanun devlet (Sultan) ile olur, Devlet Sultan kadro (kul) ile olur, kadro (kul) vergi (mal) ile olur, vergi mal köylü (reaya) ile olur, köylü (reaya) adalet ile olur.”

istemmiştir. Tahir bu karşıtlığı, Batı'nın kendine özgü gelişim çizgisinden (kölelik, feodalizm, kapitalizm) dolayı, Batı toplumunda yetişen insan tipi de kendine özgü ve Doğu toplumunda yetişen insan tipinden oldukça farklı olduğu anlayışıyla temellendirmeye çalışmıştır (Moran, 2006, s. 223-224). Moran'ın (2006, s. 224-225) belirttiği gibi, aslında, romanın konusu bu karşıtlığı kullanmaya çok da uygun değildir, çünkü o dönemde Osmanlı'nın karşısında Batı feodalitesi değil feodal olmayan Bizans bulunmaktadır. Dolayısıyla, Batı'da yetişen insan tipi de yoktur. Kemal Tahir de, gerçeklerle ilgisi olmayan bir şekilde, Osmanlıların karşısına Batı feodalitesini temsilen Saint Jean Şövalyelerinden Notüs Gladys'u çıkarır ve hikâyeyi bu karşıtlık üzerinden anlatır. Bu Batılı şövalyenin amacı Batı tarzı feodalite kurmak isteyen Bizans tefurlarıyla işbirliği yaparak Söğüt'e yerleşmiş olan Ertuğrul Beyliği'ni ortadan kaldırmaktır.

Tahir, Doğu'da devletin toplumun her şeyi olduğu yönündeki düşüncesine içkin olarak, devletin sosyal adaletçi olması gerektiği düşüncesindedir. Bu düşünce, hem politik görüşünde hem de romanlarında çok açık bir şekilde görülmektedir. Mesela, Kurt Kanunu'nda bunu "Halkımız tarihi boyunca sosyal adaleti uygulayacak devleti aramıştır. Biz tarihimizin gelenekleriyle buna yatkınız" (Tahir, 2014, s. 228) ya da "Halk Partisi'nin zenginlerle yoksulları bir arada barındırabilmesi için çoğunluğu meydana getiren az gelirliliğe vatandaşlara üstünlük tanınması şarttır" (Tahir, 2014, s. 244) şeklinde dile getirmiştir.

Tahir'in çözümü devlette görme anlayışının yalnızca belirli konular için değil birçok mesele için geçerli olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Tahir, sahip olduğu bu tasavvurundan dolayıdır ki, Osmanlı'nın Batı karşısında yeniden güç kazanmasının çözümünü Batı'da arayan düşünceye karşı, devlet merkezli yerlilik⁴ arayışını sunar. Tahir, muadilini dışarıda aramanın, hele hele sınıflı bir toplum yapısına sahip olan Batı toplumunun değerlerini sınıfsız toplum niteliği taşıyan Doğu toplumlarına uyarlamamanın beyhude bir çabadan başka bir şey olmadığını öne sürer. Çünkü ona göre, sınıf bilincine ulaşmış Batı'da devletin mevcudiyeti bir gereklilik olarak görünmez. Fakat mülkiyet şuuruna sahip olmayan Doğu toplumu için yalnızca bir yaşam alanı mevcuttur. Bu da merkezi bir iktidara sahip olan kerim devlettir (akt. Coşkun, 2012, s. 339-440). Kaçmazoğlu'nun (2012, s. 10-12) ifade ettiği gibi, Batı'nın aksine Doğu'da devlet mutlak ve kutsaldır. Doğu, devleti kutsal olarak gördüğü için toplum da devlete mutlak bir biçimde itaat eder. Bunların yanı sıra, Tahir'e göre Doğu'yu Batı'dan ayıran bir diğer husus üretim ve yönetim arasındaki farklılıktır. Bunların bir arada bulunması Batı'da sınıflı devlet yapısının oluşmasına zemin hazırlamışken Doğu'da üretim ve yönetimin ayrı olmasından dolayı sınıfsız ve güçlü merkezi yapıya sahip bir devletin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sınıfsız bir devlet özelliğinden kaynaklı olarak mülkiyetin temeli adalet üzerine inşa edilmiştir. Devleti güçlendiren, ayakta tutan bu adalet politikası gereği devlet, halkını korumak ve onun ihtiyaçlarını sağlamakla mükelleftir (akt. Bozdağ, 2003, s. 77-79).

Tahir'in çözüm olarak sunduğu devlet merkezli bağımsız ve yerli düşüncesinin Doğu ile Batı'nın insana ve doğaya olan yaklaşım farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Mesela Tahir'e (1992b, s. 9) göre, sosyalizm "Batı için soygun ve sömürüye dayalı dünya egemenlik sisteminin dayanağı olarak kullandığı ve kullanacağı değişik yöntemlerden biri olmaktan öteye geçememiştir." Doğu için ise "sosyalizm, sömürsüz bir düzen özlemidir" (Tahir, 1992b, s. 6). Hatta Doğu'daki özel teşebbüs dahi Batı'dan farklı olarak devletin yapamamakta olan işlerini devlet güçlenene kadar yapması demektir (Tahir, 1992b, s. 23). Benzer şekilde Tahir (1992b, s. 81-82), manevi değerleri, insanı ve eşyayı birbirinden ayırmayan, her şeyi sömürülebilen bir meta olarak gören Batı zihniyetinin Doğu toplumundan ne kadar uzak olduğunu göstermek için Kristof Kolomb'un Amerika'ya vardığından sonra almış olduğu notlara dikkate çeker:

"Kristof Kolombo, orada basit (insancıl) yasalarla yaşayan, yumuşak huylu, kibar, iyi insanlarla karşılaşmıştı. Bunların Batı günahlarıyla (rezillikleriyle) bozulmadıkları belliydi. 'Kıyıcılık,

⁴ Kemal Tahir'in (1992b: 7) Notlar/Sosyalizm Toplum ve Gerçek kitabının önsözünde Cengiz Yazoğlu'nun ve Baykan Sezer Kemal Tahir'de yerliliği şöyle tanımlarlar: "Kemal Tahir'in yerliliği, soygunsuz ve sömürsüz bir düzenin gerçek kaynaklarını gün ışığına çıkarabilmek için kendi gücünü arama yerliliğidir. İnsanı yücelten bir yerliliktir."

yalancılık, mal hırsı nedir bilmiyorlardı. O kadar namuslu, o kadar eli açıktılar ki görmeden inanılmaz. Nelerini isterseniz hemen veriyorlar, daha daha şaşılacak yanı, öyle bir sevinçle veriyorlardı ki, yüreklerini de beraber verdiklerini anlıyordunuz.’ Böyle yazan Kolomb bile çağının batılı davranışına uyararak bu iyi insanların iyi yüreklilerinden, ruh soyluluklarından yararlanarak ne kadar kolaylıkla soyulup köleleştirilebileceğini –ellerini ovuşturarak- hırslı bir sevinçle düşünüyordu.”

Doğu ile Batı arasındaki bu zihniyet farkından dolayı, Tahir Batılılaşmanın bir sömürü ve sömürü düzeninin bir parçası olmak anlamına geleceğini belirtmiştir. Tahir’e (1992b, s. 162) göre, “Gerçek batılılaşmaya Osmanlı’nın hiçbir zaman yönelememesi, bizim de, bugün yönelememiş olmamız cevherimiz de Batılı anlamda sömürü canavarlığı bulunmamasındandır.” Dolayısıyla Tahir (1992b: 16, 43-44), Batılılaşmayı, millî kültür, milli bilim ve milli sanattan uzaklaşmak, halka karşı olmak, gerek devlet gerekse devlete dair fikirleri, değerleri parçalamak, toplumun tarihini inkâr etmek biçiminde ifade eder. Bu çerçevede, Tahir, Batılılaşma anlayışına karşı çıkararak bunun yerine güçlü merkezi yönetime sahip, imtiyaz sahibi sınıfların olmadığı, devletin halkına karşı vazifelerini yerine getirdiği, bağımsız ve yerli bir devlet düşüncesini çözüm olarak sunar.

5. Sonuç

Kemal Tahir’in fikir adamı kimliğinin neredeyse edebiyatçı kimliği kadar ön plana çıktığını, hatta onun önüne geçtiğini bile söylemek mümkündür. Tahir, benimsemiş olduğu dünya görüşünü, birçok romanında kendine has üslubuyla roman karakterlerini konuşurarak, okuyucuya doğrudan aktarmaktadır. Hatta Tahir’in birçok romanını fikirlerini anlatmak için yazdığını ifade etmek abartılı olamayacaktır. Bunun yanı sıra, özellikle 1960’larda ve erken 1970’lerde sol içerisindeki tartışmalara aktif olarak katılan Tahir’in fikirlerinin bu tartışmalardan önemli ölçüde etkilendiği de görülmektedir.

Bu çerçevede, Tahir, Marksist teoriyi Doğu-Batı çatışması ve farklılaşması ekseninde ele almış ve Marx’ın ATÜT kavramsallaştırmasına ilgi duymuştur. Tahir’e göre, Doğu toplumları ile Batı toplumları birbirinden kesinlikle farklıdır. Çünkü Doğu toplumları, Batı’nın yaşamış olduğu gelişim evrelerini (ilkel-komünal, köleci, feodal ve kapitalist üretim biçimleri) yaşamamıştır, dahası Doğu toplumlarının söz konusu gelişim evrelerini yaşaması da mümkün değildir. Dolayısıyla, Batı sınıflı bir toplumdur, oysa Doğu toplumlarında böyle bir özellik görülmemiştir.

Bu yaklaşım, Tahir’in Osmanlı son döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden Batılılaşma politikalarına bakış açısını belirlemiştir. Tahir’e göre, tam da Doğu-Batı farklılığından dolayı, zaten bir kopyacılık olan Batılılaşma politikaları son derece yanlış ve beyhudedir. Yine, bu Batılılaşma politikalarının temel parçalarından biri olan millî burjuva yetiştirme çabaları, aynı nedenlerden dolayı yanlıştır. Öte yandan, bu çabalar, işe yaramayacağı gibi, devlet kadrolarında yolsuzluk ve yozlaşmaya neden olarak devletin varlığını tehlikeye atacaktır. Ayrıca bu durum mevcut sosyal adaletsizliğin de sürdürülmesinden başka bir işe yaramayacaktır.

Tahir, Osmanlı’nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden yanlış ve beyhude politikaların ürettiği mevcut sorunlara karşı bir çözüm önerisi olarak ise ‘devlet’i sunmuştur. Söz konusu devlet modeli, Tahir’in düşüncesinde güçlü bir merkezi yönetime sahip, imtiyaz sahibi sınıfların olmadığı, devletin halkına karşı vazifelerini yerine getirdiği, bağımsız ve yerli bir devlet modeli olarak belirginleşmektedir. Doğu-Batı farklılaşması ve ATÜT tezlerinden hareketle, Tahir’e göre, bu devlet Doğulu devlettir, yani ‘Kerim Devlet’tir. Türk toplumu özelinde de bu, Osmanlı devlet modelidir. Çünkü Doğu toplumlarında devlet; toplumu var eden ve kuşatan merkezi bir kurumdur. Osmanlı Devleti de üretim, mülkiyet, yönetim ve örgütlenme biçimiyle bunun en güzel örneğidir. Bugün yapılması gereken ise, Anadolu-Türk toplum yapısının dikkatle incelenmesi, kendi dinamiklerinin tespit ve analiz edilmesi ve son

kertede tarihindeki doğru modeller üzerinden –Tahir için bu Osmanlı modelidir– sosyal adaletçi ‘Kerim Devlet’in yeniden inşa edilmesidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Avcı, M. G. (2001). Kemal Tahir ve devlet: ‘Bey kısmının onuru kendi malı değildir’. E. Eğribel ve M. F. Andı (Ed.), *Kemal Tahir 100 Yaşında* kitabı içinde (s. 281-286). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Berksoy, N. Ç. (2003). Kemal Tahir için biyografi çalışması. E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.), *Kemal Tahir’in 30. ölüm yıldönümü anısına* kitabı içinde (s. 267-298). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Bozdağ, İ. (2003). *Kemal Tahir’in sohbetleri*. İstanbul: Yaba Yayınları.
- Coşkun, S. (2012). *Esir şehrin hür insanı Kemal Tahir: İnsan, eser, fikir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Türk sosyolojisinde temalar 3: Doğu-batı çatışması*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). Kemal Tahir ve Batıcılaşma Eleştirisi. E. Eğribel ve M. F. Andı (Ed.), *Kemal Tahir 100 Yaşında* kitabı içinde (s. 287-297). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kırbaş, D. (1987). *Osmanlı toplum düzeni ve Kemal Tahir*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Moran, B. (2006). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Refiğ, H. (2009). *Doğruyu aradım güzeli sevdim*. I. Zileli (Ed.). İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.
- Sarıkoca, E. (2004). Kemal Tahir ve toplum yapıları. A. Yaraman (Ed.), *Biyografya 4: Kemal Tahir* kitabı içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992a). *Notlar/Osmanlılık/Bizans*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992b). *Notlar/Sosyalizm, toplum ve gerçek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992c). *Notlar/Çöküntü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992d). *Notlar/Batılılaşma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1997). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Tahir, K. (2004). *Yol Ayrımı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tahir, K. (2007a). *Sağirdere*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2007b). *Rahmet yolları kesti*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2013). *Devlet ana*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2014). *Kurt kanunu*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Topluk, G. (2017). Kemal Tahir ve Yaşar Kemal örnekleri üzerinden eşkıyalık yazımına bir bakış, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 59-78.

Çalışanların Yönetime Katılımında Başarıyı Etkileyen Örgütsel Unsurlar

Organizational Factors Affecting The Success In Employees' Participation In Management

FATİH TURAN YAMAN¹

ÖZ

Örgütsel kaynakların optimum ölçüde verimli kullanılması, üretim veya hizmet etkinliğinin sağlanarak yönetsel etkililiğe ulaşılması hem özel sektörün hem de kamu yönetimin başlıca sorunları arasında yer almaktadır. Diğer taraftan çağdaş dünyada özellikle bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak ifade ve düşünce özgürlüğünün alanı her geçen gün genişlemekte ve bilgi düzeyi artan insan üyesi olduğu her sosyal ve örgütsel yapıya katkı sağlama hususunda daha istekli olmaktadır. Ayrıca temelde siyasal bir olgu olan demokrasi anlayışı başta çalışma hayatı olmak üzere bireyin gündelik yaşamına taşınmakta ve katılımcı biçimlerde idealize edilmektedir. Dolayısıyla örgütsel kaynakları içinde başlıca zenginlik kaynağı olan insan unsurundan en verimli şekilde faydalanmak isteyen tüm sektör yöneticilerinin örgütsel demokrasiyi güçlendirmeye önem vermesi gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda başarıya ulaşması ise elbette çalışanların yönetime katılımının gerçek manada sağlanması, örgüt yapısında ve işleyişinde gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Söz konusu düşüncelerden hareketle çalışmada çalışanların yönetime katılımı kavramsal olarak analiz edilmiş ve sadeleştirici bir yaklaşımla kapsamı açıklanmıştır. Bununla birlikte yönetime katılım uygulamalarında doğrudan başarıyı etkilediği düşünülen örgütsel unsurlar katılıma uygunluk sağlamaları bağlamında sırasıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Çalışan Katılımı, Örgütsel Davranış.

Jel Sınıflaması: M10, M12, D23.

ABSTRACT

The efficient use of organizational resources in an optimum manner, achieving managerial (or administrative) effectiveness by ensuring productive or service efficiency are among the main challenges faced by both the private sector and public administration. On the other hand, thanks to information and communication technologies, the realm of freedom of expression and thought is expanding day by day in the modern world persons with increased knowledge become more willing to contribute to every social and organizational structure of which they are members. In addition, as a political phenomenon in principle the understanding of democracy is carried to the daily as well as working life of the individual and idealized in participatory forms. It can therefore be said that all sector managers who want to make the most efficient use of the human element occupying a dominant position in organizational resources should pay attention to strengthening organizational democracy. In this respect, if it succeeds it will be possible to ensure the real employees' participation in management through making the necessary arrangements in the structure and functioning of the organization.

Based on these considerations, the employees' participation in management is conceptually analyzed and its scope is explained with a simplifying approach in the study. After all, organizational elements considered to directly affect success in employees' participation in management practices have been studied respectively in the context of compliance with participation.

Keywords: Management, Employee Participation, Organizational Behavior.

Jel Classification: M10, M12, D23.

DOI: [10.47934/tife.010.01.05](https://doi.org/10.47934/tife.010.01.05)

*Bu çalışma "Belediyelerde Çalışanların Yönetime Katılımı (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği)" başlıklı doktora tezinin ikinci bölümünün yeniden düzenlenmesiyle üretilmiştir.

1. Dr. Öğr. Üyesi, Rumeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5414-6529

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Fatih Turan Yaman,
Rumeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-mail: fturan.yaman@edu.tr

BAŞVURU / SUBMITTED: 20.05.2021

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: -

SON REVİZYON /

LAST REVISION: -

KABUL / ACCEPTED: 30.05.2021

Atf / Citation: Yaman, F. T. (2021). Çalışanların yönetime katılımında başarıyı etkileyen örgütsel unsurlar'. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 10(1), 50-67, <https://doi.org/10.47934/tife.010.01.05>

1. Giriş

Günümüz insanı iletişim teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak bilgi düzeyinin yükseldiğine ve böylece karşılaştığı sorunları çözme konusunda gerekli donanımına veya muhakeme gücüne az çok sahip olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan her sosyal yapıda ve örgütsel yaşamda yaygınlaşan demokrasi kültürünün bireyleri kendi düşüncelerini ifade etme ve yeteneklerini sergileme hususunda teşvik etmektedir. Dolayısıyla, çalışanların yönetim gücüne (erkine) ve otoriteye gösterdikleri kişisel kabul sahasının daraldığı söylenebilir. Bu tutum değişikliği, kültür düzeyi ve bilgi seviyesi yükselen fertlerin “başkaları tarafından yönetilen bir araç” durumunda olmak istememeleri biçiminde de ifade edilebilir. Gerek özel gerekse de kamu yönetiminde çalışanlar sıradan bir işgören olmak yerine üyesi oldukları kurum ve kuruluşların karar alma süreçlerinde aktif olarak yer alma ve söz sahibi olma arzusu içindedir. Dolayısıyla örgütlerde otoritenin kişiselliğe bağlı olmayarak daha anonim bir biçimde icra edilmesi zorunlu hale gelmekte ve karar verme yetkisinin belli ölçülerde uygulayıcılara tanınarak genişletilmesi önem kazanmaktadır. (Koçel, 2003: 77; Eren, 1993: 395) En kısa tanımıyla yönetime katılım, örgütsel amaçlara ulaşılmasına ilişkin tüm karar alma süreçlerinde kurumsal hiyerarşide yer alan kişilerce karşılıklı iş birliği ve uzlaşma anlayışı içinde yürütülen, demokratik kültürün gelişimini sağlayacak ölçüde süreklilik gösteren bir ortak yönetim anlayışı biçiminde tanımlanabilir.

2. Yönetime Katılımın Kavramsal Çerçevesi

2.1. Yönetime Katılım Kavramı

Yönetimde insan unsurunun öneminin anlaşılmasıyla birlikte, bu unsurun en iyi şekilde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi güçlenmiştir. Çağdaş yönetim anlayışının yaygın ifadesine göre mensubu oldukları kurumlarda kişilerin bilgi, beceri ve yeteneklerinden daha fazla yararlanılması ve yönetsel sürecin daha aktif bir ögesi durumuna getirilmesi oldukça önemlidir. Yönetime katılım uygulamaları, özellikle çalışanlara kazandırdığı yapıcı davranışlar ve alışkanlıklardan ötürü, çağdaş yönetim pratikleri içinde ilk sırada telaffuz edilmektedir. (Cassar, 1999: 59) Preston ve Post, katılım uygulamalarını, örgütsel verimlilik üzerindeki olumlu etkileri başta olmak üzere, sağladığı faydalardan ötürü “*üçüncü yönetim devrimi*” olarak tanımlamıştır. (Preston & Post, 1974: 476) Konuya ilişkin yapılan pek çok araştırmada, çalışanlara yönetime katılım olanağı sunulan örgütlerde işgücünde verimliliğin arttığı, iş kalitesinin yükseldiği ve kişilerin işlerinde daha gayretli davrandıkları türünden sonuçlara ulaşılmıştır. (Hicks, 1977: 31) Bu sebeplerle işletmelerin, kamu kurum veya kuruluşlarıyla diğer örgütsel yapıların çeşitli biçimlerde “*çalışanların yönetime katılımı (employees’ participation in management)*” uygulamalarını hayata geçirdikleri söylenebilir.

Yönetime katılım veya uygulandığı örgütlerdeki yönetsel yaklaşımın karşılığı olan katılımcı yönetim, örgütsel amaçlara ulaşılmasına ilişkin tüm karar alma süreçlerinde yer alma hakkının farklı biçimlerde çalışanlara verilmesidir. Katılımcı yönetim, kararların birlikte alındığı, diğer bir ifadeyle gerçekleştirilecek amaçların birlikte tayin edildiği ve bu amaçlara ulaşılmasında izlenecek yolların herkes tarafından benimsendiği, kişisel beceri ve kabiliyetlerin geliştirildiği ve bunların söz konusu müşterek amaçlara ulaşılması için mümkün olan en üst seviyede kullanıldığı, doğabilecek çatışmaların ise asgariye indirildiği bir yönetim şeklidir. (Ordway, 1945: 71-72)

Yönetime katılım olgusuyla, bir örgütteki karar alma süreçlerinde çalışanlara söz hakkı tanıyan, ilgili taraflara eşit düzeyde görüşme ve tartışma olanağı veren ve bu amaçla ihtiyaç duyulan doğru bilgiyi edinmeye açık katılım biçimleri anlatılmaktadır. Yönetime katılma kararların birlikte alınabilmesi için aynı yetkilere ya da farklı yetkilere sahip kişilerden oluşturulan bir grup yönetimi biçimidir. Diğer yandan yönetime katılımı, örgüt üyelerinin kararların alınması veya sorunların çözülmesi için kendi konularına

uygun ölçüde yetkilendirilme veya yapabilir kılma süreci biçiminde (Kengboon, Arumugam, Safa & Bakar, 2007: 946) tanımlamak mümkündür.

Söz konusu yönetim anlayışıyla, katılımcıların psikolojik benlik ihtiyaçlarını tatmin edecekleri demokratik bir ortama kavuşmaları ve ayrıca gerçekleştirilen iş birliğiyle örgütün daha doğru ve ekonomik karar alma imkânına ulaşması vurgulanmaktadır. (Eren, 1993: 397) Yönetime katılım örgütsel verimliliğin sağlanması, örgüt içi demokrasinin geliştirilmesi gibi genel amaçların belirlenmesinde hem çalışanları hem de tepe yönetimi ortak bir noktada buluşturur. Böylece örgütsel amaçların üzerinde fikir birliğine varılmış ortak paydaş durumuna dönüştürülmesi mümkün olabilmektedir. Lammers'a göre yönetim, katılım yoluyla çalışanların doyumunu sağlamak ve verimliliğin artırılmasını amaçlamaktadır. Buna karşın çalışanlar örgütsel demokrasinin gelişmesini istemektedir. Her iki talepten birini hayata geçirecek mekanizmanın oluşturulması diğerinin de gelişmesine imkân verecektir. Bu bağlamda, talep ister işlevsel katılıma yönelik isterse örgüt içi demokrasiyi gerçekleştirme amacına ilişkin olsun yaratılan dışsalılık nedeniyle aynı sonuca ulaşılabilecektir. (Lammers, 1978: 81)

2.2. Yönetime Katılımın Kapsamı

Yönetime katılım, insan ilişkileri üzerine kurulu bir olgudur. Bu nedenle kavramın kendi özünde bir belirsizlik taşıdığını ve kolaylıkla anlaşılmadığını söylemek mümkündür. Bununla beraber, yönetime katılım, kavramsal içeriğine dâhil edilebilecek daha birçok husus bulunurken, kapsamı son derece genişletilmiş bir konudur. (Tremplay, Roger, 2004: 999) Dolayısıyla yönetime katılımdan ne anlaşılması gerektiği sorusunu doğru cevaplayabilmek için son derece titiz ve sadeleştirici bir yaklaşımın benimsenmesinde fayda vardır.

2.2.1. Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılım

Çalışanların yönetime katılımını daha iyi anlayabilmek amacıyla yola çıkıldığında, bu kapsamdaki uygulamaların gerçeği pek yansıtmadığı ve yapılan açıklamaların, katılımdan ne anlaşılması gerektiği sorusuna arzulan cevabı vermediği söylenebilir. Bu sorunun başlıca ve en önemli sebebi, örgütlerin demokratikleşmesine yönelik tüm yaklaşımları açıklamak için kullanılan *endüstriyel demokrasi olgusunun* yarattığı karmaşıktır. Özellikle endüstriyel demokrasi kapsamında yer alan *özyönetim, toplu pazarlık, kâra katılım* gibi kavramların yönetime katılım ile ilişkilendirilmiş olması söz konusu karmaşıklığın boyutunu biraz daha artırmaktadır. Bu bağlamda kavram karışıklığının ortadan kaldırılmasına ilişkin yapılacak bir kapsam sadeleştirme yerinde olacaktır. Söz konusu sadeleştirme esasen yönetime katılımın ne olmadığına ilişkin bir analizin yapılmasıyla mümkündür.

En kısa ifadeyle, *yönetime katılım* ve *özyönetim* birbirinden farklı iki olgudur. Bu noktada yönetsel kararların alınması sürecinde yönetilenlerin veya çalışanların kendi kendilerine karar almaları, özyönetim (self-determination); yönetici veya amirlerle birlikte karar almaları ise, ortak yönetim (co-determination) olarak tanımlanırsa (Birch, 1993: 85) dile getirilen farkın anlaşılması hususunda kullanışlı bir ayrıma gidilmiş olacaktır. Çünkü kararların ortaklaşa alınması yönetime katılımı işaret ederken, özyönetim ile doğrudan demokrasiye atıfta bulunan ve örgütün toplum adına çalışanlar tarafından yönetilmesini ifade eden bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Yönetime katılımın özel sektörde mülkiyet hakkının varlığına, merkezi veya yerel düzeyde yurttaşların özgür iradeleriyle seçilen yöneticilerin yürütme erkine ya da kamu kurum ve kuruluşlarında atanmış idarecilere tanına yönetsel yetkilerin kullanılmasına ilişkin bir kaygısı yoktur. Yönetime katılım anlayışıyla arzulan, hem kamu hem de özel sektördeki örgütlerin günümüz dünyasının koşullarına uygun olarak daha üretken, verimli ve demokratik bir işleyişe kavuşturulmasıdır. Dolayısıyla, özyönetim ilkesi konuyu siyasal ve ekonomik bir iktidar sorunu haline getirmektedir. Çalışanlara konu kapsamında yer verilmesinin ötesinde, özyönetim ile yönetime katılım arasında herhangi bir benzerliğin bulunmadığı (Fişek, 1975: 42) kolaylıkla dile getirilebilir.

Endüstriyel demokrasi bağlamında yönetime katılım olgusuyla ilişkilendirilen bir diğer yaklaşım *kâra katılmadır*. Yaygın olarak, verimlilik artışından elde edilecek kazançlar paylaşılmadığı sürece aynı sonuçlara tekrar ulaşamayacağı veya sürekliliğin sağlanamayacağı düşüncesine dayanan kâra katılım (profit sharing) çalışanları motive etmek, yetenekli kişileri örgüte çekebilmek ve çalışanlara sosyal yardım ya da ek kazanç sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir sistemdir. Kısaca belirtmek gerekirse, her iki yönetim modeli doğrudan doğruya birbiriyle ilgili olmadığı gibi, zorunlu olarak birbirlerini de içermezler. Çalışanların yönetime katılmaları için nasıl kâra katılmaları gerekmiyorsa, aynı şekilde çalışanların kâra katılmaları için de yöneticiler ile iş birliği yapmaları gerekmemektedir. Eğer, kâra katılım çalışanların yönetime daha çok katılmalarını sağlayacak bir tedbir olarak uygulanırsa veya kârın nasıl paylaşılacağı konusundaki kararlara çalışanların katılımı demokratik yönetimin bir gereği olarak görülürse, verimliliğin artırılması amacıyla farklı açılardan eğilen bu iki yaklaşım arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilir. (Dicle, 1980: 16-17; Fişek, 1975: 44-45)

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus, *toplu pazarlık* düzeniyle yönetime katılma arasındaki ilişki hakkındadır. Endüstrinin demokratikleşmesi kapsamında belli aralıklarla bazı yönetsel kararların alınmasına yönelik faaliyetleri içeren ve işçi sendikaları aracılığı ile yapılan toplu pazarlık (Kassalow, 1982: 209) yönetime katılımı açıklamak için öne sürülmüştür.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre toplu pazarlık düzeni, işveren veya bir ya da birden fazla işveren örgütü ile çalışanları temsil eden bir veya birden fazla işçi örgütü arasında çalışma koşulları ve istihdam konularının belirlenmesi başta olmak üzere karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi konusunda giriştikleri bütün görüşmelerdir. (Süral, 1993: 54) Bu uygulamayla işverenlerin tek başına kural koyma otoritesinin kısıtlandığı, çalışanlara da kendi çıkarlarını koruma doğrultusunda kararlara katılma hakkının tanındığı dile getirilmektedir. Diğer taraftan, işveren açısından da işyerindeki verimlilik ve sosyal barışın sağlanmasında toplu pazarlık sonucu ulaşılan uzlaşmanın büyük önem arz ettiği vurgulanmaktadır.

Yönetime katılımın gerçekleştirilmesi noktasında toplu pazarlık sistemine yüklenen misyonun belli ölçülerde kabul edilebilir olmasına karşın katılım, her şeyden önce, süreklilik gerektiren ve böylece katılımda bulunanların demokrasi kültüründe gelişime katkı yapması beklenen bir eylemdir. Ayrıca, ortak kararların alınması süreci uzlaşmacı tavırların geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır. Yapıcı ve yaratıcı tartışma kabiliyetinden doğan uzlaşmacı tavırlar, çalışanların yönetimle bütünleşmesi kadar, çıkar çatışmalarının ortak bilinç ve ortak yargıyla giderilmesi (Barber, 1995: 196) noktasında oldukça önemlidir. Dolayısıyla, iki ya da üç yıl gibi belirli zaman aralıklarında gerçekleştirilen ve bu yönüyle süreklilik göstermeyen toplu pazarlıkların sözü edilen kültürel gelişimi sağlayacak bir eğitimi vermesi beklenemez. Diğer yandan, toplu pazarlık adı verilen süreç, tarafların karşılıklı çıkarlarını çatıştırdığı için rekabetçi ve kutuplaştırıcı bir özellik taşımaktadır. Çünkü çalışma şartlarının düzenlenmesi amacıyla bir pazarlık yapılmakta ve her iki tarafın elinde karşılıklı görüşmeleri sürdürmenin aracı olmaktan çok bu görüşmeleri sona erdirmenin aracı olarak görülen grev veya lokavt hakkının bulunması sürecin zorunlu birliktelik niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. (Fişek, 1975: 39-40) Karşılıklı çıkarların uzlaştırılması ya da ortak amaçlara ulaşılması için ön görülen iş birliğinin gönüllü kişilerce gerçekleştirilmesi esasına dayanan yönetime katılım düşüncesi toplu pazarlık uygulamasıyla özdeş olmaktan uzaktır. Bunların dışında, toplu pazarlık ile karşılıklı ilişkilerin yönetim hiyerarşisi içinde yer almayan ve iki tarafın birbirlerinden bağımsız organizasyonları arasında kurulduğunu söylemek mümkündür. Yönetime katılım olgusunun *örgüt içi demokrasinin gerçekleştirilmesine* yönelik olduğu göz önüne alınırsa, yönetim hiyerarşisinin bir parçası olmayan sendika ve benzeri örgütlenmeler katılım konusunun kapsamı dışında kalmaktadırlar.

Sonuç olarak, endüstriyel demokrasi kapsamında yer almalarından ötürü yönetime katılımı tanımlamak için ileri sürülen kâra katılma, öz yönetim, toplu pazarlık kavramları yönetime katılımdan farklı anlamları içermektedirler. Buradan hareketle yönetime katılımın taşınması gereken özellikler hakkında bir saptama yapmak gerekirse şunlar söylenebilir:

- Yönetime katılım bir ortak (birlikte) yönetim uğraşısıdır.
- Sözü edilen ortak yönetimin tarafları örgüt hiyerarşisinde yer almaktadır.
- Yönetime katılım karşılıklı iş birliği ve uzlaşma anlayışı içinde yürütülür.
- Yönetime katılım demokratik kültürün gelişimini sağlayacak ölçüde süreklilik gösteren bir uygulamadır.

2.2.2. Katılımda Temsil ve Otoriteyi Etkileme

İlgili literatür incelendiğinde, katılım fikrini çalışmalarının merkezine oturtan yazarların çoğu zaman ortak bir noktada buluşmayan açıklamalarına rastlamak mümkündür. Konunun farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve yorumlanmış olmasından kaynaklanan bu durum, katılım yöntemlerinin, konularının veya araçlarının çeşitliliği noktasında da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yönetime katılım için, kimi zaman çalışanlara alınan kararlar hakkında bilgi verilmesi veya sadece kendilerini ilgilendiren konularda söz hakkı tanınması yeterli görülürken, kimi zaman da çalışanların yönetsel kararların alınması sürecine doğrudan katılımı veya temsilcileri aracılığı ile katılımı ön görülmüştür. (McCraun, 1982: 17; Francis & Milborn, 1980: 266)

Yönetime katılımı, karşılıklı iş birliği ve uzlaşma anlayışı içinde gerçekleştirilen bir ortak karar alma eylemi şeklinde belirledikten sonra katılıma ilişkin diğer tanımları özellikle, çalışanların yönetimi etkilemesi veya temsilciler aracılığı ile yönetime katılması hususlarının öne çıkarıldığı tanımları incelemekte fayda bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak genel bir bakış açısıyla şunlar söylenebilir:

Bir kısım yönetime katılım tanımında, kararların alınması sürecinde söz sahibi olabilme veya etkinlik sağlama düşüncesinden ziyade, katılımın otoriteye yönelik bir etkileme (influence) eylemi olduğu yönünde vurgu yapılmaktadır. Kararları etkileme ile karar alıcıları etkileme arasında net bir ayırımı yapılmayıp yönetime katılım konusunda düşülen hataların başında gelmektedir. Yönetimi etkileme faaliyetleri ancak başarıya ulaştıkları ölçüde değer arz edeceklerdir. Yönetim ile çalışanların iş birliği olmaksızın otoriteyi etkileme çabasıyla ulaşılan başarının kime ait olacağı da başka bir tartışma konusudur. Yönetime katılım kapsamında bu türden bir yaklaşıma yer verilmesi rekabetçi bir çatışma anlayışının bir ürünüdür. Böylece çalışanlar kendi çıkarları doğrultusunda kararları etkileme yarışına sokulmaktadır. Çalışanlar arasında bir çatışma ortamı kuran yönetimi etkileme düşüncesi kapsayıcı olmaktan daha çok, güçlü olanın kazançlı çıkacağı, dışlayıcı bir süreci işaret etmektedir.

Çalışanların temsilcileri aracılığıyla kararların alınması sürecine söz veya oy hakkı ile katılmaları (Dicle, 1980; 11) şeklinde yapılan tanımlar ele alındığında ise, tek başına temsil ilkesinin demokrasi olgusunu açıklamak için yeterli olacağı düşüncesinin bu tür yaklaşımların nedeni olduğu söylenebilir. Yönetime katılımı sadece temsil sistemiyle sınırlandıran bu anlayış aslında, kendi döneminin demokrasi idealini veya pratiğini yansıtmaktadır. Ancak temsili demokrasi anlayışının yetersizliklerini giderebilmek ve onu doğrudan bir demokrasi idealine yaklaştırabilmek amacıyla ortaya çıkan bugünün katılımcı demokrasi yaklaşımı göz önüne alındığında, temsil çerçevesinde sınırlandırılan katılımın çalışanların yönetime katılım için yeterli olmayacağını veya hiçbir halde yönetime katılımın bütünü anlatmayacağını söylemek gerekir.

Yönetime katılım olgusunu, sadece temsille açıklamak, çalışanları doğrudan etkileyen veya ilgilendiren konularla sınırlandırmak ya da kişisel çabalarla gerçekleştirilen yöneticiyi etkileme işi olarak görmek gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Çünkü dar kapsamlı bu yaklaşımlardan ve samimi olmayan uygulamalardan ötürü katılım, çalışanların seslerini duyurduklarına inandıkları ölçüde, insanlara istedikleri şeyleri yaptırmak için ustalıklı ve hileyle kullanılan bir yönetim kurnazlığı aracı haline gelmektedir. Bunun sonucunda üst kademenin zaten bildiği ve beklediği çözüm alt kademe tarafından kendine ait olduğu sanılarak ortaya konulmakta ve böylece insanlar kendilerini değerli hissetmektedir. Fakat bu onların değerli ve önemli yapılmaları anlamına gelmemektedir. (McGregor, 1960: 91)

3. Yönetime Katılımda Başarıyı Etkileyen Örgütsel Unsurlar

Çalışanların yönetime katılımında başarı sağlanması ve katılımdan beklenen faydaya ulaşılması için çeşitli örgütsel hususların gözden geçirilmesi, katılıma uyumlu hale getirilmesi veya iyileştirilmesi gerekmektedir. Elbette inceleme konusu yapılacak örgütsel özelliklerin başında yetki dağılımı ve otorite ilişkilerini belirleyen, işlerin çalışanlar arasında nasıl bölümlere ayrıldığını, birimlerin ne şekilde birbirleriyle ilişkilendirildiğini, koordinasyonu ve karar alma biçimini gösteren örgütsel hiyerarşik yapının durumu yer aldığı söylenebilir. (Wankel & Stoner, 1986: 243; Polatoğlu, 2001: 18,24) Bu bağlamda örgüt yapısının merkezileşme ve farklılaşma derecesi ile yetkinin kullanımı konuları üzerinde durulacaktır. Yapısal unsurlara ek olarak örgütlerde sağlıklı kurumsal iletişimin varlığı ve personelin katılıma ilişkin algı ve beklenti düzeyi yönetime katılımın başarısı kapsamında açıklanacak diğer hususlar arasında yer almaktadır.

3.1. Merkezileşmenin Azaltılması (Yerinden Yönetim Güçlendirilmesi)

Yönetime katılımı sağlayan faktörlerden en önemlisi katılımın yetki olgusuyla birlikte ele alınması ve bunu mümkün kılan bir yönetim yapısının oluşturulmasıdır. Örgütlerde her türlü karar alma yetkisinin en üst kademede toplandığı, diğer kademe yöneticilerinin kendilerine bağlı birim ve personelin işlerin yerine getirilmesi hususunda gözetim ve denetimini yaptıkları yönetsel yapıları merkezileşmiş olarak tanımlamak mümkündür. Yetki merkeziliği şeklinde de açıklanabilen bu yönetim anlayışı, kararların alınması sürecinde katılımı oldukça dar bir çerçevede ele almakta, hatta imkânsız bir hale getirmektedir. Üst yönetim dışında, hiyerarşik yapı içinde yer alan diğer yönetsel kademelere kendi görevlerine ait sorumluluk alanı ve buna uygun yetkilerin verilmediği örgütlerde yönetime katılıma zemini oluşmayacak, katılımı mümkün kılacak konular gündeme gelmeyecektir. Bir başka ifadeyle merkezileşmiş yönetimlerde, çalışanlar için katılım konusu yapılacak örgütsel hususlar veya sorunlar ile bunlara ilişkin karar almaya yetkili mercii arasındaki mesafe yönetime katılımı imkânsızlaştıran bir uzaklığa taşınmış olacaktır. Özellikle örgütsel hiyerarşide yer alan yönetsel kademe sayısının çok olduğu, dikey ve yatay farklılaşma derecesinin yoğun olduğu nispeten büyük kabul edilebilecek örgütsel yapılarda yönetime katılım söz olmaktan ileri gitmeyecektir.

Yönetime katılım bir yana konulacak olursa, merkezileşmişlik veya yetki merkeziliği, çalışanlara sorumluluk alma ve inisiyatif kullanma olanağı vermemekle birlikte bireysel yeteneklerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine de engel olmaktadır. (Özalp, 1985: 303-304) Gournay, örgüt içinde karar alma yetkisi konusunda düşünüldüğü zaman, konunun beşeri yönlerinin özellikle dikkate alınması gerektiğini; merkezileşmenin kısa vadede avantajlı görülmesine rağmen uzun vadede değerlendirildiğinde yaratacağı psikolojik ortamın çok açık şekilde olumsuz neticeler vereceğini dile getirmiştir. Ona göre, örgütte bir kısım hiyerarşik kademelerin az çok önemli sayılan bütün sorumluluklardan mahrum bırakılması, teşkilatın işleyişini olumsuz yönde etkileyen psikolojik tepkilerin doğmasına neden olacaktır. (Gournay, 1971: 129) Bu tepkilerin gelişimi şu şekilde anlatılmaktadır:

İlk olarak pasif davranışların başladığı görülmektedir. Kendi kendine hiçbir karar alma yetkisi olmayan ve en ufak bir iş için üst hiyerarşik kademelerin "oluru"nu almak zorunda olan bir kimse yavaş yavaş her türlü teşebbüs kabiliyetini kaybeder. Eğer bir kimse, hazırladığı en ufak bir çalışmanın bile, üst kademelerin ilgisizliği, zorluk çıkarması veya ağır davranışı ile karşılaşacağı kanıdaysa işe ilgisini azaltacak ve asgariyi yapmakla yetinecektir. Bu durumda çalışanlar, kendilerine herhangi bir sorumluluk verilemeyeceği sonucuna varacaklar ve sistem böylece kendi kendini içinden çıkılmaz bir hale sokacaktır. İşte birçok çalışanın "mütevekkil" tutumunun nedeni budur. Kendilerine danışılmadan yukarıdan gelen emirleri inanmadan ve uyuşuk bir tarzda uygularlar.

İkinci aşamada çalışanlar hileli davranışlara başvurmaktadır. Kendisinden her türlü karar verme yetkisi alınan bir kişi, onu tekrar elde etmek için tepki ve çaba gösterecektir.

Amirlerinin denetiminden kaçınma, onlara mümkün olduğu kadar az bilgi verme yoluna gidecektir; ...daha özgür hareket edebilmek amacıyla merkezce alınmış olan kararları uygulamama çarelerini arayacaktır.(Gournay, 1971: 130)

Kısaca, örgütsel verimlilik ve etkililiğe katkı sağlayacak olan yönetime katılımı birlikte, bu yönde faydalı olacak diğer hususları göz ardı eden merkezîyetçi anlayış yerine daha uygun bir yönetim modeli benimsenmelidir. Böyle bir model arayışının son tahlilde, yönetime katılımın güçlendirilmesi kapsamında, bazı sorumluluk ve yetkilerin alt birimlere bırakılması anlamını taşıyacağını hemen belirtmek gerekir. Bu noktada alternatif olarak ve kolaylık sağlaması bakımından merkezîyetçilikten kaçınma veya uzaklaşma anlamında *yerinden yönetimi* ele almak doğru bir yaklaşım olacaktır. Ancak burada şu hususun altını çizmekte yarar vardır: Yerinden yönetim mana itibarıyla idari ve mali özerkliğe sahip, hiyerarşik yapının dışında yer alan, örgütsel yapının hukuki şahsiyetinden ayrı başkaca bir tüzel kişiliğe haiz yapılanmaları açıklamak için kullanılabilir. Dolayısıyla kavramın kullanılmasında yanlış anlamalara sebebiyet vermemek için özen gösterilmesi gerekir. Bu nedenle burada, yerinden yönetim olgusunun, aynı örgütsel yapıda ve onun hiyerarşi içindeki alt birimlere yetki ve sorumluluğun devri anlamında kullanılacağını belirtmek gerekir.

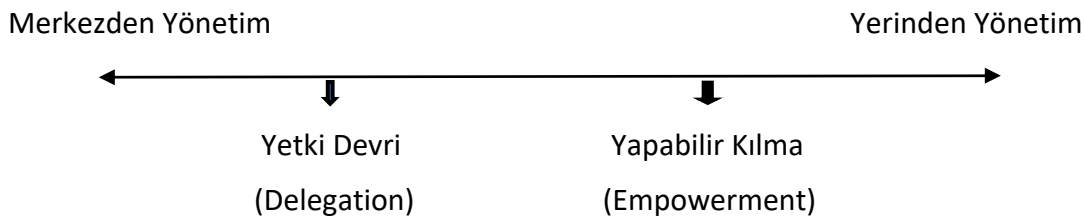
3.2. Yetki Devri (Delegation) ve Yapabilir Kılma (Empowerment)

Yönetime katılım bağlamında merkezîyetçi yapının neden olduğu sakıncaları ortadan kaldırmak için yerinden yönetim anlayışının benimsenmesi ve uygulanması tercih edilmelidir. Örgütlerde yerinden yönetim, karar alma yetkisinin faaliyetlerin yürütülmesine en yakın olan yönetsel kademelere bırakılması şeklinde açıklanabilir. Bununla birlikte karar alma yetkisinin organizasyon basamakları arasında dağıtılması her karar türü için mutlak bir anlam taşımamaktadır. Çünkü alınacak kararların konuları önem derecesine göre farklılıklar göstermektedir. Diğer yandan örgütün genişliğine veya büyüklüğüne, haberleşme sisteminin etkinliğine, personelin niteliksel yeterliliğine göre yerinden yönetim uygulamalarına değişen düzeylerde ağırlık verilebilmektedir.

Yerinden yönetim ile örgütsel etkinliğin en yüksek seviyede sağlanabilmesi için yetkilerin mümkün olduğu kadar merkezîleştirilmemesi hedeflenmektedir. Genel bir ayrımla yerinden yönetim ilkesi devredilen yetkinin süreklilik göstermesine veya geçici olmasına dayandırılarak iki biçimde uygulanmaktadır: *Yetki devri (delegation)* ve *Yapabilir Kılma (empowerment)*. Her iki uygulama biçimini yakından incelemeye önce konunun yetki olgusu hakkında bazı saptamalar yapmak faydalı olacaktır.

Esasen yetki karar alma, yürütme ve denetleme hakkını kapsayan bir kavramdır. Bir örgütte üst yönetim adına yetkili kılınan kişi; yetkisi dâhilinde karar alma, astların görevlerini tayin etme, astlardan yeterli başarıya ulaşılmasını bekleme ve isteme hakkına sahiptir. Yetkinin başlıca üç temel özelliği vardır: Yetkinin kişiye örgüt tarafından verilen bir hak olduğu; bu hakkın kullanılmasının karar vermeyi ve görevlerin başarılmasını içerdiği; yetkinin örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi için kullanıldığıdır. (Özalp, 1985: 234-235)

Şekil 1. Örgütlerde Yönetim

Söz konusu yetkinin devri ise, görevlerin astlara aktarılması, bu görevler için gerekli yetkinin ya da karar alma hakkının devredilmesi ve görevin tam olarak yapılmasında üste karşı sorumluluğun yaratılması

olmak üzere üç temel aşamadan oluşmaktadır. (Hodgetts, 1982: 89) Başka bir anlatımla, üstün gerekli gördüğü veya daha iyi sonuçlar elde edebileceğini düşündüğü için herhangi bir alanda kendisine verilmiş olan karar alma hakkını geçici olarak astına devretmesidir. Ancak, yönetici gerekli gördüğünde bu hakkı tekrar geri alabilir. (Can, 1992: 128) Yetki devrinde, yönetici için sonunda hala birinci derece sorumlu kişidir.

Yetki devri yöneticilere artan görev yüklerinden kurtularak zamanlarını etkin olarak kullanabilmeleri imkânını sunmaktadır. (Erdem ve Kaya, 1998: 108) Çağdaş örgütlerde operasyonel işlerin çeşitliliği ve çokluğu hem üst kademelerin yönetsel olmayan işlerle uğraşmalarına neden olmakta hem de yönlendirme ve denetimin sağlık bir şekilde yerine getirilmesini engellemektedir. Dolayısıyla ayrıntılarla boğulmak istemeyen üst yönetimin sahip olduğu yetkilerin bir kısmını astlara devretmesi zorunlu hale gelmektedir. (Güçlü ve Yenal, 1998: 26) Böylece zaman ve enerji tasarrufu sağlayan yöneticiler, yeteneklerini ve kaynaklarını yönetsel faaliyetlere daha fazla taşıma olanağı bulabilmekte ve kendi verimliliklerini artırmaktadır.

Yerinden yönetim anlayışının diğer bir uygulama şekli olan yapabilir kılma (personel güçlendirme) üst kademenin daha etkin ve verimli çalışabilmesi için karar alma hakkının asta aktarılması noktasında yetki devriyle benzerlik göstermektedir. Ancak yapabilir kılma, devredilen yetkinin süreklilik göstermesi ya da sorumluluğun tümüyle el değiştirmesi ve böylece astlara yönelik kazanımlara da ulaşılması hususunda yetki devrinden ayrılmaktadır.

Yapabilir kılma, çalışanlara işleriyle ilgili kararları almalarını sağlayacak yetkilerin devredilmesi ve kendi faaliyetlerinin sorumluluğunu üstlenebilecekleri bir ortamın sağlanmasıdır. (Erstad, 1997: 329) Albertyn ve arkadaşları yapabilir kılma ya da güçlendirmeye ilişkin özellikleri üç düzeyde ele almaktadır:

1. Kişisel güç düzeyi olan birinci düzeyde kendinin ve saygınlığının farkına varma, yararlı olduğuna inanma, pozitif düşünme, liderlik, yetenek ve kişisel sorumluluk üstlenme şeklinde bir güçlendirme yapılmaktadır.
2. İkinci düzey ise, olaylar karşısında çalışanların çabuk karar vermesi, yardım severlik, istişare yapabilme, farklılıkların farkına varma, sorun çözme ve karar alma konularında güçlendirme yapıldığı düzeydir.
3. Son düzeyde, olaylar karşısında refleks gösterebilme yönünde bir güçlendirme yapılmaktadır. (Albertyn, Kapp, Groenewald, 2001: 180-181)

Personelin yapabilir kılınması (güçlendirme) hem yetki devrini hem de kısmi özerkliği içeren bir kavramdır. (Sagie & Koslowsky, 2000: 82) Yetki devrinin aksine yapabilir kılma yaklaşımında personel üst kademe adına değil, kendi adına karar alma ve uygulama yetkisine sahip olmaktadır. Böylece işin yürütülmesinde kullanılacak yetkiyi ve sonuçtan doğacak sorumluluğu üzerine alan astlar belli ölçüde işin sahibi haline gelmektedir.

Yetki devri süreç sonunda sağlanan faydalar noktasında yalnızca üst kademeye atıfta bulunarak, tek taraflı ve dar bir anlam taşıırken personelin yapabilir kılınması, alt kademe öncelikli olarak, her iki kesimi de amaçlamaktadır. Ayrıca personelin kendisini işin sahibi gibi hissedebilmesi için gerekli çalışma ortamının oluşturulması ve kaynak kullanma olanağının sağlanması yapabilir kılmanın vurgu yaptığı diğer hususlardır. Oysa yetki devrinde, alt kademelerin özerklik boyutunda çalışma koşullarına kavuşturulması söz konusu değildir. Yapabilir kılma, yetki devrine kıyasla, örgütlerde merkezileşmenin azaltılması noktasında yerinden yönetime daha fazla anlam yükleyen bir olgudur.

Yerinden yönetimi güçlendiren bir uygulama olarak personelin yapabilir kılınması yönetime katılım için gerekli ortamın hazırlanması ve katılımın kurumsallaştırılması için anahtar bir nitelik taşımaktadır. Çünkü bu yaklaşım çalışanların karar alma sürecinde aktif rol almalarına imkân tanıyarak personelin

güdülenmesi, kararın kalitesinin iyileştirilmesi, yönetsel etkinlik ve verimliliğin artması (Eren, 1996: 443) noktasında yönetime katılıma öncülük etmektedir.

Yapılan açıklamalardan herhangi bir çalışanın karar alma yetkisini kendi başına kullanması anlamı çıkabilmektedir. Yönetime katılım ise, kararların bir grup çalışan tarafından birlikte belirlenmesini ifade etmektedir. Bu durum yönetime katılım açısından bir tartışmaya neden olabilecek niteliktedir. Söz konusu tartışmanın en basit çözümü ise, yönetime katılımın üst ile ast arasında karar alma yetkisinin paylaşımı (Mitchell, 1973: 673-674) biçiminde ele alınması olacaktır. Bu bağlamda örgütlerde katılımcılığın gerçekleştirilmesi için aktarılan yetkilerin diğer alt kademelerin veya çalışanların katılımı olmaksızın tek başına kişilerce kullanılmaması vurgulanmaktadır. Aksi takdirde, merkezi yönetim anlayışı sadece ölçek değiştirmiş olarak yoluna devam eder duruma gelecektir. Böyle bir yapı içinde örgütte demokratik bir ortamın yaratılmasıyla birlikte etkinliğin ve verimliliğin sağlanması da mümkün olmayabilir. Diğer taraftan yapabilir kılınan bir tek kişi değil, önceden belirlenmiş amaçlar için bir araya getirilmiş bir çalışma gurubu olabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla yetki, grubun her üyesi arasında paylaşılmakta ve katılımcı bir anlayışla kullanılmaktadır.

Yapabilir kılma veya yetki devri uygulamalarının kararların alınması sürecinde çalışanların etkisini yönetime katılıma oranla daha fazla hissettirdiği gerekçesiyle üstün olduğu ve hatta katılımı kapsadığı ileri sürülmektedir. (Sagie & Koslowsky, 2000: 83) McGregor, yönetime katılmayı, ast konumundaki çalışanlara sorumluluklarına bağlı olarak daha fazla kontrol ve seçenekler arasında tercih yapma özgürlüğü tanıyan özel bir yetki devri biçiminde tanımlamaktadır. (McGregor, 1960: 130)

Bu bakış açısı doğru olmakla birlikte, katılımın, yetki devrinin farklı bir uygulama şekli olarak yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Bu tür yaklaşımlar genellikle, yönetime katılımın karar alma yetkisinin birlikte kullanılması boyutunun göz ardı edilmesinden kaynaklanır. Yapabilir kılma veya yetki devri, yönetim katılımının başarıyla uygulanması için son derece önemli ve gereklidir. Ancak bunlar, ne katılımın kendisi ne de sağlıklı bir katılım için yeterlidir. Özellikle karşılıklı anlayış, hoşgörü ve güven ortamlarının inşa edilmesi, tartışma ve uzlaşma kültürünün geliştirilmesi gibi beklentiler konuya dâhil edildiğinde katılım için sadece söz konusu uygulamalarının yeterli olmadığı daha kolay anlaşılmaktadır.

3.3. Yapısal Farklılaşmanın Gözden Geçirilmesi

Yönetime katılım çalışmalarının başarısını etkileyen diğer bir husus hiyerarşinin farklılaşma derecesidir. Yapısal farklılaşma, organizasyonda yakın iletişim ve iş birliğinin sağlanmasında, çalışanların yapabilir kılınmasında dolayısıyla, yönetime katılımın süreklilik gösteren bir faaliyet haline getirilmesinde ve ondan beklenen faydanın sağlanmasında son derece önemlidir.

Tüm örgütsel yapılar yönetsel kademeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri gösteren piramit benzeri bir şekle sahiptir. Örgütlerde yönetsel kademeler genellikle dikey ve yatay olmak üzere iki şekilde farklılaşmaktadır. Yapısal piramidin tepesiyle en alt basamağı arasında yönetsel kademelerin tek bir düzlemde sıralanması, dikey farklılaşmayı (unvan farklılaşması) ifade etmektedir. Bu çizgide ne kadar çok basamak varsa yönetsel hiyerarşi o derece dik/yüksek ve karmaşıktır. (Özçer, 1988: 32) Yatay farklılaşma (görev farklılaşması) ise, örgütte yer alan birimler arasındaki ayrılma derecesidir. Bir örgütte uzmanlaşmış bilgi ve becerileri gerektiren faaliyet sayısı arttıkça yatay karmaşıklık derecesi artacaktır. Kısaca, yatay büyüme iş bölümü ve uzmanlaşma yoluyla gerçekleşmektedir. (Özçer, 1988: 29; Efil, 2002: 331) Esasen bu farklılaşma biçimleri birbirlerinden ayrıık değerlerdir ve hemen her örgütte aynı anda ancak farklı derecelerde görülmektedir.

Bir organizasyondaki yönetsel hiyerarşi, denetim alanının genişliği kavramı ekseninde ele alınabilir. Örgütlerde hiyerarşik düzen içinde her çalışan bir üstündeki yöneticiye karşı, bu yönetici de kendi sorumluluk alanı içindeki astların faaliyetlerinden dolayı üstüne karşı sorumludur. Bu bağlamda denetim

alanı (span of control) bir üste rapor veren ast sayısını veya üstlerin etkin bir şekilde yönetebileceği ast sayısını ifade etmektedir. (Ülgen, 1990: 58)

Denetim alanı dar olması durumunda her yönetici az sayıda kişinin sorumluluğunu yükleneyeceği için yönetsel hiyerarşide çok sayıda yönetici yer alacak ve yönetsel kademe sayısı yani dikey farklılaşma artacaktır. Denetim alanı genişlediğinde ise, az sayıda yönetici daha fazla asttan sorumlu olacak ve bu sebeple yönetsel kademe sayısı azalacak, hiyerarşi de küçülecektir. (Özçer, 1998: 32) Bir üstün etkin biçimde yöneteceği en uygun ast sayısı çeşitli değişkenlere bağlıdır. İşin niteliği ve önemi, işlevlerin benzerliği, karşılıklı ilişkilerin sıklığı veya astın ve üstün yetenekleri denetim alanının büyüklüğünü etkileyen değişkenlerdendir. (Ülgen, 1990: 55) Öte yandan, organizasyonların büyümesi koordinasyona daha fazla ihtiyaç duyulmasına yol açar. Bu koordinasyon ihtiyacı, yönetici sayısını artırmakta, dikey farklılaşmaya ve denetim alanının daralmasına neden olmaktadır.

Yapısal farklılaşma yönetime katılım açısından değerlendirilecek olursa her şeyden önce, yatay farklılaşma derecesinin yüksek, diğer bir ifadeyle hiyerarşik piramidin daha basık olduğu örgütlerde daha uygun bir ortamın varlığından söz edilebilir. Çünkü bu örgütlerde ihtiyaç duyulan bilgiye kolay ulaşılabilen, haberleşme daha güçlü olmakta ve yetkilerin alt kademelere devri daha yüksek oranda gerçekleştirilebilmektedir. Kademeler arasındaki mesafe kısalmış olduğundan üst kademe yöneticilerin önderliğinde gerçekleştirilecek karar alma sürecine diğer çalışanların doğrudan katılımı sağlanabilecektir. Dolayısıyla katılım konusunda yapılan işbirliği daha anlamlı ve güçlü bir nitelik taşıyacaktır. Bu bağlamda dikey karmaşıklık derecesinin hiyerarşik kademe sayısının artması durumunda yönetime katılım kapsayıcı değil, dışlayıcı olmaya başlayacağı ve bunun giderilmesi için düşünülebilecek çalışanların yetkilendirilmesi veya yetki devrinin de yatay farklılaşma kadar kolay olmayacağı söylenebilir.

Yatay farklılaşmanın gevşek bir denetime yol açmasının yönetime katılıma yapacağı katkı tartışılır hale getireceği düşünülebilir. Denetim alanının geniş olması yönetime katılım için sorun oluşturur bir görüntü vermektedir. Ancak ast-üst arasında iş birliği ortamının güçlendirilmesinin denetimde etkinlik sağlayacağı (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1995: 242) unutulmamalıdır. Yönetime katılımın güçlendireceği iş birliği sağlıklı denetimin yapılmasına yardımcı olacak ve böylece denetim konusunda yatay örgüt yapısından kaynaklanan sorunları giderecektir.

3.4. Kurum İçi İletişimin Geliştirilmesi

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde bilginin her zaman olduğundan çok daha hızlı üretildiği, iletildiği ve tüketildiği dile getirilmektedir. Bu bağlamda insanlar arası veya kurumlar arası iletişimin güçlendiği; iş birliği yapma olanaklarının geliştiği bilgi toplumuna vurgu yapılmaktadır. (Drucker, 1993: 6) Söz konusu bilgi toplumunda ise bireyin mensubu olduğu tüm örgütlerin yönetsel işleyişinden haberdar olmayı, karar alma süreçlerinin parçası haline gelmeyi veya süreçlere katkı sağlamayı, bu amaçla ihtiyaç duyulan kurumsal bilgiye kolaylıkla ulaşmayı arzuladığı söylenebilir.

Kurum içi iletişim, ortak amaçlar için bir araya gelen kişilerin iş birliği ve uyum içinde çalışmalarını sağlayan ve süreklilik gerektiren bir bilgi paylaşımı ve fikir alışverişi sürecidir. (Dicle, 1974: 20; Troutt, Leo, Bateman, 1995: 52–53; Karakoç, 1989: 83) Kurum içi iletişim süreci tüm yönetsel yapılarda yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya ve yatay biçimde gerçekleşir. Yönetime katılım uygulamalarının başarısı bakımından kurumsal iletişim, hangi yönde bir akış izlerse izlesin, önemsenmesi ve güçlendirilmesi gereken bir niteliğe sahiptir. Uygulama usulleri ve kullanılan araçlar, taraflar açısından beklentiler gibi özellikleri dikkate alındığında, yönetime katılım esasen bir iletişim kurabilme ve buna ilişkin kapasitenin geliştirilmesi faaliyetidir. Dolayısıyla yönetime katılımın başarıya ulaştırılması için yönetsel iletişim tüm yönleriyle geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Bu bağlamda şunları söylemek mümkündür:

Örgütsel yapılarda her seviyede astın üstüne ve tepe yönetime dilek ve şikâyetlerini, önerilerini, fikir ve düşüncelerini iletmesi aşağıdan yukarıya doğru iletişim olarak ele alınabilir. Söz konusu iletişim biçimine ait uygulama araçları yukarıdan gelen emir ve talimatlara cevap verme özelliği taşımadığı ölçüde yönetime katılma açısından çalışanlara önemli imkânlar sunacaktır. Bu yöndeki iletişimin güçlenmesi ve kapsamının genişlemesi ise yönetime katılımı daha demokratik bir çizgiye taşıyacaktır. Aşağıdan yukarıya doğru iletişim eğer örgütlerde genel yönetim politikasının belirlenmesi, geleceğe ilişkin planların hazırlanması, planlanan hedeflere ulaşılmasıyla ilgili yöntemlerin tanımlanması, çalışma hayatının temel ihtiyaçlarının karşılanması vb. amaçları taşıyorsa (Williams & Egglan, 1991: 60) yönetime katılıma büyük katkı sağlayacaktır.

Çalışanlar arasında dayanışmanın artırılması, yönetsel faaliyetlerde koordinasyonun sağlanması gibi yararları göz önüne alındığında kurumsal iletişimin diğer bir biçimi olan yatay iletişimin güçlendirilmesi de yönetime katılım açısından aşağıdan yukarı iletişim ile benzer sonuçlara ulaşılmasını mümkün kılar niteliktedir.

Kurum içi iletişim yönetsel bilginin birimler arasında aktarımı ve paylaşımı faaliyetidir. Yönetime katılımın başarısı bağlamında yönetsel bilginin birtakım özellikleri taşıması ve bilgi akışının katılımcı bir yaklaşımla sağlanması son derece belirleyici olacaktır. Söz konusu belirleyicilik özellikle tepe yönetimi ve üstlerden aşağıya doğru kurulan iletişim biçiminin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Katılım, yönetsel uygulamalar hakkında elde edilen bilgilerden teşekkül bir idrak etme işidir. Yönetsel işleyiş ve gelişmelerin çalışanlar tarafından bütün olarak anlaşılması anlamına gelen idrak etme basit bir fikir veya yargı sahibi olmak değildir. Bu bağlamda yönetime katılımın etkinleştirilmesi ve ondan beklenen faydanın sağlanabilmesi için bilgilenme ve doğru bilgiye ulaşma vazgeçilmez bir koşul haline gelmektedir. Yönetim sürecinde aktif bir taraf olması istenen çalışanların yönetimin yapısı ve işleyişi hakkında doğru bilgiye sahip olması, idari faaliyetlerden haberdar olması ve denetim yapabilecek bilgi düzeyinde olmaları gerekmektedir. Katılımcılar kendilerinden çözümüne yardımcı olmaları beklenen konular hakkında yeterli bilgiye sahip değillerse katılım performansları zayıflamakta ve isteksizlik durumu ortaya çıkmaktadır. Eğer çalışanlar kapsamlı bilgiyle donatılmış iseler katılım etkinliği arzulanan düzeye çıkacaktır. (Margulies & Black, 1987: 387) Çalışanların yönetime katılım için ihtiyaç duyduğu bilgi genel niteliği bakımından ulaşılabilir olması, yeterlilik göstermesi, amaca yönelik ve anlaşılabilir olması gerekmektedir. Eğer bilgi bu özellikleri bir bütün olarak taşıyamıyorsa, katılımdan beklenen faydanın sağlanabilmesinde önemli bir koşul olan yönetsel gerçeklerin çalışanlar tarafından idrak edilmesinden söz etmek oldukça güçleşecektir. Tabii ki, çalışanların adı geçen nitelikleri içeren doğru bilgiye erişebilmesi son tahlilde şeffaf bir yönetimin varlığını zorunlu kılar. Çalışanlar ile yönetim arasında karşılıklı güven ortamının kurulmasına, anlaşmazlıkların daha ortaya çıkmadan engellenmesine katkı yapan şeffaflık ilkesi bilginin örgüt içinde dolaşımını ya da paylaşımını sağlamaktadır. Örgütsel bilginin söz konusu paylaşımı ve akışı iki biçimde gerçekleşmektedir: Birincisi, yönetsel eylem ve işlemlerle ilgili belgelere çalışanların ihtiyaç duydukları zaman kolaylıkla ulaşabilmeleri; ikincisi ise, yönetimin kendi girişimiyle plan, program ve faaliyetler hakkındaki bilgileri çalışanlarla paylaşmasıdır (Yalçındağ, 1995: 19).

Günlük yaşamın önemli bir parçası haline gelen bilgi ve iletişim teknolojileri örgüt içi bilginin paylaşımına ve böylece yönetime katılımın güçlendirilmesine önemli teknik olanaklar sunmaktadır. Buna karşın bilgi dolaşımının sosyal bir yönü olmasından dolayı örgütlerde bilginin diyalog, görüşme ve benzeri yollarla paylaşımı için (Allee, 1997: 26) insana duyulan ihtiyaç unutulmamalı ve yabancılaşma sorununa neden olmayacak ölçüde bilgi teknolojisinin kullanımı optimum düzeyde tutulmalıdır.

3.5. Katılıma Yönelik Algı ve Beklenti Düzeyi

Etkin bir insan kaynakları yönetiminde kurumsal ihtiyaçları karşılayacak ve kurumsal stratejinin işlevselliğine katkı sağlayacak doğru kişinin seçimi elbette öncelikli husustur. Personelin yönetsel süreçlere

mümkün olduğu ölçüde katkı sağlamanın istendiği katılımcı bir yönetim anlayışında ise personelin bir takım çeşitli kişisel nitelik veya becerilere sahip olması beklenebilir. Kişinin sorun çözebilme kabiliyeti, kendine yeterliliği, birlikte çalışma kültürü, esnek davranış yeteneği, sorumluluk alma isteği, çatışmayı yönetme bilgisi, tartışma ve uzlaşma kültürü gibi konular yönetime katılım bağlamında personelin taşıması gerektiği düşünülen nitelikler arasında yer alabilirler. Bunlarla birlikte yönetime katılıma doğrudan etkisi bakımından personelin katılım algısı ve beklenti düzeyi ele alınması gereken başlıca unsurdur.

Küçük yaşlardan itibaren aile, okul ve işyeri gibi her türlü toplumsal örgüt içinde edinilen inançlar ve değerler, yaşanan deneyimler ve bu deneyimler sonucunda oluşan tecrübeler bireylerde farklı davranış kalıplarının, algıların ya da kişilik normlarının gelişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çalışma hayatında kişiler için her ihtiyaç aynı şeyi ifade etmemekte veya aynı derecede önem arz etmemektedir.

Kişinin bir davranışı gerçekleştirmesiyle bu yöndeki ihtiyacının varlığı arasında güçlü bir ilişki vardır. Dolayısıyla çalışanların yönetime katılım davranışını gösterme konusunda istekli olmaları buna ihtiyaç duymalarını gerektirir. Ancak hem katılım isteği hem de bu isteğin derecesi ve yönü çalışandan çalışana farklılık göstermektedir.

Yönetsel yaklaşımların başarısıyla kişisel nitelikleri arasındaki ilişkileri inceleyen *Vroom* kararların alınması sürecine katılan her çalışanın aynı beklenti içinde olmadığını ileri sürmektedir. *Vroom*'a göre, bağımsızlık ihtiyacı ağır basan kişiler demokratik yönetim tarzında daha başarılı olurken bağımsızlık ihtiyacı düşük kişiler ise, otoriter bir yönetimi tercih edeceklerdir. (Dilber, 1976: 72; Margulies & Black, 1987: 388) Yetki ve sorumluluk almaktan kaçınan, buna ilişkin bir gereksinim hissetmeyen kişinin katılım konusundaki istekliliği ve uygulanan katılım çalışmasına yapacağı katkı ile yetki ve sorumluluk almaktan kaçınmayan kişinin katılıma ilişkin isteği ve yapacağı katkı oldukça farklı düzeylerde olacaktır.

Holter, on sekiz örgütte yapılan bir araştırmada yönetimin kararlarına katılma isteği bakımından üç grup çalışanın ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu kapsamda çalışanlar katılıma karşı ilgisiz olanlar, işleriyle ilgili konularda kararlara katılmak isteyenler ve örgütün yönetimiyle ilgili konularda kararlara katılmak isteyenler biçimde birbirinden ayrılmaktadır. (Dinçer, 1987: 450)

Aynı kapsamdaki bir araştırmada *Tannenbaum* bağımlılık ihtiyacı içindeki astların katılım isteğinin düşük olduğu ve bu yöndeki çağrışı olumsuz karşıladıkları sonucuna varmıştır. Iraklı ve ABD'li çalışanların karşılaştırıldığı başka bir araştırmada *Chemes*, İranlı çalışanların iyi yöneticiyi onlara ne yapmaları gerektiğini söyleyecek iyicil ve babacan olarak tanımlarken, ABD'li çalışanlar ise, otoriter ya da katılımcı olarak tanımladıkları bulgularına ulaşmıştır. Bu araştırmalar katılımcı yönetim veya herhangi bir yönetim yaklaşımının başarısında çalışanların kendilerine nasıl davranılması gerektiği hakkındaki inançlarının ve ayrıca, bir davranış değişimi karşısında kendi davranış ve verimliliklerini ne çapta değiştirmeye razı olduklarının büyük ölçüde etkisi bulunduğu ortak sonucuna varmaktadır. (Dilber, 1976: 72-73)

Türkiye'de kamu iktisadi teşekkülü çalışanlarının örgütsel gereksinimlerini belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmanın sonuçlarını da benzer biçimde yorumlamak mümkündür. Bu araştırmada "*alınan kararlara belli ölçülerde katılabilmek*" şeklindeki önermeye az sayıda çalışan öncelik verirken, bazı çalışanlar tarafından katılım ihtiyacı orta sıralarda, ancak çalışanların büyük kısmında birçok ihtiyaçtan sonra ancak alt sıralarda kabul görmüştür. (İncir, 1990: 35)

Katılım isteği ile birlikte eğer birey, üyesi olduğu herhangi bir örgütte başarılı ve güçlü katılım tecrübeleri yaşamışsa bilgiye ve güvene dayalı etkinlik duygusu oldukça gelişmiş olabilmektedir. Ayrıca sistemi kendisine yarar sağlayacak biçimde çalıştırabileceği inancı ve etkinlik duygusu artabilmektedir. Olumlu deneyimlere sahip kişilerin neyi ne zaman yapacağı, hangi katılım araçlarıyla hangi amaçlara ulaşabileceği ve bunların kendisine sağladığı faydaların neler olacağına yönelik bilgisinden söz edilebilir.

Kültür düzeyi ve bilgi seviyesi yükselen çalışanların karar alma sürecine aktif olarak katılıp, düşüncelerini ifade etme arzusu içinde oldukları göz önüne alınırsa örgüt üyelerinde potansiyel bir katılım beklentisinin var olduğu söylenebilir. Ancak yönetim söz konusu beklentiye karşılık vermediği sürece başka yollar aranacak, ilgisizlik artacak ve çalışma performansı düşecektir. Bununla beraber, yönetim beklentileri karşılama yolunu seçerse bu girişimlerin başarılı olabilmesi uygulanan katılım biçimlerinin zayıflatıcı veya sınırlandırıcı özellikler taşımamasına kısaca, yönetimin samimi tavrına bağlı olacaktır.

Davis, katılımın zihinsel ve duygusal bir davranış olduğunu dile getirir. Dolayısıyla çalışanların sorumluluk paylaşmaya yani ortak amaçlara katkıda bulunmaya güdülenmesi gerekmektedir. (Davis, 1998: 184) Bu açıdan bakıldığında, tercihlerin ya da fikirlerin kararlara doğrudan naklini sağlayacak ve böylece çalışanların katılım etkinliği duygusunu ve ilgisini artıracak katılım biçimleri ödüllendirici olacaktır.

Yapılan araştırmalar katılım kapasitesinin, bireyin gerçekleştirdiği davranış ile bunun sonuçları arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunun kavranmasıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Eğer bu korelasyon çok belirsizse bireyin söz konusu eyleme geçme motivasyonu düşmektedir. Gerçekleştirdiği bir eylem karşısında hiçbir sonuç alamamış olan ya da bazı yaptırımlarla yüzleşmiş bulunan kişi aynı eylemi yeniden gerçekleştirme arzusu içinde olmayacaktır. Buna karşın, yönetime aktardığı istek ve taleplerinin dikkate alındığını ve bunlara cevap verildiğini gören bir kişide ise katılma ilişkin olumlu bir tutum gelişmiş olacaktır. Diğer taraftan, herhangi bir şekilde yönetime katılımın uygulandığı örgütlerde bu yöndeki beklentinin açığa çıkarılması katılım arzusunun daha da güçlenmesine ve kapsamının genişlemesine neden olacaktır. Kişi katılım faaliyetinde bulunduğu sürece etkinlik duygusu daha çok gelişecek, katılıma ilişkin bilgisi artacak ve gelişen bu duygu daha fazla katılım talebiyle geri dönecektir.

Paul Bernstein bir çalışmasında katılım beklentisi ve motivasyon ilişkisini açıklamıştır. Buna göre, saklı katılım beklentisine cevap verilememesi durumunda çalışanların isteksizliğe ve ilgisizliğe sürüklenmekte dolayısıyla üretim verimliliği düşmektedir. Ayrıca, uyarılmış katılım arzusu yeterli ölçüde karşılanmaz, karşılıklı görüşme ve tartışma ortamını yaratan ancak çalışanlara ait düşüncelerin kabul görmemesiyle sonuçlanan uygulamalara başvurulursa, hem katılım isteği hem de katılımın sağlayacağı çalışma isteği kısır bir döngüye girmektedir. (Bernstein, 1983: 50)

4. Sonuç

Günümüzde bireylerin çalışma hayatına katılmasında yalnızca ekonomik ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması değil, aynı zamanda kendini gösterme, bilgi ve yeteneklerini kullanma konularındaki tatmin arayışı da etkili olmaktadır. Diğer taraftan, tüm örgütlerde sahip olunan kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması amacıyla insan unsuruna gereken değerin verilmesi düşüncesi her geçen gün biraz daha önem kazanmaktadır.

1960'lı yıllarla birlikte dünya ekonomisi, etkisi gittikçe hissedilir boyutlara ulaşan bir daralma süreci içine girmiştir. Bu süreç liberal ekonominin kabul görmüş birçok pratiğinin sorgulanmasına neden olurken, ekonomik gelişmenin sürdürülebilir kılınması için mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılması gerektiği düşüncesi güçlenmiştir. Dönemin koşulları bağlamında başlayan verimlilik arayışları bugünün dünyasında tüm sektörlerde uygulanmakta olan çeşitli yönetim ve organizasyon tekniklerinin gelişmesine yol açmıştır. Söz konusu uygulamaların en önemlilerinden biri de yönetime katılımdır.

Örgütler sahip oldukları zenginlikleri etkin ve verimli kullandıkları ölçüde amaçlarına ulaşabilirler. Etkinliği artırılması gereken başlıca zenginlik kaynağı ise insan unsurudur. Eğer bu etkinlik sağlanırsa, hem insan kaynağının niteliklerinden daha fazla faydalanılacak hem de diğer kaynakların kullanımını gerçekleştirdiği için bu kaynaklardan etkin ve verimli bir şekilde yararlanmak mümkün olacaktır. Dolayısıyla çalışanların sadece kendilerine söylenenleri yapan pasif bireyler olmaları yerine, yaratıcı ve yenilikçi görüşler üretebilen aktif bireyler durumuna gelmeleri için çaba gösterilmesi gerekir. Bu bağlamda

başarıya ulaşmanın insan faktörüyle ilgili olduğunu kavrayan örgütler, yönetim anlayışlarını katılımcı söylemlerle açıklamaktadır.

Yönetime katılım, örgütsel amaçlara ulaşılmasına ilişkin tüm karar alma süreçlerinde çalışanlara söz hakkının farklı biçimlerde verilmesi ve böylece, güçlü eşitlik anlayışı içinde ortak aklın egemen kılınması olarak açıklanabilir. Başka bir tanımla yönetime katılım bir kararın hazırlanması, olgunlaştırılması, alınması ve uygulanması aşamalarından birine, birkaçına veya bütününe, o kararlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenecek kişilerin güçleri oranında katkıda bulunmasıdır. (Demir ve Acar, 2002: s. 237) Örgüt hiyerarşisinde yer alan kişilerce yürütülen yönetim katılım, işbirliği ve uzlaşma ürünü kararların alınmasına yöneliktir. Örgütlerde yönetime katılım, çalışanları tatmin edecek demokratik ortamın oluşturulması ve kurulan işbirliğinin ortak akli tesis etmesi bakımından önemli etkiye sahiptir.

Çalışanların yönetime katılımı kapsamı son derece genişletilmiş bir olgudur. Bu bağlamda özellikle yönetime katılımın ilişkilendirildiği endüstriyel demokrasi yaklaşımı ve onun içeriğini oluşturan özyönetim, toplu pazarlık ve kâra katılım anlam karmaşasına neden olmakta ve yönetime katılımı gerçek manasından uzaklaştırmaktadır.

Yönetimsel kararların ilgili tarafların işbirliğiyle, uzlaşma sağlanarak ortaklaşa alınmasına vurgu yapan yönetime katılım ile siyasal ve ekonomik iktidar sorunu yaklaşımıyla örgütsel kararların toplum adına doğrudan çalışanlar tarafından alınmasını arzulayan özyönetim birbirinden farklı iki olgudur. Yönetime katılım olgusuyla ilişkilendirilen bir diğer yaklaşım ise kâra katılımdır. Kâra katılım, verimlilik artışından elde edilecek kazançlar paylaşılmadığı sürece aynı sonuçlara tekrar ulaşamayacağı veya sürekliliğin sağlanamayacağı düşüncesine dayanır. Kısaca belirtmek gerekirse, her iki yönetim modeli doğrudan doğruya birbiriyle ilgili olmadığı gibi, zorunlu olarak birbirlerini de içermezler. Çalışanların yönetime katılmaları için nasıl kâra katılmaları gerekmiyorsa, aynı şekilde çalışanların kâra katılmaları için de yöneticiler ile işbirliği yapmaları gerekmemektedir. Eğer, kâra katılım çalışanların yönetime daha çok katılmalarını sağlayacak bir tedbir olarak uygulanırsa veya kârın nasıl paylaşılacağı konusundaki kararlara çalışanların katılımı demokratik yönetimin bir gereği olarak görülürse iki yaklaşım arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilir. Endüstriyel demokrasi çerçevesinde yönetime katılımı açıklamak için öne sürülen başka bir uygulama da toplu pazarlıktır. Sendikalar aracılığıyla yapılan toplu pazarlık görüşmeleriyle, çalışma koşulları ve istihdam konuları başta olmak üzere, işverenin tek başına kural koyma otoritesinin kısıtlandığı, çalışanlara da kendi çıkarlarını koruma doğrultusunda kararlara katılma hakkının tanındığı dile getirilmektedir. Böylece işyerinde verimlilik ve sosyal barışın sağlanacağı ön görülmektedir. Ancak yönetime katılım her şeyden önce, kendi içinde süreklilik gerektiren ve böylece katılımda bulunan kişilerin demokrasi kültürüne katkı sağlaması beklenen bir eylemdir. Ayrıca, ortak kararların alınması sürecinde katılım, rekabetçi çatışmanın değil uzlaşmaya dönük işbirlikçi çatışmanın bir ürünüdür. Dolayısıyla, rekabetçi ve kutuplaştırıcı bir özellik taşıyan, iki ya da üç yıl gibi belirli zaman aralıklarında gerçekleştirilen ve bu yönüyle süreklilik göstermeyen toplu pazarlığın demokratik kültürün ve uzlaşmacı tavırların gelişimine katkı sağlaması beklenemez. Buna ek olarak, toplu pazarlık ile karşılıklı ilişkilerin örgütsel hiyerarşi içinde yer almayan ve iki tarafın birbirlerinden bağımsız organizasyonları arasında kurulduğunu söylemek mümkündür. Yönetime katılımın örgüt içi demokrasinin gerçekleştirilmesine yönelik olduğu göz önüne alınırsa, yönetim hiyerarşisinin bir parçası olmayan sendika ve benzeri örgütlenmeler katılım konusunun kapsamı dışında kalmaktadır.

Sonuç olarak, endüstriyel demokrasi kapsamında yer almalarından ötürü yönetime katılımı tanımlamak için ileri sürülen kâra katılma, öz yönetim, toplu pazarlık kavramları yönetime katılımdan farklı anlamları içermektedirler. Kısaca açıklamak gerekirse, yönetime katılım örgüt hiyerarşisinde yer alan kişilerce karşılıklı işbirliği ve uzlaşma anlayışı içinde yürütülen, demokratik kültürün gelişimini sağlayacak ölçüde süreklilik gösteren bir ortak yönetim uğraşısıdır.

Yönetime katılımdan başarıya ulaşılmasında dikkat edilmesi gereken çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bu hususların başında merkezci olmayan örgüt yapısının kurulması ve böylece, çalışanların yapabilirliğini kuvvetlendirecek yerinden yönetim uygulamalarının hayata geçirilmesi gelmektedir. Merkezizetçi anlayışın aksine bir takım yönetsel sorumluluk ve yetkilerin alt birimlere bırakılmasını kapsayan yerinden yönetimin benimsenmesi katılımdan beklenen örgütsel verimlilik ve etkinliğe ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Yerinden yönetim yetki ve sorumlulukların kullanılması bakımından yapabilir kılma ve yetki devri olarak iki biçimde uygulanabilmektedir. Bu bağlamda yönetime katılımı için uygun koşulların hazırlanması ve katılımın kurumsallaştırılması açısından çalışanların yapabilir kılınması, yetki devrine oranla, yerinden yönetim tercihinin daha doğru bir anlam kazandırmaktadır. Çünkü bu uygulamayla personel üst kademe adına değil, kendi adına karar alma ve uygulama yetkisine sahip olmaktadır. İşlerin yürütülmesinde kullanılacak yetkiyi ve sonuçtan doğacak sorumluluğu üzerine alan astlar bir ölçüde işin sahibi haline gelmektedir. Dolayısıyla sorumluluk üstlenen çalışanlar karar alma süreçlerinde daha aktif davranma hususunda güdülenmiş ve böylece yönetime katılıma öncülük edilmiş olmaktadır. Ancak Yapabilir kılma (veya yetki devri) uygulaması yönetim katılımda başarıya ulaşılması için son derece önemli olmasıyla birlikte katılım faaliyeti olarak tanımlanması ve yeterli görülmesi mümkün değildir.

Yönetime katılım çalışmalarının başarıya ulaşmasında dikkat edilecek bir başka husus örgütsel yapının mümkün olduğu ölçüde yatay biçimde farklılaşmasının sağlanmasıdır. Yönetime katılım için uygunluğu bakımından yatay farklılaşma derecesinin yoğun olduğu örgütsel yapılarda ihtiyaç duyulan bilgiye kolaylıkla ulaşılmakta, haberleşme daha güçlü sağlanmakta ve yetkilerin alt kademelere devri daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Kademeler arasındaki mesafe kısalmış olacağından üst kademe yöneticilerin önderliğinde gerçekleştirilecek karar alma süreçlerine çalışanların doğrudan katılımı sağlanabilecektir. Dolayısıyla katılım konusunda yapılan işbirliği daha anlamlı ve güçlü bir nitelik taşıyacaktır. Dikey farklılaşma derecesinin hiyerarşik kademe sayısının artması durumunda ise yönetime katılım kapsayıcı değil, dışlayıcı olmaya başlayacağı ve bunun giderilmesi için düşünülecek çalışanların yetkilendirilmesi veya yetki devrinin de yatay farklılaşma kadar kolay olmayacağı söylenebilir. Sonuç olarak, yakın iletişim ve işbirliğini engelleyecek yönetsel kademelerin oluşmasına izin verilmemesi, yatay organizasyon yapısına ağırlık verilerek dikey farklılaşmanın mümkün olduğu ölçüde azaltılması gerekmektedir.

Yönetsel bilginin birimler arasında aktarımı ve paylaşımını ifade eden kurumsal iletişimin katılımcı bir yaklaşımla yürütülmesi oldukça önemlidir. Yönetime katılımdan beklenen faydanın sağlanabilmesi için bilgilenme ve doğru bilgiye ulaşma vazgeçilmez unsurlardandır. Çalışanların yönetimin yapısı ve işleyişi, yürütülen faaliyetlerin amacı ve içeriği hakkında denetim yapabilecek düzeyde doğru ve yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Eğer çözüme yardımcı olmaları beklenen konularda yeterli bilgiye sahip değillerse çalışanların katılım isteği azalacak ve performansları düşecektir. Diğer yandan, katılımcı yönetim anlayışının kurumsal iklimin belirleyici unsuru olarak görüldüğü örgütlerde çalışanların bu yöndeki faaliyetler için motive edilmesi son derece önemlidir. Bu çerçevede çalışanların algı ve ilgi düzeyini artıracak, ödüllendirici ve tatmin edici katılım uygulamalarının yürütülmesi gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Albertyn, R. M., Kapp, C. A. & Groenewald J. C. (2001). Patterns of empowerment in individuals through the course of a life–skills program. *Studies In The Education Of Adults*, (33,2), 180-197.
- Allee, V. (1997). *The knowledge evolution: Expanding organizational intelligence*. Boston: Butterworth-Heinemann.
- Barber, B. (1995). *Güçlü demokrasi: Yeni bir çağ için katılımcı siyaset*. (M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bernstein, P. (1983). *Workplace democratization: Its internal dynamics*. New Jersey: Transaction Books.
- Birch, A. H. (1993). *The concepts and theories of modern democracy*. London, New York: Routledge.
- Boon, O. K., Arumugam, V., Safa, M. S. & Bakar, N. A. (2007). HRM and TQM: Association with job involvement. *Personnel Review*, 36(6), 939-962.
- Can, H. (1992). *Organizasyon ve yönetim*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Cassar, V. (1999). Can leader direction and employee participation co-exist? Investigating interaction effects between participation and favorable work-related attitudes among maltese middle – managers. *Journal of Managerial Psychology*, 14(1), 57-68.
- Davis, K. (1988). *İşletmede insan davranışı (örgütsel davranış)*. (K. Tosun, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Dicle, A. (1980). *Endüstriyel demokrasi ve yönetime katılma*. Ankara: ODTÜ Yayını.
- Dicle, Ü. (1974). *Bir yönetim aracı olarak örgütsel haberleşme*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Dilber, M. (1976). *Yönetimsel ve örgütsel etkiğe davranışsal yaklaşım*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Diñer, Ö. (1987). Bir örgütsel davranış tarzı olarak kararlara katılma: Kavramsal bir model. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(1-2), 437-457.
- Douglas, M. (1960). *The human side of enterprise*. New York: McGraw-Hill.
- Drucker, P. F. (1993). *Gelecek için yönetim: 1990'lar ve sonrası*. (F. Üçcan, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, R. ve Kaya, S. (1998). Zaman yönetimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7(2), 99-120.
- Efil, İ. (2012). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eren, E. (1993). *Yönetim psikolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Eren, E. (1996). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Beta yayınları.
- Erstad, M. Empowerment and organizational change. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 9(7), 325-333.
- Fişek, K. (1975). *Yönetime katılma*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Francis, G. J. & Milborn, G. (1980). *Human behavior in the work environment, managerial perspective*. California: Goodyear Publishing.

- Gournay, B. (1971). *Yönetim bilimine giriş: Çağdaş toplumlarda kamu yönetimi*. (İ. Kuntbay, Çev.). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Güçlü, M. ve Yenel, F. (1998). Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nde iş akımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 22-29.
- Hicks, H. G. (1977). *Örgütlerin yönetimi: Sistemler ve beşeri kaynaklar açısından*. (O. Tekok, A. Bintuğ, B. Bumin, Çev.). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Yönetimi Kürsüsü.
- Hodgetts, R. M. (1982). *Management: Theory, process and practice*. Chicago: Dryden Press.
- İncir, G. (1990). *Çalışanların iş doyumunu üzerine bir inceleme*. Ankara: MPM Yayınları.
- Karakoç, N. (1989). Örgütsel iletişim ve örgütsel zaman arasındaki ilişkiler. *Kurgu Dergisi*, 6, Haziran, 81-90.
- Kassalow, E. M. (1982). Industrial democracy and collective bargaining: A comparative view. *Labour and Society*, 7(3), 209-229.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Lammers, C. F. (1978). Organizasyonlarda iki demokratikleşme kavramı: Özyönetim ve yönetime katılma. (T. Somay, Çev.). *Yönetim Dergisi*, 2(7), 79-88.
- Margulies, N. & Black, S. (1987). Perspectives on the implementation of participative approaches. *Human Resource Management*, 26(3), 385-412.
- McCrain, R. A. (1982). Emprical implications of worker participation in management. In D. C. Jones & J. Svejnar, (Eds.), *Participatory and self managed firms, evaluating economic performance*. Lexington: Lexington Books, 1982.
- Mitchell, T. R. (1973). Motivation and participation: An integration. *Academy of Management Journal*, 16(4), 670-679.
- Ordway, T. (1945). *Democratic administiration*. New York: New York Association Press.
- Özalp, İ. (1985). *İşletmelerde yönetim*. Eskişehir: Baytaş Yayınları.
- Özçer, S. (1988). *Verimliğe etkileri açısından sanayi işletmelerinde örgüt yapıları ve liderlik biçimleri*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polatoğlu, A. (2001). *Kamu yönetimi: Genel ilkeleri ve Türkiye uygulaması*. Ankara: Metu.
- Preston, L. & Post, J. E. (1974). The third managerial revolution. *Academy of Management Journal*, 17(3), 476-486.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1995). *Örgütsel psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sagie, A. & Koslowsky, M. (2000). *Participation and empowerment in organizations*. London: Sage Publications.
- Süral, N. (1993). 2822 sayılı yasada barışçı çözüm yolları. *İş Hukuku Dergisi*, 3(1), 51-63.
- Tremplay, M. & Roger, A. (2004). Career plateauing reactions: The moderating role of job scope, role ambiguity and participation among canadian managers. *International Journal Of Human Resource Management*, 15(6), 996-1017.

Troutt, M., Jesus, D., Ponce de Leo, A. & Bateman, D. N. (1995). The interplay between quality improvement principles and the employee communication process. *Benchmarking: An International Journal*, 2(4), 51-60.

Ülgen, H. (1990). *İşletmelerde organizasyon ilkeleri ve uygulaması*. İstanbul: Gençlik Basımevi.

Wankel, C. A. & Stoner, J. (1986). *Management*. New Jersey: Prentice Hall.

Williams, J. & Eggland, S. (1991). *Örgütlerde iletişim*. (Y. Büyükerşen, H. Seçim, A. Atıf Bir, Ş. Özalp, Çev.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yalçındağ, S. (1995). Saydam ve dürüst belediyecilik. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 4(1), 15-29.